

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Michal Švec

Komunální politika ve Velké Praze.

**Obecní volby, politické strany a zvolené
orgány v letech 1923–1938**

Diplomová práce

Praha 2011

Autor práce: **Michal Švec**

Vedoucí práce: **PhDr. Petr Jůptner, PhD.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: **2011**

Hodnocení :

Bibliografický záznam

ŠVEC, Michal. *Komunální politika ve Velké Praze. Obecní volby, politické strany a zvolené orgány v letech 1923–1938*. Praha, 2011. 129 s. Diplomová práce (Mgr.)
Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Petr Jůptner, PhD.

Anotace (abstrakt)

Cílem práce je vysvětlit institucionální nastavení politického systému Velké Prahy (*polity*) – zejména volební systém a soustavu orgánů – a následně v tomto vytyčeném prostoru zachytit reálnou spolupráci a střetávání politických stran (*politics*). Nejsilnější politické strany působící v ústředním zastupitelstvu jsou stručně představeny, včetně jejich nejvýznačnějších protagonistů na pražské radnici. Hlavní část práce analyzuje výsledky komunálních voleb z let 1923–1938. Práce se zaměřila na volební koalice stran jak v rovině celopražské, tak na úrovni jednotlivých obvodů. Bylo zjištěno, že v naprosté většině případů bylo dodržováno oddělení socialistických, občanských a německých stran. Pozornost byla věnována nepřímým volbám obecních orgánů – primátora a kolektivních obecních sborů. Lze konstatovat jistou variabilitu při využívání možnosti sdružování volebních skupin, především za účelem zvýhodnit sebe nebo koaličního partnera při rozdělování mandátů. V poslední části práce byla zachycena reálně existující vládní koalice, obklopená více či méně zřetelnou multipolární opozicí.

Abstract

The aim of this thesis is to explain the institutional setting of the political system of Greater Prague (*polity*) – especially the electoral system and institutional structures – and then in this located space take down real encounters and cooperation of political parties (*politics*). The most powerful political parties, operating in the central council, are briefly introduced, including their prominent protagonists of the Prague City Hall. The main part of this work analyses results of municipal elections from the years 1923-1938. The working has focused on the electoral coalition of parties both in terms at the level of whole territory of Prague and at the level of individual districts. It was found that the vast majority of cases were observed separation of socialist, civic and German parties. Attention was paid to the indirect elections of municipal authorities – the Mayor and collective bodies. We can state some flexibility in using the possibility of pooling electoral groups, especially in order to favor themselves or coalition partner in the distribution of seats. In the last part of this thesis, there was described really existing coalition, surrounded by more or less distinct multipolar opposition.

Klíčová slova

Komunální politika, Velká Praha, obecní volby, ústřední zastupitelstvo, pražský primátor

Keywords

Local politics, Greater Prague, municipal elections, central council, Prague Mayor

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu a že jsem práci nepoužil k získání jiného nebo stejného titulu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 13. 5. 2011

Michal Švec

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Petru Jůptnerovi, PhD. a PhDr. Haně Svatošové za pomoc při zpracování tématu.

Obsah

Úvod	9
1. Zdroje a struktura práce	10
1.1 Prameny a literatura	10
1.2 Struktura práce	12
1.3 Cíle práce	14
2. Správa Prahy do roku 1923	15
2.1 Vývoj samosprávy a stranického systému v Praze za monarchie.	15
2.2 Správní sbor a volby v roce 1919	19
2.3 Ústřední správní komise a vytvoření Velké Prahy	21
3. Veřejná správa ve Velké Praze	25
3.1 Ústřední orgány	27
3.1 Místní orgány	31
4. Volební systém do obecních orgánů	34
4.1 Volební právo a organizace voleb	34
4.1 Parametry volebního systému	32
4.2.1 Velikost volebních obvodů	32
4.2.2 Volební formule a struktura hlasu	35
4.3 Nepřímé volby orgánů obce.	36
5. Stranický systém	38
5.1 Štěpení ve Velké Praze	40
5.2 Nejpočetnější politické strany	43
5.2.1 Československá národní demokracie	43
5.2.2 Československá strana lidová	45
5.2.3 Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská	46
5.2.4 Československá strana národně socialistická	47
5.2.5 Národní liga	51
5.2.6 Československá sociálně demokratická strana dělnická	52
5.2.7 Komunistická strana Československa (sekce III. internacionály)	54
6. Obecní volby v Praze	57
6.1 Význam politické kultury a volební kampaně.	57
6.2 První volby do orgánů Velké Prahy.	59
6.2.1 Volby do ústředního zastupitelstva v roce 1923	61
6.2.2 Volby do místních orgánů v roce 1923.	64
6.3 Sřet občanských a socialistických stran	66
6.3.1 Volby do ústředního zastupitelstva v roce 1927	68

6.3.2	<i>Volby do místních orgánů v roce 1927.</i>	71
6.4	Udržení ČSNS, propad KSČ a nástup ligistů	72
6.4.1	<i>Volby do ústředního zastupitelstva v roce 1931</i>	73
6.4.2	<i>Volby do místních orgánů v roce 1931.</i>	76
6.5	Úspěch národních socialistů a komunistů	78
6.5.1	<i>Volby do ústředního zastupitelstva v roce 1938</i>	79
6.5.2	<i>Volby do místních orgánů v roce 1938.</i>	82
6.5.3	<i>Udílení preferenčních hlasů.</i>	85
6.6	Zhodnocení volebních koalic a výstupů voleb 1923–1938	87
7.	Funkční model systému na pražské radnici	90
7.1	Volby primátora a dalších orgánů obce ústředním zastupitelstvem	91
7.1.1	<i>První volby primátora v roce 1923.</i>	92
7.1.2	<i>Potvrzení Karla Baxy v roce 1927.</i>	93
7.1.3	<i>Kandidatury Baxy, Štůly a Krosnáře v roce 1932</i>	95
7.1.4	<i>Nástup Petra Zenkla v roce 1937.</i>	99
7.1.5	<i>Téměř konsenzuální potvrzení Zenkla v úřadu v roce 1938.</i>	100
7.2	Vymezení neformální vládní většiny a opozice	103
7.2.1	<i>Radniční většina</i>	104
7.2.2	<i>Komunistická opozice</i>	106
7.2.3	<i>Nacionálně-autoritativní opozice.</i>	109
7.2.4	<i>Německá opozice.</i>	110
7.3	Stranictví v administrativě	111
	Závěr.	112
	Resumé.	114
	Summary.	115
	Seznam zkratk politických stran	116
	Použité prameny a literatura	118
	Seznam příloh	127
	Projekt diplomové práce	135

„Bylo v době volební proneseno heslo „Praha patří celému národu“. Jsme si toho dobře vědomi. To znamená, že Praha nemůže být spravována s hlediska jednostranného nebo dokonce stranického, že naopak musí býti správa vedena s hlediska ušlechtilého, spravedlivého pojmání všech potřeb lidových, všech jeho složek a vrstev, spojených arcit' vždycky společným zájmem národním a státním.“

primátor Karel Baxa, 15. října 1923

[*Věstník hlavního města Prahy*, 1923, s. 269]

Úvod

Předkládaná diplomová práce se zabývá tematikou komunální politiky v meziválečném období v hlavním městě Praze. Politiku na komunální úrovni ve všech jejích významech (*polity, policy, politics*) je třeba vnímat jako plnohodnotnou oblast výzkumu. Základním předpokladem pro práci s komunální politikou je akceptace pohledu na oblast komunální politiky jako na sféru skutečně politickou [Balík, 2005, s. 169, Balík, 2009, s. 217–221]. K její analýze lze tudíž použít v zásadě obdobné nástroje jako ke zkoumání politiky celostátní.

V současném zkoumání komunálních politických systémů se podle politologa Stanislava Balíka uplatňují dva základní přístupy. První je „holistický“ pohled shora; tento přístup komunální politiku pojímá jako nejnižší patro politiky jako celku, které funguje podle podobných mechanismů jako patra vyšší. Druhý přístup k výzkumu se snaží zohlednit jedinečnost každé zkoumané obce, přičemž klade na badatele určité nároky na znalost místních reálií [Balík, 2005, s. 166–167]. Vzhledem k charakteru práce je nutné se držet prvního přístupu. Na nutnost vymezení komunální politiky ve vztahu k vyšším úrovním uspořádání společnosti upozorňuje historik Jiří Pešek. Klade otázku, zda lze oddělit politické dění komunální povahy, zaměřené na vnitřní život města, od politického dění, které se ve městě jen odehrává. Takové rozlišování je však důležité a přispívá k vnímání komunální politické sféry jako skutečně plnohodnotné oblasti výzkumu. [Pešek, 1997, s. 21–22]

Nyní je nutné se pozastavit nad samotným charakterem komunální politiky. Odnepaměti se prosazuje představa o tzv. nepolitčnosti komunální politiky: řešení konkrétních a praktických úkolů v obci potřebuje věcný a technický přístup, nikoliv ideové střetávání. Balík takové odmítnutí politického charakteru místní samosprávy odmítá s poukazem, že v takovém případě by byly zpochybněny demokratické principy samosprávy včetně voleb, neboť o budování infrastruktury by mohli rozhodovat jmenovaní úředníci, plnění pokyny shora [Balík, 2009, s. 217–218]. Proto je důležité akceptovat pojetí komunální politiky ve smyslu *polémos*, představující sociální konflikt, střet zájmů ve společnosti, kdy jde o určitou moc či panství. V takovém pojetí prostupuje politika i nejnižší úrovně politického systému, neboť i na nich jsou činěna politická rozhodnutí. *Polémos* nemusí být přítomen v obecní agendě permanentně, stačí, že se objeví v agendě rady či zastupitelstva alespoň občas [Balík, 2009, s. 222].

Tato práce vychází z předpokladu, že *polémos* v komunální politice dosahoval vyšší intenzity, nežli je tomu dnes, v důsledku celkově vyšší polarizace společnosti. Díky používanému volebnímu systému docházelo k reprezentaci velkého množství politických stran v zastupitelstvu, která se díky volebním mechanismům u nepřímých voleb promítala do dalších orgánů obce. Právě do jisté míry garantovaná participace na moci však mohla vést aktéry k vzájemným kompromisům a prosazování společných cílů.

1. Zdroje, struktura a cíle práce

1.1 Prameny a literatura

Tématu pražské komunální politiky v meziválečném období se věnovala již řada odborníků, především z řad historiků; přesto jsem přesvědčen, že tak bohaté a podnětné téma nemůže být nikdy zcela vyčerpáno. Vzhledem k charakteru práce bylo zapotřebí využívat značné plurality zdrojů. Prameny k problematice lze dohledat zejména v Archivu hlavního města Prahy, případně v Městské knihovně. Sbírký protokolů sborů městské správy z let 1914–1938 skýtají množství materiálu, z něhož byly použity pouze vybrané záznamy o schůzích ústředního zastupitelstva v letech 1923, 1927 a 1932, při nichž byli voleni primátor, náměstkové a radní. Případné formální dohody představitelů radničních stran na spolupráci však neexistují. Ze stranických pramenů byl využit Archiv ČSSD.

Cenným pramenem informací o pražském komunálním dění je periodikum *Věstník hlavního města Prahy*. Od roku 1919 vycházel již jednou za čtrnáct dní, od roku 1926 dokonce v týdenních intervalech. Týkal se důležitých událostí a údajů z převážně komunální roviny, zejm. informací o obecních orgánech a jejich právních aktech, seznamech voličů a volebních výsledcích do ústředního zastupitelstva a místních výborů. Základní informace o profilu členů zastupitelstev, orgánech města a jeho částí je možné též čerpat z řady *Almanach hlavního města Prahy*. Údaje týkající se statistických charakteristik pražského obyvatelstva (včetně výstupů voleb) zachycovaly *Statistické zprávy hlavního města Prahy*. Právní předpisy týkající se Prahy obsahuje jejich komentované vydání *Sbírka zákonů, nařízení a předpisů platných pro hlavní město Prahu* (1938).

Další typ pramenů představuje denní tisk, který hrál důležitou roli v politické komunikaci a mnohdy se netajil příslušností k určité politické straně. Z něj byly vybrány *Národní listy*, *České slovo*, *Rudé právo* a *Právo lidu* vzhledem k tomu, že se jednalo o periodika čtyř nejsilnějších stran na pražské radnici; použita byla i *Národní politika* (nebyla tiskovým orgánem žádné strany, sympatizovala však s konzervativními stranami). K čerpání informací byla vybrána vydání periodik vyšlá několik týdnů před obecními volbami a ty, které informovaly o volbách primátora a náměstků. Stranický tisk ovšem nelze označit za objektivní zdroj informací, zvláště u skutečností, na které se lze dívat z několika pohledů. Popis událostí v nich obsažený je proto nutné brát se značnou rezervou, vnímat jej především jako sdělení jen jedné ze stran dění. Bylo tedy zapotřebí konfrontovat subjektivní úhel pohledu stran s oficiálními záznamy a sděleními, jakož i s optikou jiných stran, a tím se pokusit o objektivizaci předkládaných skutečností.

Pozdější prameny vztahující se k působení aktérů na pražské radnici jsou velmi nevyvážené, což je způsobeno diskontinuitou svobodného politického vývoje po konci první republiky. Za pozornost stojí záznamy vybraných projevů komunistických zastupitelů na pražské radnici ve sbírce *Za novou a lepší Prahu* (1958), sestavené a okomentované V. Hlavsou. V 60. letech vyšly osobní vzpomínky týkající se dvou nejvýznamnějších komunistických představitelů na pražské radnici. O činnosti klubu komunistů, pražském prostředí a vzpomínkách na manžela psala M. Vacková v převážné části knihy *Vzpomínky* (1964). Od J. Krosnáře vyšla kniha se sarkastickým titulem *Zlaté pražské časy* (1966). Zachycuje pohled tohoto komunistického funkcionáře na dopad hospodářské krize na pražské obyvatelstvo, aktivity komunistů a jejich potlačování státním aparátem, ale i na tehdejší politickou situaci na pražské radnici. Obdobná autobiografie, která by s odstupem času podala širší svědectví z pohledu ostatních prvorepublikových aktérů na Staroměstské radnici, bohužel chybí.

Pro pochopení souvislostí v celém systému je vhodné čerpat z klasických děl týkajících se politického systému první republiky, jako jsou *Budování státu* (1991) F. Peroutky, *Československá demokracie* (1992) E. Broklové, *Boj o Hrad* (1996, 1998) A. Klimka či *České země v éře první republiky* (2002, 2003) Z. Kárníka. Informace o jednotlivých politických stranách byly získávány především z obsáhlé monografické publikace kolektivu autorů *Politické strany* (2005). Teoretické zázemí ke zkoumání stranického systému může poskytnout i publikace *Systémy politických stran* (1997) od M. Nováka či *Komunální politika* (2009) od S. Balíka.

Z publikací týkajících se minulosti města je problematické používat *Dějiny Prahy* (1964), které dobově podmíněně kladou přehnaný důraz na idealizování dějin KSČ v Praze, zatímco ostatním stranám není téměř věnována pozornost. Po roce 1989 minulost hlavního města zachycují některé pasáže knihy *Dějiny Prahy* (1998, II. díl) od kolektivu autorů. Množství informací se nachází v monumentální publikaci *Praha* (2000) od spoluautorů Ledvinky a Peška.

Řada příspěvků vztahujících se k danému tématu vyšla v řadách sborníků *Pražský sborník historický* a *Documenta pragensia*. Z nich nelze opomenout kvalitní studii F. Holce *Zápas o Velkou Prahu* (1975), vysvětlující skutečné důvody protahování rozšíření města. A. Merta podrobně popsal volené i byrokratické orgány hlavního města a zabýval se i výsledky voleb v příspěvku *Vývoj pražské městské správy od roku 1922 do roku 1945* (1975). O vzniku a politické správě Prahy pojednává i V. Ledvinka (1985) a předkládá profil zastupitelů za KSČ (1981). Z příspěvků po roce 1989 je třeba jmenovat stručný teoretický výklad ke studiu komunálních dějin J. Peška (1997), příspěvky T. Jelínka o ženách v radě města (1996), volbách v meziválečném období (2002), německých stranách v Praze (2007) či vysoce fundovanou studii H. Svatošové o poválečné půjce hlavního města (1997).

Dějiny každodennosti v pražském dělnickém prostředí líčí S. Holubce (2009). Toto historicko-sociologické dílo má přesah i do politické sféry, neboť autor věnuje pozornost politické angažovanosti vybraných sociálních skupin v Praze, zejména v komunistickém a sociálnědemokratickém prostředí. Obsahuje i sociodemografický profil jejich reprezentantů na pražské radnici. Co se týče zahraniční literatury, za pozornost stojí zejména příspěvek A. Adama, pojednávající o německých stranách pražské komunální politiky (2006).

1.2 Struktura práce

V první kapitole je zhodnocena dosavadní úroveň zkoumání problematiky pražské komunální politiky ve sledovaném období a předestřena struktura a cíle práce. Druhá kapitola symbolicky počíná rokem 1784 a velmi stručně pojednává o vývoji správy v Praze do roku 1923, částečně se týká i formování stranického systému a politické kultury. Po tomto stručném výkladu bude vymezen institucionální rámec (*polity*), tedy zejména normami vytyčený prostor, ve kterém se komunální politika

(*politics*) ve Velké Praze odehrávala. Vycházet je nutné i z právní úpravy týkající se Velké Prahy a jejích samosprávných orgánů, které byly vytvořeny po volbách v roce 1923. Popsány budou ústřední i místní orgány a jejich kompetence.

Kapitola čtvrtá pojednává o volebním systému se zaměřením na volební právo, organizaci voleb, velikost volebních obvodů a volební mechanismy. Volební systém coby důležitý determinant měl vliv na stranický formát. Stranickému systému je proto věnována navazující kapitola, která zachycuje nejdůležitější společenská štěpení a nejvýznamnější strany na radnici zastoupené včetně jejich vybraných protagonistů.

Následuje rozsáhlá kapitola zabývající se volbami v letech 1923, 1927, 1931 a 1938. Na jejím začátku budou stručně charakterizovány vybrané rysy tehdejší politické kultury, která se přenášela i do vedení kampaní do obecních zastupitelstev. Každé z následujících čtyř voleb jsou uvedeny stručným zasazením do dobových souvislostí a uvedením vybraných aktuálních volebních témat a hesel. Velkou pozornost věnuji utvořeným volebním koalicím jak na úrovni celopražské, tak na úrovni obvodů.

V poslední kapitole se zaměřuji na vlastní fungování modelu na pražské radnici. Po formální stránce bylo složení městské rady do značné míry zmenšeným odrazem složení zastupitelstva, tudíž neexistovala institucionalizovaná radniční vládní koalice a vůči ní vymezená opozice. V praxi ovšem musela tato hranice existovat, což se pokusím zachytit v souvislosti s volbami primátorů a dalších orgánů, jakož i s celkovým rozdělením stran na několik táborů. Práci doplní vytvořené mapy s obvody města, které v nich zachycují prvenství stran ve volbách 1923 a 1927, tzv. území volební podpory.¹

Práce časově končí v září roku 1938. Nepřesahuje do krátké etapy druhé republiky, během níž komunální politika postupně skomírala, až „skutečná komunální politika v Praze skončila se vstupem německých okupačních vojsk do města v březnu 1939. Od té doby komunální politika až do revoluce roku 1989 nikdy neožila – alespoň rozhodně ne v plném smyslu toho pojmu“ [Pešek, 1997, s. 26].

¹ Území volební podpory zjistíme tak, že výsledky příslušné strany z volebních obvodů seřadíme podle procentuálních zisků od nejvyššího k nejnižšímu. K hlasům obvodu s nejvyšším procentuálním ziskem pak v sestupném pořadí přičítáme hlasy z dalších obvodů, až součet hlasů dosáhne nadpoloviční většiny hlasů získaných na území celého zkoumaného území. Ty volební obvody, které se zařadily nad pomyslnou půlící linii, se nazývají územími volební podpory [Jehlička, Sýkora, 1992, s. 89].

1.3 Cíle práce

Hlavní přínos práce by měl spočívat v popsání prostředí pražské komunální politiky a jejích aktérů (politických stran a jejich vůdců). „Přidaná hodnota“ díla by se měla nacházet především ve zpracování volební spolupráce stran jak ve volbách přímých, tak v následných nepřímých volbách obecních orgánů. Tomuto tématu badatelé doposud věnovali pozornost spíše okrajově [Adam 2006, Jelínek 2007]. Vycházím z hypotézy, že sdružené strany měly k sobě ideově blízko a vytvoření koalice pro účely voleb bylo stupněm k užší kooperaci mezi nimi během funkčního období na radnici. Cílem je zachytit tyto volební koalice a v této souvislosti se nabízí několik dílčích otázek:

- byly volební koalice v prostoru a čase stabilní, nebo se odlišovaly a vyvíjely?
- překonávaly koalice tradiční bariéry mezi stranami socialistickými a občanskými, českými a německými?
- které strany se koaličních modelů neúčastnily?

Volební výsledky budou přehledně zachyceny včetně dynamiky změny volební podpory mezi volbami celopražskými a lokálními. Stručný rozbor preferenčního hlasování bude proveden u posledních voleb, kladu otázku:

- jak se lišilo využívání udílení preferencí mezi elektorátem jednotlivých stran?

Tématem zcela neprozkoumaným jsou koalice vzniklé pro volby primátora a radních. Volba primátora probíhala sice tajně, existuje však dostatek informací, jak které strany hlasovaly. Volby náměstků primátora představují další pozoruhodný případ kooperace, neboť menší strany se pro volbu sdružovaly, čímž mohly společně přečíslit i osamocenou stranu větší a post náměstka obsadit. Jsou položeny podobné otázky jako pro sdružování stran v přímých volbách:

- respektovalo sdružování volebních skupin deklarované ideové zakotvení, nebo se více řídilo čistou účelovostí?
- které strany se koaličních modelů neúčastnily?
- chovaly se strany v zastupitelstvu jako unitární aktéři, tj. vystupovali jejich členové jednotně?

2. Správa a vývoj Prahy do roku 1923

2.1 Vývoj samosprávy a stranického systému v Praze za monarchie

Spojení svobodných královských měst pražských (Starého Města, Nového Města, Malé Strany a Hradčan) na základě dvorských dekretů v roce 1784 bylo významným krokem na cestě k vytváření metropole. V zájmu větší centralizace a profesionalizace však stále více rozhodoval byrokratický aparát magistrátu a samospráva obce byla stále více oklešťována. V důsledcích zásadní reformy z let 1783/1784 obyvatelé ztratili na 80 let jakýkoliv bezprostřední vliv na správu Prahy [Ledvinka, Pešek, 2000, s. 414–415].

Změnou politického klimatu byla pražská komunální politika aktivizována až v březnu roku 1848, kdy se konaly volby do pražského zastupitelského orgánu. Již v srpnu téhož roku se uskutečnily další volby do měšťanského výboru, které zvýšily zastoupení českého elementu; situaci příznivou rozvíjení samosprávy však postupně střídalo utužování státního dohledu.

Již pod dohledem ministra vnitra Alexandra Bacha byl vypracován nový obecní řád č. 85/1850 zemského zákoníku. Přístup do vedení obcí měl být zajištěn majetné a konzervativní vrstvě obyvatelstva. Aktivní volební právo bylo přiznáno všem měšťanům, z ostatních obecních příslušníků úředníkům, akademikům, vojákům či poplatníkům daní v předepsané výši. Podle kvantity odvedených přímých daní bylo voličstvo dále rozděleno do tří nestejně velkých skupin, z nichž každá volila 30 obecních starších. Funkční období takto zvoleného devadesátičlenného sboru obecních starších činilo tři roky, poté každým rokem měly vypršet mandáty třetině sboru a konat se doplňovací volby. Sbor obecních starších volil ze svého středu městskou radu o 24 členech, starostu a jeho náměstka. Význam zastupitelského sboru však upadal a sbor často nebyl usnášeníschopný. Namísto doplňovacích voleb měli být noví obecní starší jmenováni.

Volby všech 90 členů sboru obecních starších byly uspořádány až po pádu neoabsolutismu, roku 1861.² V následujících letech se pak každoročně konala volba třetiny členů sboru. V prvních volbách celého zastupitelského tělesa triumfovali

² Tehdejší úpadek pražského politického i hospodářského života bilancoval v roce 1861 politik František Brauner: „Ohromná část jmění obecního je ta tam, duchody obecní se ztenčily, výloh přibýlo nesmírně. Zájem pro záležitosti obecní, duch občanský, sotva že vzkříšen, opět zanikl... a všechnu tu spoušť krylo roucho nedůtklivé úřední autority a nesvobody tisku“ [Kratochvíl, 1936, s. 58].

představitelé liberálního českého proudu. Vítězství přineslo řadu reforem – v zastupitelstvu se prosadila dvojjazyčnost, čeština se stala vyučovací řečí na všech městských obecních školách, magistrát prošel reorganizací [Kratochvíl, 1936, s. 66–70]. Došlo k rozmachu stavebnictví a podnikání, reformám chudinské péče, kdy fondy a ústavy přešly do městské správy. Podobně jako v jiných středoevropských městech, pražská samospráva v oblasti financí byla silně limitována státem, příp. zemskými orgány. Pro další rozvoj města bylo zapotřebí osvobodit transakce většího majetku včetně financí od zdoluhavého a nejistého procesu schvalování dalšími institucemi. Pražští zástupci si na konci 80. let po vleklých jednáních se zemským sněmem a vládou ve Vídni vymohli rozšíření hranice obecního majetku, se kterým mohl sbor obecních starších disponovat bez souhlasu zemského sněmu. Díky tomuto vítězství Praha mohla svobodněji investovat do velkých modernizačních projektů.

V dřívějších časech byl mandát městského zastupitele zejména známkou společenské prestiže a okrasou svého nositele. V důsledku nárůstu městské agendy však byly na zastupitele kladeny stále větší nároky, zejména ve znalostech práva a hospodaření. Pro obecní samosprávu ve druhé polovině 19. století je proto charakteristický trend přeměny reprezentačních městských zastupitelstev v moderní, po ekonomické i technické stránce výkonné samosprávné orgány [Pešek, 2002, s. 141–148].

Jak český vliv v Praze sílil, vliv německy hovořících obyvatel klesal, což mělo samozřejmě dopad i na komunální politiku – v roce 1888 odešel ze sboru obecních starších poslední zástupce německé menšiny (jednalo se i o důsledek volebního systému s většinovými účinky, který nepřál reprezentaci minorit). Samospráva metropole Čech se tak stala exkluzivní doménou českého živlu. Představitelé Národní strany (staročechů) dokázali ještě řadu let po vzniku Národní strany svobodomyšlné (mladočechů) v roce 1874 vládnout na radnici. Funkční model na pražské radnici pro další období byl zakotven dohodou z roku 1893 mezi staročechy a mladočechy o rozdělení křesel. O tři roky později strany stvrdily svoji koalici společnou kandidátkou pro volby třetiny obecních starších, výsledný poměr ve prospěch staročechů pak činil 47:43 obecních starších. Kompromis z roku 1896 měl zásadní dopad na pražskou komunální politiku až do vzniku republiky. Navíc se ustálila praxe projednávat důležité otázky pražské obce ještě před zasedáním samosprávných orgánů, a tím předcházet možným střetům. Tato politická kultura zakořenila na pražské radnici tak pevně, že se

přenesla i na fungování komunální politiky po vzniku republiky a vydržela zde po celé její trvání [Svatošová, 2010, s. 407].

Díky volebním censům etablovaný mocenský systém na Staroměstské radnici neohrozil ani nástup sociálních demokratů, křesťanských sociálů, národních sociálů a dalších stran, ani odštěpení mladočeské frakce, která spolupráci se staročechy odmítala [Láník, 1998a, s. 162]. Dělnické vrstvy se postupně emancipovaly od vlivu měšťanských politických elit; již v roce 1878 byla ustavena na ilegálním sjezdu v Břevnově Socialistická československá strana v Rakousku (od roku 1887 pod názvem Československá sociálně demokratická strana dělnická). Strana však v Praze podceňovala význam komunální roviny a konkrétních zájmů dělnictva; pasivita pražské sociální demokracie je považována za středoevropský unikát [Ledvinka, Pešek, 2000, s. 518; Pešek, 2002, s. 148].

Právě neexistence všeobecného volebního práva však představovala pro její zapojení do systému na radnici vážnou překážku. Na počátku devadesátých let totiž o zvolení zastupitelů rozhodoval jen zlomek Pražanů – asi 5,5 % obyvatelstva města [Láník, 1998a, s. 161]. Volební právo zůstávalo nadále výsadou honorací a daňových poplatníků, rozdělených do tří kurií podle výše odvedených daní. V letech 1905 a 1906 sociální demokracie v Praze podobně jako v jiných městech organizovala manifestace za volební právo, až bylo konečně v roce 1906 uzákoněno všeobecné, rovné, přímé a tajné volební právo do říšské rady (zatím pouze pro muže). Sociální demokracie pokračovala v tažení za všeobecné volební právo i do zemského sněmu a do obcí. Německy mluvící poslanci však v roce 1908 zasedání sněmu zablokovali, právě když měl jednat o reformě volebního řádu.

Území Prahy, jak vznikla roku 1784, bylo rozšířeno o Josefov (1850), Vyšehrad (1883) a Holešovice-Bubny (1884). Další expanze metropole však narazila na odpor příměstských obcí, které si toužily zachovat autonomii. Zpočátku velmi nadějně vypadalo vyjednávání Prahy o připojené obce Královské Vinohrady, ty však pod dojmem svého tehdejšího obrovského stavebního a hospodářského boomu změnily názor. Největším problémem slučování byla odlišná výše daňového zatížení Prahy a příměstských obcí, zejména potravní daně a činžovní daně, z které pak byly vypočítávány další obecní přírážky. Varianty pražské expanze byly předmětem mnoha jednání, ta však většinou uvázla na mrtvém bodě; výjimkou bylo připojení Libně v roce 1901 [Ledvinka, Pešek, 2000, s. 528–531].

Příměstské obce souhlasily se sdružením s Prahou, které však nadále podmiňovaly zachováním autonomie; pražská obec takovou konfederaci odmítala a trvala na centralizovaném řízení.³ Blok silných obcí kolem Prahy však postupně dostával trhliny, k jednacímu stolu s Prahou se vrátily Smíchov, Žižkov a Nusle. Jiné menší obce ležící v blízkosti Prahy si nekladly přemrštěné požadavky a naopak viděly v připojení ku Praze mnohem více výhod, především v podobě investic do tolik potřebné infrastruktury. Nejhlasitějším zastáncem nezávislosti zůstávaly Královské Vinohrady a dokonce kolem roku 1910 kontrovaly pokusem o vyjednání vlastní územní expanze připojením jiných obcí [Ledvinka, Pešek 2000, s. 543]. Před první světovou válkou se pražské obci podařilo dojednat připojení lidnatých obcí Smíchova a Žižkova, jakož i dalších 14 obcí; k završení integračního procesu však nedošlo. Odpor obcí, zejména Královských Vinohrad a Karlína, zmařil možné vytvoření Velké Prahy už před válkou. Po převratu za viníka byla označena rakouská správa, nepřející Čechům takovou metropoli, která by se mohla snažit konkurovat Vídni. Tento výklad byl tradován, než došlo k jeho demytizaci na přelomu 60. a 70. let [Holec, 1970].

Po vypuknutí světové války se pražská samospráva rozhodla setrvat v naprosté loajalitě k mocnářství. Sbor obecních starších před doplňovacími volbami na podzim 1914 zjistil, že značně prořídly seznamy voličů; proto požádal ministerstvo vnitra o odložení doplňovacích voleb, dokud válka neskončí. Pravomoci samosprávy byly během války silně omezeny a zaměřovaly se na získávání peněz, organizování zásobování obyvatelstva, chudinské a zdravotní péče. Tato situace si vyžádala spolupráci orgánů obcí za účelem dosažení společných cílů. Při prohlášení státu pražská radnice zpočátku zachovávala pasivitu, až sociální demokrat František Soukup (měl funkci i obecního staršího) z radničního balkonu přečetl provolání davům na Staroměstském náměstí o vzniku státu a odčinění třistaleté poroby; byla přebírána moc a odstraňovány symboly monarchie [Klimek, 1998b, s. 286–289].

³ V té době nebylo běžné správu v obci decentralizovat. V roce 1903 tehdejší primátorův náměstek Karel Groš otevřeně prohlásil, že jde o vytvoření „jediné, velké, jednoduché sloučené obce, ve které by zanikly individuality ostatních obcí“, na což představitelé předměstských obcí oponovali, že „centralismus jest v odporu s politickými a národními principy českého lidu“ a „sloučením zmizela by z historie i z našich politických zápasů čtyři výhradně česká města, která po Praze a Plzni největší jsou v celém království“ [Ledvinka, Pešek, 2000, s. 533].

2.2 Správní sbor a volby roku 1919

Zákonodárny sbor nového státu věnoval v prvních týdnech svého působení pozornost i uspořádání v Praze, což je kvůli významu hlavního města pochopitelné. Počet členů sboru obecních starších během války poklesl v důsledku rezignací a úmrtí. Řada ze zbylých členů sboru včetně Karla Groše byla zkompromitována loajálním postojem k monarchii, který se jevil ve společenských podmínkách nového státu jako stěžejí odpustitelný prohřešek. Již 29. října 1918 se proto jednalo v tzv. parlamentární komisi o provedení rezignací nevyhovujících obecních starších a volbě nové městské rady. Celý sbor zvolený na základě dřívějších volebních censů navíc postrádal dostatečnou legitimitu.

Zákon č. 39 Sb. z. a n. přijatý 13. listopadu 1918 proto celý dosavadní sbor obecních starších rozpustil a řízením Prahy pověřil nově vytvořený Správní sbor hlavního města Prahy se stejnou mocí, jakou disponoval sbor obecních starších podle městského zřízení z roku 1850. Národní výbor vzhledem k významu představitelů hlavního města potřeboval mít mezi nimi osoby, které budou zastávat stejnou politickou linii [Jelínek, 2002, s. 118]. 49 členů tohoto správního sboru bylo jmenováno státní mocí výkonnou. Byl použit stranický klíč podle výsledků parlamentních voleb v roce 1911, takže klub státoprávních (národních) demokratů čítal 24 členů, sociálních demokratů 12, českých socialistů 10; dva členové byli ze strany státoprávně pokrokové. Předsedou správního sboru byl jmenován pražský advokát a dřívější obecní starší Přemysl Šámal,⁴ který působil mimo strany [Kratochvíl, 1936, s. 107]. Tři nejsilnější strany měly ve svých řadách i po jedné ženě. 15 z celkových 49 členů bylo dříve členy sboru obecních starších [Jelínek, 2000, s. 160]. Členové sboru zvolili ze svých řad 16 členů městské správní rady a tři náměstky, jimiž se stali Ferdinand Kellner (ČSDSD), Josef Rotnagl (ČSD, resp. ČND) a Alois Simonides (ČSS).

Správní sbor dovedl Prahu k obecním volbám dne 15. června 1919, konaných podle nového volebního zákona č. 75/1919 Sb. z. a n. Občané konečně mohli poprvé využít všeobecného volebního práva do zastupitelstev obcí, k volebním urnám šly vůbec poprvé i ženy. Atmosféra obecních voleb byla bouřlivá, politické stranictví výrazně polarizovalo společnost. Volby byly vedeny všemi stranami maximálně

⁴ Šámal byl dříve členem státoprávní demokracie, ale coby bývalý šéf Mafie byl uznáván jako nadstranická osobnost. Edvard Beneš prosazoval dokonce Přemysla Šámala koncem října 1918 na post ministra vnitra (toto křeslo si však vyhradil Antonín Švehla).

politicky, přestože teoreticky má být v komunálních volbách důležitější snaha o odbornou a poctivou místní správu [Peroutka, 1991a, s. 657]. Nespokojenost širokých vrstev eskalovala v květnu na mohutných demonstracích, provázených svévolným „nakupováním“ v obchodech za ceny, které lidé na straně poptávky považovali za přiměřené. Kritika veřejnosti v ulicích zaznívala především na adresu tzv. občanských stran. Poválečné mínění velké části lidu se klonilo k socialistickým idejím; socialismus sliboval co nejrychlejší pomoc potřebným a předestíral ambiciózní reformní plány [Peroutka, 1991a, s. 658]. V důsledku této levicové euforie v Československu zvítězila sociální demokracie, což vedlo k pádu premiéra K. Kramáře a nástupu vlády rudo-zelené koalice.

Tabulka č. 1: Výsledky voleb v roce 1919 v Praze

	Politická strana	Hlasy	%	Mandáty
1.	Čs. národní demokracie	38 933	32,24	29
2.	Čs. strana socialistická, Česká strana pokroková	27301	22,61	21
3.	Čs. sociálně demokratická strana dělnická	26 498	21,94	20
4.	Čs. strana lidová	7 087	5,87	5
5.	Deutschbürgerlichen und nationalsozialistischen Hauptwahlausschuss für Groß-Prag- Deutsche Wahlgemeinschaft	5 034	4,17	4
6.	Politická strana živnostnictva a obchodnictva československého v Praze	4 095	3,39	3
7.	Strana uvědomělého židovstva	3915	3,24	3
8.	Socialistická strana čs. lidu pracujícího v Praze	2 927	2,42	2
9.	Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei	2 449	2,03	2
10.	Židovská soc. dem. strana Poala Zion	1 326	1,1	1
11.	Strana čs. Venkova v Praze	737	0,61	0
12.	Demokratické sdružení hospodářské	456	0,38	0
	Celkem	120 758	100	90

Zdroj: *Věstník obecní HMP*, 1919, s. 183–184

V dosavadní Praze však dle očekávání triumfovala národní demokracie se ziskem 32,4 % hlasů, což jí v devadesátičlenném sboru vyneslo 29 křesel. Za ní skončily Československá strana socialistická kandidující společně se stranou pokrokovou (22,6%, 21 mandátů) a Československá sociálně demokratická strana dělnická (21,94 %, 20 mandátů). Z českých stran se zastupiteli dále stalo pět lidovců, tři živnostníci a dva členové Strany československého pracujícího lidu. Národnostní složení vnitřní Prahy se odrazilo na zastoupení minorit. Po třiceti letech se do

pražského zastupitelského sboru vrátili reprezentanti pražských Němců. Spojené německé občanské strany a německá národně socialistická strana dělnická získaly čtyři mandáty, samostatně kandidující německá sociální demokracie dva. Podobně byly rozděleny hlasy Židů; Strana uvědomělého židovstva dva posty, s ní sdružená Židovská sociálně demokratická strana Poale Zion jeden.

V ostatních 37 obcích chystané Velké Prahy zvítězili národní socialisté (29,36 %), následováni sociálními demokraty (27,33 %), a až pak národními demokraty (25,2 %). Zbylé politické strany za touto silnou trojkou daleko zaostávaly. Obdobnou podporu jako ve vnitřní Praze získávali živnostníci, jiné strany (včetně agrárníků) měly celkovou podporu v přípražských obcích ještě mírně nižší. Z celkového počtu 1178 zastupitelů sociální demokraté získali 491, druzí národní socialisté 385 postů [Ledvinka, 1981, s. 15–16].

Velké vítězství národních demokratů jim však nepomohlo proti oběma socialistickým stranám, které se spojily a dostaly do čela Staroměstské radnice svého starostu. 30. června 1919 jím byl zvolen národní socialista Karel Baxa; jeho I. náměstkem se stal sociální demokrat Ferdinand Kellner a vítězní národní demokraté obdrželi až pozici II. náměstka, na který dosedl Josef Rotnagl.⁵ Rovněž starostenské posty největších obcí Smíchova, Karlína, Žižkova a Vinohrad obsadili národní socialisté, „mužové spíše českonacionální než socialističtí, zato však velmi aktivní v komunální politice“ [Ledvinka, Pešek, 2000, s. 570]. Celkem národní socialisté obsadili 16 starostenských křesel, zbylých 22 ovládli sociální demokraté.

2.3 Ústřední správní komise a vytvoření Velké Prahy

Již počátkem listopadu 1918 vznesli starostové Karlína, Smíchova, Královských Vinohrad a Žižkova požadavek vytvoření „Velké slovanské Prahy“. Změna postojů obcí byla zapříčiněna řadou faktorů – celkovou změnou politického klimatu, válečnou

⁵ Karel Baxa získal 50 hlasů z 60 odevzdaných, Ferdinand Kellner kandidující na křeslo I. náměstka 46 z 60 odevzdaných hlasů. II. náměstka si zvolili národní demokraté sami. K volbám členů městské rady se sdružily:

1) Tři německé strany – Německá strana svobodomyšlná (Deutsche Freiheitspartei – DFP), Německá národně socialistická dělnická strana (Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei – DNSAP), Německá sociálně demokratická strana dělnická (Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei – DSDAP)

2) Volební skupina uvědomělého židovstva se židovskou sociálně demokratickou stranou Poale-Zion

3) Československá strana socialistická a Česká strana pokroková se Stranou socialistickou československého lidu pracujícího v Praze. [Věstník obecní HMP, 1919, s. 205]

zkušeností, která přinutila obce ke spolupráci ve jménu širších zájmů na úkor ryze lokálních a odchodem dosavadních představitelů ze Staroměstské radnice a jejich nahrazováním konkurencí, „kterou předválečné záležitosti srdečně nezajímal a která naopak v komplikované poválečné situaci mohla potřebovat spojence“ [Ledvinka, Pešek, 2000, s. 562].

Z iniciativy předsedy správního sboru Přemysla Šámala byl předložen již 21. listopadu 1918 Národnímu shromáždění návrh na vytvoření Velké Prahy. Vypracovala ho komise spadající po pražskou radnici. Na půdě Národního shromáždění poté vznikl Výbor pro Velkou Prahu, kde byly projednávány možné koncepce rozšíření a správy metropole. Zvítězila verze prosazovaná P. Šámalem vytvořit Velkou Prahu „shora“, bez ohledu na vůli slučovaných obcí spojenou s vyjednáváním přístupových smluv. Nad svobodným rozhodnutím obcí převážil zájem Prahy, která potřebovala jednotnou regulaci zejm. stavební, hygienické či dopravní problematiky, která se jí přímo dotýkala. Národní shromáždění 5. února přijalo zákon o zřízení Státní regulační komise pro hlavní město s okolím, která měla pečovat o jednotný stavební rozvoj Prahy. [Ledvinka, Pešek, 2000, s. 563–565].

Na druhou stranu nelze pominout, že Praha přebírala i dluhy a jiné závazky menších obcí. Jelikož nebyly ještě odstraněny následky války, vznikem jediného celku byly zvýrazněny rozdíly mezi obcemi, což vedlo k napětí mezi nimi navzájem a vyššími orgány. Nově připojené obce se snažily dohnat svým vybavením čtvrtím blíže k centru, přestože takovým ambicím neodpovídaly příjmy obecních pokladen [Láník, 1998c, s. 297] Proti Šámalovu pojetí městské samosprávy však vypracovalo Švehlovo ministerstvo vnitra návrh zákona, který oklešťoval pražskou samosprávu ve prospěch ministerstva vnitra a její hospodaření ve prospěch ministerstva financí.⁶ Pražským zástupcům se však podařilo poněkud zmírnit navrhovaný silný vládní centralismus.

Ústřední správní komise byla orgánem pověřeným organizací sjednocování pražské obce a jejím vedením až do ustavení ústředního zastupitelstva po přímých volbách (podle zákona č. 692/1920 Sb. z. a n.); její členové byli jmenováni výnosem ministerstva vnitra již 3. ledna 1920. Ústřední správní komise vykonávala působnost ústředního zastupitelstva. Jejími hlavními úkoly bylo zharmonizovat záležitosti správní,

⁶ A. Švehla věděl, že ve Velké Praze budou vzhledem ke složení obyvatelstva agráři vždy zcela okrajovou politickou silou. Bylo tudíž výhodnější mít co největší vliv na správu hlavního města přes vládu.

hospodářské, stavební, dopravní, zdravotnické apod. Dosavadní místní zastupitelstva obcí měla být Ústřední správní komisi podřízena ve věcech politických, legislativních, regulačních a finančních.

Ústřední správní komisi tvořilo 60 členů; po 16 zástupcích měli mít národní demokraté, národní socialisté a sociální demokraté;⁷ po třech zástupcích získali lidovci a německé strany, po dvou živnostensko-obchodnická strana a Strana československého pracujícího lidu. Jednoho zástupce získala židovská strana, jeden působil coby nestraník. Působnost městské rady měla vykonávat z ústřední správní komise vzešlá užší správní komise. Skládala se z předsedy, dvou místopředsedů a dalších 17 členů do užší správní komise. Celkových 20 postů v užší správní komisi si strany po 10. lednu 1921 rozdělili v poměru: národní demokraté, čeští sociálové a sociální demokraté po pěti členech, ostatní strany po jednom, jeden člen působil mimo strany. [Ledvinka, 1985, s. 95]

V čele ústřední správní komise stáli tři doktoři práv – předseda Karel Baxa (národní socialista) a místopředsedové Ludvík Vaněk (národní demokrat) a Leopold Langer (sociální demokrat). V prosinci 1921 bylo zákonem č. 475/1921 Sb. z. a n. umožněno počet členů ústřední správní komise zvýšit na 100, přičemž byla zakotvena neslučitelnost členství v ní s členstvím v místních zastupitelstvech. Karla Baxu na starostenském postu Prahy I-VII vystřídal Alois Simonides. Probíhala reorganizaci orgánů samosprávy a administrativy; nově byly pouze z odborníků zřízeny Stavební sbor a Sbor pro vyřizování stížností. Mezi demokraticky zvolenými zastupiteli na místních výborech a jmenovanými členy ústřední správní komise docházelo ke střetům, které díky silnému postavení komise někdy končily odvoláním zastupitelů a jmenováním místních správních komisí. Likvidace samosprávných funkcí obcí spojených ve Velkou Prahu vzbudila silnou kritiku zejména levicových stran, které si dále stěžovaly na byrokratizaci a přehlížení potřeb periferních oblastí metropole.⁸

⁷ V případě sociálních demokratů měla mít pravicová frakce deset a levicová jen šest zástupců (což neodpovídalo poměru křidel uvnitř strany). Levice nabízené posty odmítla, navíc s poukázala na nedemokratičnost sestavení Ústřední správní komise a žádala neprodlené vypsání nových voleb do samosprávných orgánů v Praze. Šest navržených levicových členů se nedostavilo na ustavující schůzi a jejich posty převzala pravicová část sociální demokracie. [Ledvinka, 1985, s. 94, 106]

⁸ Sociálnědemokratický tisk před obecními volbami 1923 psal, že „první čin této centralisace byl, zbořiti všechno, co znamenalo vlastní život obce, aniž by se vybudovalo dříve něco nového, co by vyhovovalo lépe“ [Právo lidu, 1. 9. 1923, s. 1]. Dále byly kritizovány velké administrativní potíže, průtahy ve vyřizování záležitostí, těžkopádnost správního aparátu atd.. Některé strany dále kritizovaly oddalování voleb ústředního zastupitelstva, a tím i demokratického řízení Prahy volenými zástupci, např. podle

Zákon č. 114 byl přijat 6. února 1920 a na jeho základě bylo k dosavadní Praze připojeno 37 obcí. 1. ledna 1922 konečně vláda uvedla zákon v účinnost a Velká Praha (což byl neoficiální, ale hojně používaný název) se stala skutečností. Obyvatelstvo metropole dosáhlo počtu 676 758 osob, čímž Praha zaujala 11. místo mezi evropskými velkoměsty. Jejich počet díky silné migraci ovšem rychle vzrůstal. 12. června 1922 se Ústřední správní komise usnesla předložit ministerstvu vnitra návrh na rozdělení Prahy pro účely voleb a obecní správy na 13 okresů, což bylo provedeno nařízením vlády č. 7/1923 Sb. z. a n.

Územní členění města v nezměněné podobě vydrželo až do druhé poloviny 40. let. Obce byly spojeny podle katastrů, což mnohde nevyhovovalo správním potřebám a obyvatelé v řadě případů museli docházet do vzdálenějších úřadoven. Počty obyvatelstva obvodů se navíc velmi lišily – pohybovaly od 9 000 do 180 000 obyvatel. Ledvinka a Pešek uvádějí, že správní členění představovalo promyšleně konstruovanou geometrii volebních, respektive správních obvodů, která měla směřovat proti vytváření sociálně jednoznačně definovaných okrsků⁹ [Ledvinka, Pešek, 2000, s. 573]. Třináct obvodů pro volby místních výborů tvořily (příloha č. 1):

I-VII – Staré Město, Nové Město, Malá Strana, Hradčany, Josefov, Vyšehrad,

Holešovice, Bubny

VIII – **Libeň**, Bohnice, Kobylisy, Střížkov, Troja

IX – **Vysočany**, Prosek, Hloubětín,

X – **Karlín**

XI – **Žižkov**, Hrdlořezy, Malešice,

XII – **Královské Vinohrady**

XIII – **Vršovice**, Záběhllice, Hostivař, Strašnice

XIV – **Nusle**, Michle, Krč

XV – **Braník**, Hodkovičky, Podolí

XVI – **Smíchov**, Hlubočepy, Malá Chuchle, Radlice, Smíchov

XVII – **Košíře**, Motol, Jinonice

XVIII – **Břevnov**, Střešovice, Dolní Liboc

XIX – **Dejvice**, Bubeneč, Sedlec, Veleslavin, Vokovice.

komunistů „tento postup způsobil zejména zanedbání důležitých sociálních, zdravotních a školských potřeb nemajetného obyvatelstva“ [Věstník HMP, 1923, s. 285].

⁹ Slučováním katastrů obcí do obvodů se stalo, že např. levicové Vysočany a Prosek byly přidány k politicky konzervativnějšímu Hloubětínu, Hrdlořezy a Malešice k Žižkovu, Kobylisy a Trója k Libni, Bohnicím a Střížkovu [Ledvinka, 1985, s. 107].

Řadu kladů, ale i obtíží městu přinesla velká zahraniční půjčka. Jejím důvodem byla nutnost v poválečné době získat potřebný kapitál na investice do městské infrastruktury. Jelikož poskytnutí úvěru v dostatečné výši od československých bankovních institucí se nepodařilo, obrátili se na doporučení vlády zástupci Prahy do zahraničí. Nakonec uzavřeli smlouvu s bankovním domem Helbert, Wagg & Co. v Londýně. Praha se však stala obětí finančních operací československého ministerstva financí a jeho Bankovního úřadu. Ty převedly prostředky získané z Londýna Praze až s půlročním zpožděním, až když převod tak velké devizové sumy náležitě posílil kurz československé koruny.¹⁰ Ministerstvo financí Praze odmítlo kompenzovat značné ztráty, které jí svým postupem způsobilo. [Svatošová, 1997; Ledvinka, Pešek, 2000, s. 571–572] Přestože téma nepříliš výhodné půjčky bylo často zmiňováno na schůzích pozdějšího ústředního zastupitelstva a mnozí zastupitelé požadovali se jí zbavit co nejrychleji, Praha ji musela splácet ještě řadu let. Londýnská půjčka byla v souladu s podmínkami smlouvy investována do pražské infrastruktury, zejména do rozvoje plynárny¹¹, elektrických podniků a vodáren.

3. Veřejná správa Velké Prahy

Existují dva základní modely uspořádání obecních orgánů, a to monistický a dualistický [Balík, 2009, s. 15–16]. Pro monistický model je charakteristický jediný obecní orgán, který koncentruje moc usnášecí i výkonnou a přísluší mu výkon veškeré působnosti obce. V modelu dualistickém je moc v obci rozdělena mezi dva orgány. Podle toho, zda je jeden z nich zastáván jednotlivcem nebo zda jsou oba tvořeny kolektivy, jsou rozlišovány v dualistickém systému jednak varianta monokratická, jednak varianta kolegiální. V prvním případě (dualistickém systému monokratického

¹⁰ Praha tak obdržela jen 435 243 968 korun, tedy jen něco přes dvě třetiny z původní šestimiliónové půjčky, splácet však musela sumu původní.

¹¹ Veřejná zakázka na vybudování michelské plynárny byla dalším kontroverzním krokem ústřední správní komise. 27. září 1923, tedy až jedenáct dní po volbách, byla vybrána francouzsko-anglická společnost Dunal. Podivný výběr byl podroben kritice levicového tisku (*Rudé právo, Právo lidu*) ale i německého (firma s německým podílem údajně výhodnější nabídkou nebyla vybrána) [Adam, 2006, s. 235]. Předseda ústřední správní komise Baxa se proti výtkám ohradil a uvedl, že „všechno jednání, ať v komisích, ať v užší správní komisi dále se za účasti všech stran na radnici zastoupených a z celého jednání bylo viděti, že jak v komisích, tak i v užší správní komisi jednalo se vážně, nestranně a s největší opatrností“ [Věstník HMP, 1923, s. 249–250].

typu) vedle sebe působí sbor zastupitelů a starosta. V dualistickém systému kolegiálního typu přecházejí kompetence na širší grémium, jehož je starosta členem, a zastává tak pouze postavení *primus inter partes*. Obecní zřízení za první republiky mělo nejbližší k dualistickému uspořádání kolegiálnímu [Balík, 2009, s. 52].

V Praze již koncem 19. století byla jediná úroveň územní samosprávy i jediná úroveň státní správy města, přičemž se obě stýkaly a koncentrovaly až u primátora [Ledvinka, Pešek, 2000, s. 528]. Československo zákonem 76/1919 Sb. z. a n. pozměnilo obecní uspořádání, v zásadě však byl převzat rakouský systém veřejné správy, spočívající v dvojkolejnosti státní správy a samosprávy. Vedle působnosti z přímých voleb vzešlého zastupitelstva a jím volených orgánů disponovala značnými pravomocemi správní exekutiva. V Praze již koncem 19. století byla jediná úroveň územní samosprávy i jediná úroveň státní správy města, přičemž se obě stýkaly a koncentrovaly až u primátora [Ledvinka, Pešek, 2000, s. 528]. Ten tím získával poměrně silné postavení.

Podobně jako dnes, měly obce za první republiky vlastní právní subjektivitu jak v oblasti práva veřejného, tak práva soukromého. To je opravňovalo k vlastnictví majetku a dispozici s ním, jakož i určování příjmů do obecního rozpočtu. Obce tak mohly ovšem činit jen v rozsahu stanoveném zákony a pod dozorem státu. V průběhu dvacátých let bylo hospodaření s obecními prostředky stále více omezováno státem, a tak téměř všechna opatření z finanční a hospodářské oblasti podléhala schválení dohlédacího úřadu. Stát se navíc v hospodářské sféře k hlavnímu městu navíc choval dosti macešsky, na což si představitelé města ve svých projevech stěžovali, zejm. v druhé polovině 20. let a po nástupu hospodářské krize, která se citelně dotkla obecních rozpočtů.

Působnost města se rozlišovala přirozená (samostatná) a přenesená. Samostatná působnost obce byla především jejím právem, ale v určitých vymezených případech i povinností. Do přirozené působnosti obce náležela sféra obecního hospodářství – nakládání s financemi, řízení obecních podniků, ústavů a zařízení, správa obecních nemovitostí atd. V přirozené působnosti obec také pečovala např. o komunikace, vodárenství, zeleň, hygienu, jakož i stavební, školské, kulturní a sociální záležitosti. Působnost přenesenou vykonávala obec v případech určených zákony; spočívala v povinnosti obce podílet se na výkonu státní správy společně s orgány státu nebo místo nich. V Praze náležela do přenesené působnosti převážná část agendy politického úřadu

první stolice (záležitosti živnostenské, pojišťovací, volební, matriční, zdravotně policejní, vyvlastňování nemovitostí, přestupkové, správní exekuce atd.).

Až do voleb roku 1923 byla úprava správy hlavního města do jisté míry provizoriem, které překlenulo náročnou etapu vytváření Velké Prahy. Po celé období první republiky nadále platil městský statut, jímž byl pražský obecní řád (č. 85/1850 z. z.). Jeho archaická dikce byla značně pozměněna a doplněna předpisy, které vyhovovaly novým poměrům. Československou právní úpravu vymezovaly zejm. zákony č. 75/1919 Sb. z. a n., řád volení v obcích; č. 76/1919 Sb. z. a n., novela obecního zřízení; č. 114,115,116/1920 Sb. z. a n., kterými bylo rozšířeno území hlavního města Prahy a upravena správa Velké Prahy. Samosprávné hospodaření omezily tři finanční novely č. 329/1921, 77/1927 a 169/1930 Sb. z. a n. Příslušné předpisy jsou uvedeny zejména ve sbírce B. Štědrého [1938], přehled a popis volených i administrativních orgánů pražské obce podrobně uvádí A. Merta [1975].

3.1 Ústřední orgány

Ústřední zastupitelstvo o 100 členech bylo nejvyšším orgánem Velké Prahy. Obecní řád stanovil, že ústřední zastupitelstvo má zastupovat obec ve výkonu práv a povinností, činit v obci závazná usnesení a dávat je realizovat, zřizovat obecní úřady a ústavy, stanovovat počty a platy obecních úředníků a zřízenců, jmenovat a propouštět magistrátní rady a představené úřadů a ústavů, vykonávat vrchní dohled na práci zaměstnanců, pečovat o kontrolu obecních financí. Finanční hospodaření spočívalo zejména ve schvalování obecního rozpočtu, účetní uzávěrky, uzavření obecní půjčky nebo převzetí záruky. Příjmy rozpočtu mohlo dále ovlivnit usnesením o vybírání obecních dávek, poplatků, příspěvků a naturálních plnění. Nad rámec běžného hospodaření zastupitelstvu příslušelo schvalovat hospodaření s nemovitostmi, uzavírání hospodářských smluv apod.

Kromě dohledu nad obecním hospodařením vykonávalo ústřední zastupitelstvo nad chudinskou a zdravotní správou a péčí o mládež. Dále řešilo otázky dopravní, bytové a pozemkové, pečovalo o práci pro nezaměstnané, vydávalo všeobecná nařízení v oboru místní policie, pokud ji nevykonávaly orgány státní (většina policejní agendy příslušela policejnímu ředitelství jakožto státnímu orgánu), usnášelo se o plánu polohy a dohlíželo na jednotné vykonávání stavebního řádu. Kreační pravomoci spočívaly

zejména ve volbě primátora, náměstků, radních, členů obecních komisí, sborů a správních rad.

Ústřední zastupitelstvo se scházelo v zasedací síni s nápisem „Senatus“ na Staroměstské radnici. Jednání ústředního zastupitelstva se řídila obecním řádem (1850) a jednacím řádem sboru obecních starších (1851), jejichž archaická dikce byla značně pozměněna pozdějšími předpisy (zejm. 76/1919, 321/1921 Sb. z. a n.). V roce 1934 konečně došlo k přijetí zcela nového jednacího řádu ústředního zastupitelstva. Schůzím předsedal primátor, případně jeho náměstek. Předsedající určoval pořadí jednání, stanovoval postup při hlasování a udílel slovo řečníkům a referentům. Řečníka mohl volat k věci, k pořádku a nakonec mu vzít slovo. K přijetí usnesení bylo zapotřebí při účasti minimálně 30 zastupitelů většiny hlasů, pokud nebylo stanoveno kvorum vyšší. Schůze byly zpravidla veřejné; vždy veřejná musela být schůze o rozpočtu. Jejich průběh byl stenograficky zaprotokolován a vybrané části otištěny ve *Věstníku hlavního města Prahy*. Řádem z roku 1934 byla ještě více posílena role předsedajícího při řízení schůze, zastupitelé měli zakázáno proslovy číst s výjimkou citátů. Bylo vyloučeno i přijímání ústních žádostí a deputací zastupitelstvem.

Městskou radu tvořili primátor, I., II. a III. náměstek (prezidium) a 24 radních. Rada vykonávala zbytkovou působnost, tedy usnášela se ve věcech, které nespadaly pod působnost ústředního zastupitelstva, primátora nebo magistrátu. Radě náleželo jmenovat či propouštět obecní úředníky nižších platových tříd a obecní zřízence, spravovat majetek obce a hospodařit v mezích rozpočtu atd. Rada úkolovala úřady a ústavy obce a schvalovala objednávky zboží a služeb. V radě měly být předem projednány různé návrhy, a poté předloženy včetně vyjádření rady zastupitelstvu. Schůzím rady rovněž předsedal primátor nebo náměstek. Na rozdíl od schůzí zastupitelstva byly neveřejné. Až do roku 1934 platil jednací řád z roku 1851, poté byl přijat nový předpis, založený na obdobných zásadách jako jednací řád ústředního zastupitelstva.

Primátor zastával silné postavení, neboť v jeho rukou se kumulovala řada pravomocí. Díky nim vybočoval z postavení *primus inter partes*. Stál v čele města a zastupoval obec coby právnickou osobu; spolu s dvěma radními podepisoval smlouvy, které měly zakládat povinnosti Prahy vůči jiným subjektům. Primátor předsedal ústřednímu zastupitelstvu, městské radě a magistrátnímu senátu. Primátor zajišťoval výkon usnesení těchto kolegiálních orgánů. Z nejvýznamnějších pravomocí je nutné uvést tzv. sistační právo – pokud se primátor domníval, že usnesení zastupitelů a radních jsou v rozporu se zákony nebo že by jejich realizací mohla vzniknout obci

podstatná škoda, byl oprávněn i povinen zastavit výkon takových usnesení a záležitost přenést na rozhodnutí zemského prezidenta.

Sbory města plnily řadu úkolů. Působností Stavebního sboru bylo rozhodovat o stížnostech podaných proti usnesením obecních orgánů podle stavebního řádu. Měl 16 členů, 12 z nich volilo ústřední zastupitelstvo. Mohli se jimi stát zastupitelé i nezastupitelé, vždy se však muselo jednat o odborníky z oblasti techniky, medicíny, památkové péče a bytové reformy. Stížnostmi proti rozhodnutím obce v samostatné působnosti, které se netýkaly stavebního řádu, se zabýval Sbor pro vyřizování stížností o 16 členech. Nejméně polovinu členů stížnostního sboru museli tvořit právníci. Stavební sbor a Sbor pro vyřizování stížností se usnášely na schůzích, které byly veřejné. Ústřední sociální sbor hl. města Prahy o 30 členech společně s Ústředním sociálním úřadem hl. města Prahy a místními sociálními sbory a úřadovny tvořily Sociální ústav. Ústřední sociální sbor určoval směrnice sociální péče v Praze, vypracovával její program a přijímal zprávy o vykonané práci.

Obecní komise fungovaly jako poradní a pomocné orgány městské rady. Byly zřizovány podle potřeby na jednotlivé úseky správy a hospodaření obce. Jejich členy se mohly stát i osoby nezvolené do ústředního zastupitelstva (v praxi se tak téměř nedělo). Záležitosti, které jim předložily příslušné obecní úřady, komise projednaly a vyhotovily návrhy a dobrozdání radě. Komise se nazývaly finanční (komise pro finanční správu obce), osobní, technická, kulturní a školská, hospodářská, zdravotní, patronátní. V následujících letech komise a jejich funkce doznaly jen malých změn, případně městská rada zřizovala další specializované komise (např. cenovou, zásobovací).

Zvláštní postavení měla obligatorně zřizovaná finančně kontrolní komise (obecní komise finanční); byla oprávněná kontrolovat veškeré obecní hospodářství a odvolávat se ze všech usnesení ústředního zastupitelstva, která měla finanční význam. Zkoumala obecní rozpočty a účty a vyjadřovala se k nim dříve, než byly předloženy veřejně. Polovinu členů finanční komise (15) volili ústřední zastupitelé, druhou polovinu ustanovil zemský výbor (podle zák. 329/1921 Sb. z. a n.).

Správní rady městských podniků hrály nemalou úlohu a zaujímaly specifické postavení. Čítaly po 16 členech, kteří byli voleni ústředním zastupitelstvem z řad jeho členů či členů místních výborů. Jednalo se o Elektrické podniky hl. města Prahy, Pražské obecní plynárny, Pražské obecní vodárny a Ústavy a malé podniky hl. města Prahy. Pro rozvoj města byly též důležité finanční ústavy – Městská spořitelna a Městská pojišťovna, které byly rovněž *de facto* ovládány představiteli Prahy.

Magistrát vykonávající funkci komunálního okresního úřadu působil ve věcech přenesené působnosti obce. Obstarával i úkoly dané usneseními ústředního zastupitelstva a městské rady, které se týkaly samostatné působnosti obce, ale nerozhodoval o nich. Magistrát hlavního města Prahy se skládal z primátora, vyšších obecních úředníků s právnickým vzděláním (magistrátních radů) a dalšího personálu. Magistrátním radům bylo primátorem svěřeno řízení příslušných oddělení. Primátor na magistrátu organizoval práce, zřizoval k tomu potřebná oddělení (referáty, úřadovny, kanceláře), přikazoval jim administrativní personál. Jednotlivá oddělení záležitosti vyřizovala sama nebo byly projednávány ve sborové poradě. Magistrát disponoval širokými pravomocemi, takže rozhodoval o správních záležitostech týkajících se fyzických a právnických osob. To se týkalo agendy živnostenské, pojišťovací, vojenské, zdravotně policejní, povolování staveb, vyvlastňování nemovitostí. Magistrát vedl trestní řízení správní a vykonával správní exekuce. Působnost pražského magistrátu se ještě rozrostla v roce 1927, kdy převzal agendu do té doby přetrvávajících okresních úřadů na Smíchově, Žižkově, Karlínu a Vinohradech. Pojmem magistrát býval často označován veškerý byrokratický aparát pražské obce. [Merta, 1975, s. 159–175]

V dobovém diskursu však byl často kritizován příliš složitý aparát obecní správy jako byrokratický moloch: Příliš složitý aparát správy obecní musí býti zjednodušen, zlevněn, a jeho práce zrychlena a zmodernizována.“ Takto mluvil čelní představitel vládnoucí strany Zenkl a zároveň požadoval správu decentralizovat [*Věstník HMP*, 1924, s. 15]. Zástupci města získali poznatky o správě v zahraničních velkoměstech a tak byla připravena v roce 1926 reforma pražského magistrátu, která měla úřadování zefektivnit [Kratochvíl, 1936, s. 121]. Snaha modernizace administrativy však v praxi selhala a vedla k pojmovým a kompetenčním nejasnostem [Slámová, 2000, s. 78]. Na sklonku období došly návrhy na úpravu úřadování pražské obce, podané v soutěži vypsané z iniciativy primátora Zenkla. Měly přispět k tolik let požadované racionalizaci a zefektivnění správy [*Věstník HMP*, 1938, s. 521–524].

Na magistrát proudily všechny důchody vybírané městem a díky silné centralizaci v rozhodování vykazoval značnou efektivitu v hospodaření, zatímco samotné náklady na jeho provoz byly relativně nízké [Hlochová, 1997, s. 123]. Rovněž autoři Ledvinka a Pešek oceňují schopnosti finančních odborníků na magistrátu, kteří „dovedli kvalitně hospodařit, zejména když jim k tomu dali politici prostor“ [2000, s. 572].

3.2 Místní orgány

Model veřejné správy ponechával jen málo kompetencí na úrovni obvodů města, které subjektem práva nebyly. Již od konce 19. století na úrovni obcí fungoval tuhý centralismus. Protiváhu ústředním voleným orgánům netvořily ani tak nižší stupně samosprávy, nýbrž spíše různá stranická seskupení, politicky profilované spolky a hospodářské či zájmové svazy [Ledvinka, Pešek 2000, s. 527–528]. Komunální centralismus vládl i ve Velké Praze, což však vedlo i k vyšší efektivitě systému – centrální řízení města bylo levnější a rozhodování jednodušší a rychlejší, neboť odpadala vyjednávání s jednotlivými obvody [Hlochová, 1997, s. 123]. Petr Zenkl v již citovaném projevu v roce 1923 žádal co největší decentralizaci správy, plné respektování volených činitelů místních a přiznání co nejširší kompetence místním výborům. Jeho slova zůstala nenaplněna a pravomoc lokálních samospráv velice limitovaná.

Místní výbory plnily roli poradních, dozorčích a výkonných orgánů ústředního zastupitelstva a městské rady. Jejich kompetence byly velice omezené. Ve vztahu k ústřednímu zastupitelstvu jim příslušelo právo podávat podněty týkající se místních zájmů či se k němu odvolat proti opatření primátora, jímž byl zastaven výkon usnesení místního výboru; mezi povinnostmi vůči zastupitelstvu patřilo podávat dobrozdání, předkládat návrhy na rozpočet místní potřeby a uzávěrku účtů místní pokladny. Jako orgán dozorčí dozíral místní výbor na činnost místní rady a místního starosty, zaměstnanců obce v obvodu, na správu místního obecního majetku a místních podniků, ústavů a zařízení.

Místní radu tvořila třetina členů zastupitelstva, složená proporčně podle volebních skupin v zastupitelstvu zastoupených. Měla dozírací pravomoci zejm. v oblasti stavebního řádu, hygienické, protipožární. Místní rada spravovala podniky sloužící výlučně k místním účelům (tržnice, lázně) a ústavy (jesle, chudobince, sirotčince apod.). Postavení místních rad zůstávalo slabé.¹²

Místní starosta zastával reprezentační postavení. Příslušelo mu svolávat schůze místní rady a výboru, předsedat jim a provádět jejich usnesení. Místní starosta zatupoval obec pražskou při místních komisích (zejm. stavebních, živnostenských, zdravotních).

¹² Navíc podle právního výkladu nebyla místní rada legitimována ani ke stížnosti proti usnesení městské rady, ani ke stížnostem proti usnesení ústředního zastupitelstva [*Věstník HMP*, 1930, s. 437].

4. Volební systém

Úprava volebního práva do obcí byla zakotvena zákonem č. 75/1919 Sb. z. a n., kterým vydává se řád volení v obcích republiky Československé. Příprava osnovy probíhala již od listopadu 1918 v zákonodárném sboru, k poradě byl přizván i Svaz českých měst a okresů. 31. ledna 1919 po mnoha dnech debat byl zákon schválen. Odchylky pro volby pražského ústředního zastupitelstva pak stanovil zákon č. 115/1920 Sb. z. a n. První volební období mělo činit tři roky, následující už čtyři roky. Zákon č. 122/1933 Sb. z. a n. přinesl retroaktivní prodloužení funkčního období zastupitelstev obcí ze čtyř na šest let, a to od okamžiku, kdy se volba starostů (primátora) a náměstků stala právoplatnou.

4.1 Volební právo a organizace voleb

Díky zákonu č. 75/1919 Sb. z. a n. byly odstraněny dosavadní výsady společenských elit a poprvé bylo zavedeno všeobecné, rovné a tajné hlasovací právo ve volbách do obecních zastupitelstev.¹³ Právo volit bylo podmíněno překročením 21. roku věku a pobytem v dané obci minimálně tři měsíce před dnem vyložení voličských seznamů (§ 1). Z aktivního volebního práva § 3 vylučoval osoby:

- 1) soudně právoplatně zbavené práva nakládat se svým majetkem
- 2) upadnuvší v konkurs
- 3) které měly povinnost činit počet ze správy jmění nebo obecního statku a neučinily tak ve stanovené lhůtě
- 4) odsouzené pro takový zločin, přečin či přestupek, pro který nastává ztráta volebního práva v obcích; ztráta volebního práva pominula nejpozději po třech letech u zločinů a po roce u přečinů a přestupků
- 5) konající práci v donucovací pracovně.

Později bylo volební právo omezeno zákonem č. 56/ 1927 Sb. z. a n., jímž byli zbaveni volebního práva vojáci z povolání a četníci. Aktivní volební právo bylo ovšem i povinností (§ 7) s výjimkou osob v zákoně stanovených, jejíž porušení mohlo být sankcionováno pokutami i vězením.

¹³ Na rozšíření volebního práva panovala shoda všech českých stran. Státoprávní demokraté sice správně tušili, že zapojením širokých vrstev budou oslabeni; Karel Kramář však už řadu let rozšíření práva prosazoval, neboť díky němu se prosadí český element ve městech doposud ovládaných německou společenskou elitou [Peroutka, 1991a, s. 412].

Právo být volen do obecního zastupitelstva a komisí měli občané s aktivním volebním právem, kteří dosáhli alespoň 26 let věku a bydleli v obci minimálně jeden rok přede dnem voleb. Ve všech obcích byli vyloučeni z pasivního volebního práva:

- 1) úředníci všech správních orgánů, jimž náležela dohlédací pravomoc nad obcí
- 2) dlužníci, kteří déle než rok po splatnosti nezaplatili obci obecní veřejnou dávku.

V Praze navíc platila neslučitelnost funkce ústředního zastupitele a zastupitele místního výboru (§ 7 zák. 116/1920 Sb. z. a n.). Ustanovení § 8 volebního zákona upravovalo povinnost volbu přijmout. Odmítnout zvolení mohly ženy, osoby starší 60 let či pobývající mimo obec atd. Pokud uvedené důvody nebyly splněny, mohly zvolené osoby na mandát rezignovat, pokud s tím souhlasila většina ostatních členů daného sboru.

Garantování konání skutečně svobodných voleb bylo zapotřebí zajistit řadou opatření. Zajištění voleb spadalo od přenesené působnosti obcí. Kandidátní listiny byly oprávněny podávat jen volební strany (skupiny). Instrukce ministerstva vnitra provedla extenzivní výklad ve smyslu, že podat kandidátní listinu smí jakákoliv skupina voličů po splnění zákonných podmínek, nejen pouze organizované politické strany [Břeský, 1923, s. 99]. Listiny kandidujících stran musely být podepsány stanoveným počtem voličů podle velikosti obce (pro volbu ústředního zastupitelstva § 4 zákona č. 115/1920 Sb. z. a n. stanovil 500 podpisů), přikládány byly souhlasy kandidátů a další dokumentace. Kandidátní listiny byly vyvěšeny nejméně osm dnů před volbami v místnostech s voličskými seznamy společně se starostovou vyhláškou oznamující čas a místo konání voleb, počet volených členů a zásady voleb. Zákon stanovil, že volba obecního zastupitelstva se koná vždy v neděli od osmi hodin ráno, termín ukončení hlasování byl oprávněn určit dohlédací úřad. V Praze se volby do místních výborů konaly týden po volbách ústředního zastupitelstva, kdy voliči již znali sílu stran v celopražském orgánu.

Podobně jako dnes, strany delegovaly členy komisí, zápis prováděl úředník. Navíc kromě členů volební komise mohly strany navrhnout i důvěrníky, kteří mohli sledovat volební proces a vznášet námitky proti neoprávněným voličům. Agitace v budově s volební místností mohla být trestána. Zájem na důstojném průběhu svátku demokracie se projevil i v zákazu podávání alkoholických nápojů v den voleb a den před ním. Proti volbám mohly být ve lhůtě osmi dnů od konání vznášeny námitky.

Podmínky pro kandidaturu volebních stran byly značně liberální, bez povinnosti volebních kaucí či placením nákladů. Teprve na sklonku první republiky zákon č.

111/1937 Sb. z. a n. doplnil volební řád v obcích o povinnost volebním stranám, které nedosáhly mandátu, hradit obcím náklady spojené s rozmnožením kandidátních listin; to se však netýkalo stran zastoupených v Národním shromáždění (což bylo stranicky motivováno a namířeno zejména proti odštěpeneckým frakcím některých stran).

4. 2 Parametry volebního systému

4.2.1 Velikost volebních obvodů

Zcela zásadním faktorem ovlivňujícím míru proporcionality poměrného volebního systému je velikost obvodů: „Počet mandátů, které se v rámci obvodu rozdělují, má na proporcionalitu silnější vliv než kterýkoliv jiný faktor“ [Taagepera, Shugart, 1989, s. 112]. Značná velikost volebních obvodů (M – *magnitude*) může vést k téměř dokonalé reprezentaci i stran, které získají jen malé procento odevzdaných hlasů. Podmínkou je ovšem neexistence uzavírací klausule, což prvorepubliková úprava splňuje. Ústřední zastupitelstvo hlavního města bylo voleno v jediném stomandátovém obvodu. Dále se volilo třináct místních výborů; jejich hranice určené nařízením vlády byly poněkud ovlivněny *gerrymanderingem*, neboť vládní rozdělení obvodů mělo rozptýlit obyvatelstvo do méně jasně sociálně definovaných obvodů [Ledvinka, 1985, s. 107; Ledvinka, Pešek, 2000, s. 573]. Navíc § 21 zák. 116/1920 Sb. z. a n. dával ústřednímu zastupitelstvu (po vyslechnutí místních výborů) možnost půl roku před vypsaním nových voleb 2/3 většinou (po schválení ministrem vnitra) sloučit několik částí obce pro volbu místních výborů v celek, či naopak rozdělit některou část obce na několik obvodů, nebo změnit hranice místních obvodů. Totéž po vyslechnutí ústředního zastupitelstva a místních výborů mohla učinit sama vláda. Toto zmocňovací ustanovení však zůstalo mrtvou literou a případný ještě důmyslnější *gerrymandering* nebyl využit.

Velikost místních výborů byla stanovena podle počtu obyvatelstva tak, že obvody do 20 000 obyvatel měly 18 členů místního výboru, do 50 000 obyvatel 24 členů, do 100 000 obyvatel 30 členů, do 200 000 obyvatel 36 členů a nad 200 000 obyvatel 42 členů. Pouze nejméně lidnatý obvod, Praha XV, měl 12 místních zastupitelů (§ 7 zák. 116/1920 Sb. z. a n.).

4.2.2 Volební formule a struktura hlasu

Vedle velikosti volebního obvodu a uzavírací klausule je dalším nejdůležitějším faktorem volebního systému jeho formule, pomocí níž jsou přepočítány hlasy na mandáty. Ve všech obcích nad 700 obyvatel v českých zemích fungoval poměrný volební systém.¹⁴ Nejdříve volební komise vypočetla tzv. volební číslo postupem podle § 45, podle něhož byl součet všech platných hlasů všem skupinám odevzdaným rozdělen počtem mandátů, které se mají obsadit, zvětšeným o jednu; celé číslo nejbližší výsledku bylo číslem volebním. Jednalo se tedy o Hagenbach-Bischoffovu kvótu, vyjádřenou vzorcem

$$Q = V / (S + 1)$$

Volebním číslem se pak dělil počet hlasů, odevzdaných pro každou kandidátní listinu a skupina obdržela tolik mandátů, kolikrát bylo volební číslo obsaženo v počtu získaných hlasů. Pokud nebyly v 1. skrutiniu rozděleny všechny mandáty, připadly stranám podle pořadí velikosti zbytků při dělení. Naopak v případě, že dělením bylo obsazeno o jeden mandát více, odečetl se skupině s nejmenším zbytkem dělení.

Aby strany předešly úplnému propadnutí hlasů, které nebyly po použití kvóty využity, mohly nahlásit nejpozději osm dnů před volbami sdružení svých kandidátních listin. Tento institut umožňoval, že při prvním rozdělování mandátů se počítaly kandidátky sdružených stran jako jediná kandidátní listina a mandáty se jim přikázaly společně. Následovalo vnitřní přidělování mandátů mezi sdruženými kandidátkami; pokud uvnitř volební skupiny existovala podskupina sdružených stran, opět jí byly přidělovány mandáty jako celku a takto se pokračovalo, dokud nebyly mandáty přiděleny volebním stranám coby nejzákladnějším jednotkám množiny sdružených stran.

Volič podle § 40 volebního zákona nesměl kandidátní listiny nijak upravovat, jednalo se tedy o systém s přísně vázanými kandidátními listinami.¹⁵ Tento systém čelil značné kritice, až došlo k jeho modifikaci na systém vázaných kandidátních listin

¹⁴ V menších obcích naopak čistě většinový systém, kdy vítězná strana získala všechny mandáty. Pokud o to požádalo alespoň 10 % voličstva, konaly se i v malých obcích volby podle poměrného volebního systému.

¹⁵ Během projednávání zákona v roce 1919 se rozpoutaly dlouhé debaty ohledně vázanosti listin, dokonce se objevovaly návrhy dát voličům možnost libovolně kandidáty škrtnat či jiné preferovat, případně dokonce sestavit z kandidátů svůj individuální hlasovací lístek. Navrhovala to však jen část státoprávních demokratů, zatímco sociální demokraté a agráři takovou svobodu voličstva odmítali [Peroutka, 1991a, s. 415–419].

novelou č. 122/1933 Sb. z. a n. Voliči dostali možnost udělit preferenční hlas jednomu kandidátovi tím, že označí číslici vyjadřující pořadí kandidáta. Takto upravený lístek se ovšem počítal jako hlas straně; nové znění § 50 odst. 3 zák. č. 75/1919 Sb. z. a n. upravovalo počítání zaškrtnutých kandidátů. Kandidáti umístění pod čarou straně přidělovaných mandátů museli získat na postoupení mezi zvolené tolik hlasů, kolik činilo volební číslo – vypočítané z platných hlasů odevzdaných pro všechny strany! Kandidát měl vlastně díky preferencím dosáhnout sám počtu hlasů, které jsou potřebné pro získání mandátu. Ve velkých obvodech nebo u stran, které v obvodu obdržely jen málo hlasů přes volební číslo, bylo prakticky nemožné postoupit díky preferencím na místo dostatečné pro zvolení.

Navíc úspěšní kandidáti zesponu postupovali odzcela přinejlepším až na druhé místo za lídra kandidátní listiny, který nemohl být nikdy voliči odsunut. Strany „se tak chránily před tzv. dekapitací vůdců“ [Pliml, 1934, s. 3–4]. Jak Pražané možnosti preferovat vybrané kandidáty využili a jaký vliv to mělo na umístění kandidátů, bude vysvětleno v podkapitole týkající se výsledků voleb v roce 1938.

4.3 Nepřímé volby orgánů obce

V důsledku volebních řádů se uplatňoval poměrný volební systém do všech kolektivních orgánů. Zvolený proporcionální model měl řadu kladů i záporů. Měl napomáhat konsenzuálnímu fungování systému na komunální úrovni. Důvody spočívaly ve struktuře obyvatelstva a politické kultuře, provázené značnou polarizací. Institucionalizací přiměřeného zastoupení měla být umožněna participace minorit na řízení obcí. Zapojením do systému mohlo být sníženo riziko radikalizace opozice, která by se stavěla proti vládnoucí většině, aniž by nesla svůj díl odpovědnosti za řízení obce. Model nutil strany ke spolupráci, neboť jejich reprezentanti se nestýkali jen na úrovni zastupitelstva, ale i rady a dalších kolektivních orgánů.

Dalším důvodem byla snaha o kolektivní kontrolu hospodaření s obecním majetkem. Peroutka uvádí, že během schvalování volebního zákona č. 75/1919 Sb. z. a n. někteří vyslovovali naději, že poměrné zastoupení je schopno odstranit i korupci na radnicích, bující zejména tam, kde vládla jen jediná strana. Poměrné zastoupení sice dokázalo odstranit řadu případů korupce individuální, rozbujela se ale nová forma korupce, charakteristická větší neosobností, stranickostí a složitostí. Jelikož byla

rozložena na více osob, nebyla tak viditelná, avšak o to hůře ji šlo vyvrátit a potrestat – „jedince, jasně viditelného všem očím, může kritik srazit svým hněvem, koalice většiny stran je však těžko porazitelná i tam, kde se rozhodla na provádění špatností“ [Peroutka, 1991a, s. 415].

Absence formálního rozlišení vládní většiny a opozice znamenalo i institucionalizované tříštění vládní odpovědnosti na více subjektů (úspěchy si mohl přivlastňovat téměř každý, za neúspěchy mohli zastupitelé z ostatních stran). Klíč pro rozdělování obecních funkcí podle volebních skupin výrazně posiloval i stranicví, neboť zastupitelé za stranu byli jen množinou, s kterou disponovali vůdci jejich frakce – když prohlásili, že jménem své strany činí některý akt (např. volební sdružení), se všemi členy bylo počítáno jako s unitárním aktérem. Bylo tak silně posilováno vedení stran, zatímco význam zastupitelů coby individuů odpovědných voličstvu byl limitován. Přispívala k tomu i sama skutečnost, že byli zvoleni na přísně vázaných kandidátkách, a možná i volební reversy.

Primátor hlavního města Prahy byl volen na schůzi ústředního zastupitelstva při alespoň dvoutřetinové účasti (tedy 67 zastupitelů). Volbu řídil nejstarší zastupitel. Hlasování bylo tajné, tudíž žádné sdružování stran se předem nevyhlašovalo. Ke zvolení primátorem bylo zapotřebí získat minimálně 51 hlasů. Nebyl-li kandidát zvolen již při prvním hlasování, následovalo druhé. Pokud ani z něho nevzešel vítěz, do užší volby postoupili jen dva nejúspěšnější kandidáti z druhého hlasování. Při nezvolení žádného z kandidátů ani při této užší volbě se volební procedura opakovala druhý den, příp. třetí den, ve kterém už stačila ke zvolení prostá většina přítomných zastupitelů. Vzhledem k síle svého postavení byl primátor hlavního města potvrzován ve funkci potvrzován prezidentem republiky na návrh vlády a skládal slib do rukou zemského prezidenta.

Náměstci primátora byli voleni tímto způsobem: radniční strana disponující největším počtem zastupitelů – mimo stranu, ze které byl zvolen primátor – mohla vznést nárok na místo prvního náměstka; druhá nejpočetnější strana nárok na druhého náměstka, a podobně třetí strana si nárokovala třetího náměstka (při rovnosti rozhodoval los). Sdružení stran pro volby bylo vyhlašováno předem. Volba konkrétní osoby na post již záležela na dohodě uvnitř volební skupiny. Zákon dával i možnost volit všechny tři náměstky současně, pokud se na rozvržení postů a jejich obsazení dohodly strany, z nichž každá disponovala alespoň 21 členy v ústředním zastupitelstvu.

Členové městské rady, sborů a komisí byli voleni podle zásad poměrného zastoupení, takže odrážely stranické složení zastupitelstva. Komise řídící volbu podle Hagenbach-Bischoffovy kvóty rozdělila křesla mezi volební skupiny; pro přidělování postů radních činilo toto číslo čtyři.¹⁶ Stranám bylo pro jednotlivé volby opět umožněno libovolné sdružování. K nárokům stran byli dále započítáni starosta a náměstci již zvolení. Uvnitř volební skupiny si již volili její členové konkrétní osoby sami.¹⁷

Orgány místních výborů byly voleny tak, že nejpočetnější skupina mohla vznést nárok na starostu. Pokud menšina, která se opírala o třetinu všech zastupitelů, prohlásila před volbou starosty, že si činí nárok na prvního náměstka, volila si ho sama a ostatní zastupitelé volili starostu. Pokud volební skupina disponovala minimálně čtvrtinou hlasů všech zastupitelů, postupovalo se podobně při volbě druhého náměstka (volil se v zastupitelstvech s nejméně 24 členy). Členové místní rady byli vybíráni opět volební skupinou, které připadl nárok podle Hagenbach-Bischoffovy kvóty (jelikož se volila celkem třetina z celkového počtu zastupitelů, činilo vždy volební číslo tři).

Změnou vedoucí k oslabení demokratických principů voleb bylo zavedení potvrzování starostů státními orgány. To se však výslovně nevztahovalo na primátora hl. m. Prahy. Pokud úřady starosty nepotvrdily, ztratilo zvolení starostů i jejich náměstků platnost a zastupitelé museli provést novou volbu; pokud tak neučinili, dohlédací úřad zastupitelstvo rozpustil.

5. Stranický systém

Volební systém poměrného zastoupení bez omezujících účinků (s použitím přísně vázaných kandidátních listin) byl jedním z nejdůležitějších determinantů podoby stranického systému. K dalším faktorům patřila dlouhodobá štěpení (*cleavages*) ve

¹⁶Otázka, zda se primátor s náměstkou počítají do složení městské rady, se stala předmětem výkladu. Celkový počet členů rady měl totiž vliv na proporcionalitu zastoupení volebních skupin. Proti volbě rady 23. listopadu 1927 byla vznesena stížnost; argumentace spočívala v tom, že „nesprávné rozmnožení počtu členů městské rady z 24 na 28 mělo vliv na výsledek volby, která se jeví v tom, že členové městské rady byli rozvrženi na jednotlivé skupiny volebním způsobem, který neodpovídá výsledkům, jichž by bylo docíleno při volbě toliko 24 členů obecní rady“. Podle stěžovatele primátor a náměstci jsou zvláštním kolegiem, které nepatří do městské rady. Stížnost byla zamítnuta a vyloženo, že primátor a náměstci se do městské rady započítávají [*Věstník HMP*, 1930, s. 882–883; srov. Štědrý, 1938, s. 141].

¹⁷ Uvnitř volební skupiny, která čítala např. jen dva zastupitele, náleželo jí křeslo radního a na volbu se dostavil jen jeden z nich, stačilo, když odevzdal hlas sám sobě [*Věstník HMP*, 1930, s. 884–885].

společnosti a tradice politické kultury. V Československu od jeho vzniku zastávaly politické strany velice důležitou roli. S kritickou nadsázkou byla první republika nazývána státem politických stran. Politické strany tvořily základní součásti struktury politického systému, ale zasahovaly i do mnoha oblastí společenského života politice vzdálenějších (opět velmi nadneseně se říkalo, že strany provázejí člověka od kolébky do hrobu). [Harna, 2005a, s. 535–536] Vzhledem k tehdejší společenské situaci však nelze silné stranicí hodnotit pouze negativně. Kromě politických stran fungování systému ovlivňovalo i množství dalších uskupení, dotvářejících pestrou občanskou společnost, která vynikala zvláště ve srovnání se sousedními státy v 30. letech.

Na prvorepublikových politických stranách do značné míry záležela stabilita ústavního systému, i když role politických stran coby integračních aktérů byla značně problematická. K nejasnostem přispívalo nedostatečné institucionální zakotvení politických stran; volební zákony používaly nepřiliš jasného pojmu „volební strana“. Ústavní listina z roku 1920 se o politických stranách nezmiňovala. Panovala tak značná dichotomie mezi úpravou *de iure* a stavem *de facto*. Československý právní řád považoval politické strany za tzv. faktický útvar, jejichž vznik ani nebyl upraven. Právní relevanci přikládalo jen těm jejich projevům, které zákon výslovně stanovil. Z toho plynuly mnohé nejasnosti a komplikace, zejm. v majetkových věcech. Důvody právní nezakotvenosti stran třeba hledat jak v představě z 19. století, že poslanec je odpovědný svému voličstvu, tak v neochotě stran podřídit se reglementaci zákona. [Harna, 2005a, s. 544]

S terminologickým výkladem se potýkal i tehdejší parlamentní ústavně-právní výbor, když se zabýval možnostmi podávání kandidátek do obecních voleb. Shledal „potíž přesně definovati, co pod názvem strana přesně se rozumí v kandidujících skupinách v obci, kde shledáváme se často se skupinami tak různotvárnými, že slovo „strana“ v běžném denním užívání se nehodí pro takové sdružení. Ústavně-právní výbor vykládá pojem strany jako sdružení k hájení zájmů veřejných a jako protiklad sobeckého soukromého snažení jednotlivce nebo nepatrných sdružení jednotlivců“ [Břeský, 1923, s. 98].

Pro vymezení pojmu je tedy nutné spokojit se s klasickou definicí, která označuje politickou stranu za „trvalou organizaci, uspořádanou od celostátní až k místní úrovni, která se ve jménu určitého ideologického programu (projektu) snaží sama nebo v rámci koalice dobýt a vykonávat moc, a za tím účelem vyhledávat lidovou podporu“ [Novák, 1997, s. 23]. Rovina komunální skýtá pro zkoumání stran určité odlišnosti od

roviny celostátní. V případě Velké Prahy však lze o vytvořeném stranickém systému nepochybně hovořit. Hlavním důvodem je velikost obce, dalším charakteru stranictví. Všechny větší strany měly vybudovanou strukturu, k velkým stranám byly přidruženy odborové a volnočasové organizace. Tyto satelity působení stran na složky společnosti posilovaly. Požadavek určitého ideologického programu může v komunální sféře být někdy problematický. Komunální politika je z principu zaměřena na řešení praktických úkolů obce, při němž ideologie hrají jen malou roli. Přesto však přístup ke konkrétním problémům většinou vychází z hlubšího ideového zakotvení protagonistů, kteří je mají řešit. Pro existenci politiky postačuje, aby byl přítomen *polémos*. [Balík, 2009, s. 217–232] Vycházím však z předpokladu, že stranictví a ideologický vliv v tehdejší době byly nesrovnatelně silnější nežli dnes a promítaly se do roviny komunální, zvláště v tak politicky významné obci, jakou byla Velká Praha.

5.1 Štěpení ve Velké Praze

Cleavages (štěpící linie) rozdělují společnost do více segmentů podle déletrvajících konfliktů, probíhajících při průmyslové a národní revoluci. Historickokonfliktní přístup ke vzniku politických stran, pracující s teorií *cleavages*, zdůrazňuje, že strany se vytváří z hlubokého a dlouhodobého konfliktu v globální společnosti. Ke vzniku stran je kromě strukturálního konfliktu zapotřebí i nutnost obracet se na lidové masy a takto získanou podporu obyvatelstva využít jako nejlepšího prostředek k získání moci a prosazení programu. [Novák, 1997, s. 38] Za první republiky byla zpravidla příslušnost k určitému sociálnímu segmentu důležitým faktorem pro vytváření politického přesvědčení a následnou volbu strany, která zájem dané společenské skupiny nejlépe vyjadřovala.

Konflikt **vlastníci-pracující** byl nejdůležitějším štěpením, formujícím stranický systém v Praze. Toto štěpení staví proti sobě zájmy majitelů výrobních prostředků na straně jedné a námezdně pracujících (dělníků a jiných zaměstnanců) na straně druhé. Zájmy vlastníků vedou ke vzniku stran buržoazních (liberálních, konzervativních či radikálních), označovaných jako strany občanské. Zájmy pracujících v konfliktu reprezentují strany dělnické (dobově označované i jako socialistické strany, příp. samy sebe označovaly za pokrokové).

Socioekonomické štěpení se promítá do složení obyvatelstva městského centra a periferií. Na základě dat ze sčítání lidu roku 1931 bylo pražské obyvatelstvo strukturováno do čtyř skupin. První tvoří samostatní a nájemci, čítající 34,8 %. Jejich nejvyšší podíl byl na Vinohradech (37, 1%) a ve vnitřní Praze (34,8 %), naopak nejnižší v Praze IX (14,2 %) a XVII (17,2 %). Druhou sociální skupinou jsou úředníci 22,4 %, jejichž rozložení na mapě Velké Prahy je podobné první sociální skupině. Dále jsou vykazováni zřizenci (16,8 %), obývajících poměrně rovnoměrně všechny pražské obvody. Nejpočetnější sociální vrstvou představovali dělníci, učňové a nádeníci, čítající 32,6 %; tvořili většinu obyvatel Prahy IX a XVII [*Statistická zpráva HMP za léta 1930–1933, 1937 s. 66–67*]. Volební výsledky jsou poměrně přesným odrazem sociální struktury pražských čtvrtí, jak ukazuje zřetelná korelace mezi volební podporou a sociální skladbou lokality – podpora socialistických stran stoupá s podílem dělníků ve čtvrti [Holubec, 2009, s. 183].

Štěpení **stát-církev** dosáhlo po vzniku republiky značné intenzity. Poválečná atmosféra byla v důsledku loajality kléru k bývalé monarchii převážně proticírkevně naladěna. Vliv církve na školství, její financování, politická aktivita kléru a vztah ke Svatému stolci představovaly problematiku, které se ujímaly mnohé strany i v Praze a neváhaly ji využít k mobilizaci voličů i ve volbách komunálních. Od počátku 30. let docházelo spíše k oslabování náboženského štěpení.

V roce 1921 bylo na území budoucí Velké Prahy asi 127 000 osob bez vyznání, tedy 18,8 %. Většinu obyvatelstva tvořili v Kobylisích, Hlubočepích a na Proseku, tedy v typicky dělnických čtvrtích. K náboženskému vyznání se spíše více hlásil střed budoucí Velké Prahy, anebo naopak některé její okraje (např. Břevnov). Mezi lety 1921 a 1930 se zvýšil podíl věřících – katolíků (z 54,2 % na 58,5 %), evangelíků (ze 4,4 % na 5,6 %) i příslušníků církve československé (z 13,3 % na 15,8 %), mírně poklesl počet židů (ze 4,7 % na 4,2 %). Nábožensky aktivně vystupovali starší lidé, ženy a příchozí z venkova; právě nárůst věřících ve 20. letech spočíval zejména v silné migraci do hlavního města z krajů s vyšší religiozitou. [Holubec, 2009, s. 221–223] Obyvatelé židovského vyznání byli soustředěni na Starém Městě, Vinohradech a Karlíně. Mezi pražskými Němci byl podíl osob bez vyznání mnohem nižší nežli u české populace (zatímco každý pátý Čech byl bez vyznání, u Němců každý padesátý) [Láník, 1998c, s. 309].

Štěpení **město-venkov** bylo pochopitelně na území jednoho města velmi slabé. Potenciál Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu oslovit městské

obyvatelstvo byl pochopitelně malý. Její výsledky se pohybovaly kolem 2 %, v posledních volbách 4 %. Podporu nacházela nejen na okrajích Prahy,¹⁸ ale i ve vnitřní Praze. Důvodů pro volbu republikánů se nabízí řada; otázkou zůstává např. silná migrace do Prahy z venkova, a zda si nově příchozí udrželi dosavadní stranickou orientaci.

Konečně štěpení **centrum-periferie** v českých zemích bylo představováno národnostní konfliktní linií mezi Čechy a Němci; pro vznik stran v českých zemích v 19. století to byla linie rozhodující; po vzniku republiky se ovšem role centra a periferie obrátila. Během první republiky představovala Praha pro české Němce nadále významné historické a kulturní centrum. V meziválečném období se podíl Němců v Praze pohyboval kolem 4–5 %. Jazykový zákon však stanovil povinnost úředního vyřizování podání v jiném než československém jazyce, pokud v daném soudním okrese žilo alespoň 20 % obyvatel hovořících jazykem, v němž bylo podání učiněno. Striktní výklad zákona byl předmětem mnoha polemik mezi českými a německými politiky v Praze. Pražští Němci se odvolávali na historické právo na Prahu, v níž by měli mít rovnější postavení, než jaké by jim příslušelo čistě podle práva národního. Německé obyvatelstvo bylo koncentrováno na Dolním Novém Městě a Vinohradech. Nárůst později zaznamenalo zejména v Dejvicích a Bubenči (v oblasti zvané „Malý Berlín“).

Strany české pak byly podle této konfliktní linie profilovány podle postoje, který k národnostní otázce zaujímal. Pouze komunistická strana byla stranou mezinárodní, zatímco pro národní demokraty, československé (národní) socialisty a další formace byl nacionalismus důležitou součástí identity. Měšťanský charakter německého obyvatelstva do značné míry určil, že na mandáty dosáhnou představitelé občanských stran, zatímco německá sociální demokracie kvůli zanedbatelnému podílu německého dělnictva bude v Praze živořit.

Nutno zmínit ještě další etnikum, a to židovské. Československá právní úprava uznávala Židy za národ a dávala jim možnost se k němu svobodně přihlásit. Neoficiálním důvodem této liberální normy ovšem byla snaha oslabit opci k německému.

¹⁸ V Hostivaři (Praha XIII), v níž leželo sídlo Antonína Švehly, byl „tento statkář a politik uctíván vším pracujícím lidem bez rozdílu“ [Ledvinka, Pešek, 2000, s. 566]. Možný sousedský efekt (*neighbours effect*) se do voličského chování a podpory agrární strany v Praze XIII příliš nepromítl.

5.2 Nejpočetnější politické strany

Velikost stran lze měřit podle počtu členů, voličů nebo mandátů [Novák, 1997, s. 140–141]. Síla strany pak má dvě složky: jedna se týká počtu sympatizantů, druhá podílu na politické moci [Harna, 2005a, s. 543]. Počty členů jsou jen stěží zjistit (často byly vykazovány pro celou pražskou župu, tedy Prahu s širokým okolím), navíc mohly strany údaje úmyslně zkreslovat. Měřitko počtu voličů a počtu zastupitelů se díky vysoké proporcionalitě volebnímu systému téměř shodují. Pro stručné představení byly podle početnosti zvolených zastupitelů vybrány tři občanské strany – Československá národní demokracie, Československá strana lidová, Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská a tři socialistické strany – Československá strana (národně) socialistická, Československá sociálně demokratická strana dělnická Komunistická strana Československa (sekce III. internacionály). Přiřazena byla i Národní liga, která se stala v roce 1931 pátou nejpočetnější stranou. Následující přehled politických stran se jen v nezbytné míře věnuje jejich ideovým východiskům; aktuální volební témata a hesla budou zmíněna při rozboru jednotlivých volebních kampaní. Pozornost je věnována jejich volební podpoře v Praze a stručnému představení jejich nejvýznamnějších protagonistů na Staroměstské radnici.

5.2.1 Československá národní demokracie

Československá národní demokracie vzešla z České státoprávní demokracie v březnu 1919. Základní pilíře programu představovaly tradiční integrální nacionalismus a antibolševismus. Po válce byla jedinou parlamentní stranou, která se hlásila ke kapitalismu a buržoazii; lidové vrstvy ji kritizovaly jako viníka sociální bídy a nespravedlnosti [Sládek, 2005, s. 595]. V otázkách správy a sociálních záležitostí požadovala strana úspory (což znamenalo nepopulární kroky, jako snížení platů, výplat nezaměstnaným apod.). Tento postoj vedl k odlivu podpory zaměstnanců ve veřejné sféře. I v otázkách hospodaření pražské obce setrvali národní demokraté celé období na zásadě šetrnosti, zdůrazňovali, že pražská obec nemůže mít vyšší výdaje, než kolik unese platební síla jejího obyvatelstva. Hospodaření města především nesmělo bránit soukromému hospodaření občanů.

Členy ČND byla plejáda známých osobností; poměrný volební systém však příliš nepřál této straně výrazných činitelů, ale méně už propracovaného a přitažlivého programu. [Čechurová, 1999, s. 13]. V národní demokracii se setkaly směry, které však

často jen obtížně nacházely společnou řeč [Sládek, 2005, s. 595–596]. Strana se snažila vyhovět mnohdy protichůdným zájmům živnostenstva, velkého kapitálu, úřednictva a inteligence, což vedlo k vnitřní rozpolcenosti strany. Tohoto nebezpečí si byl ostatně vědom sám předseda Karel Kramář a pokusil se klást důraz na zaměření strany na živnostníky a střední měšťanské vrstvy. Díky kontaktům – či přímo personálnímu propojení – s finančním a průmyslovým sektorem měla však ČND zajištěn kapitál pro politickou činnost (soupeři toto propojení ovšem ještě zveličovali). Pnutí uvnitř strany vyvolával však nejvíc vztah k Hradu, vyhrocovaný Kramářem. V důsledku tohoto postoje ČND postupně opouštělo mnoho významných členů, řadových straníků a voličů.

I když by se mohlo na první pohled zdát, že národní demokracie představovala typickou stranu kádru („notáblů“), její stranická struktura a přidružené organizace ve skutečnosti hrály důležitou roli. Členstvo tvořilo značný podíl na celkovém počtu voličstva strany [Sládek, 2005, s. 596]. Hlavním tiskovým orgánem strany byly *Národní listy*.

V pražské municipalitě navazovala národní demokracie na předchozí politickou tradici. Toto dědictví se týkalo jak nesporných úspěchů při rozvoji města a jeho prestiže, českého školství a kultury atd., tak záležitostí méně lichotivých – v důsledku dlouholeté radniční odpovědnosti v Praze jí oponenti vyčítali korupci, obohacování či spolupráci se státním aparátem za války apod. Volební podpora ČND byla velmi výrazně prostorově rozvrstvená. Obyvatelstvo vnitřní Prahy a bohatších čtvrtí Vinohrad, Karlína, Smíchova a Dejvic bylo přirozenou oporou národní demokracie, zatímco periferní čtvrti mohla oslovit jen stěží (přílohy č. 3, 4, 6). Během let 1923–1938 se relativní podpora pražského voličstva v obecních volbách pro ČND (resp. Národní sjednocení) snížila na polovinu; počet zastupitelů tudíž klesal z 23 na 12.

V jejich řadách byli nadprůměrně reprezentováni úředníci a obchodníci, ale objevovali se i nositelé kvalifikovaných manuálních profesí (např. mistr kolářský). Kandidátku vedl do prvních obecních voleb právník a bývalý sekční šéf zemského správního výboru Ludvík Vaněk, místopředseda dřívější Ústřední správní komise. Po jeho smrti v roce 1926 se postu I. náměstka ujal právník Alois Štůla a podržel si ho po celý zbytek období. Štůla byl politickou aktivní již ve straně svobodomyslné, postu v samosprávě dosáhl po volbách 1919 jako náměstek starosty v Dejvicích. Ve volbách v roce 1923 byl umístěn sice až na 12. místě kandidátky, ve třech následujících obecních volbách stál v jejím čele. Díky znalostem finančnictví byl jedním z hlavních tvůrců pražského

rozpočtu, v němž se snažil docílit přiměřenosti mezi veřejnými výdaji a daňovou únosností pro poplatnictvo. Z obecních úřadů kromě I. náměstka zastával posty finančního referenta, člena výboru Městské pojišťovny Pražské, místopředsedy Svazu československých měst, ze stranických funkcí byl členem užšího předsednictva strany a předsedou pražského kraje, navíc zvládal činnost v dalších institucích [*Věstník HMP*, 1935, s. 49–50]. Od roku 1935 působil jako poslanec Národního shromáždění.

Vznik Národního sjednocení na podzim 1934 spojenectvím Československé národní demokracie, Národní ligy a Národní fronty ovlivnil i fungování pražského stranického systému. Po neúspěchu v parlamentních volbách však blok bývalých ligistů a národních demokratů dostával trhliny. Národní sjednocení se před volbami 1938 pokusilo vrátit k tradičním hodnotám národnědemokratické strany.

5.2.2 Československá strana lidová

Do nové republiky vstupovali katoličtí činitelé poněkud kompromitováni spoluprací s monarchií během války. Československá strana lidová vznikla sloučením české a moravské části v lednu 1919. Základním ideou byl demokratismus a křesťanský solidarismus, který však mohl být interpretován dosti volně; z problematiky samosprávy stojí za pozornost požadavek, aby byly rušeny mezičlánky mezi obecní samosprávou a ústřední státní správou [Trapl, 2005, s. 656–657]. Její program se poněkud vyhýbal praktickým politickým cílům, aby neodradil rozličné sociální skupiny, spojené společnou vírou. Vedle křesťanských hodnot strana dokazovala pozitivní vztah k republice a demokracii. To jí pomohlo zkonsolidovat pozice a získat určitý respekt, posilovaný od roku 1920 stálou participací na vládních koalicích, čímž pomáhala stabilizovat politický systém. Díky svému koaličnímu významu dokázala zejm. prosadit kongruovnou úpravu a odložit odstavbu církve od státu. Lidová strana měla mnoho odborových, zemědělských, kulturních a dalších satelitních organizací [Trapl, 2005, s. 659–661].

Československá strana lidová byla jedinou významnější stranou v Praze profilovanou na konfesním principu. Po celou dobu si udržela stabilní reprezentaci 6–7 zastupitelů. Výsledky ČSL dosahují jen malého zlomku podílu obyvatel, které statistiky vykazují mezi katolíky.¹⁹ Podpora lidovců v Praze byla nižší, než kolik činil jejich

¹⁹ Důvodů je celá řada, na prvním místě třeba uvést množství „matrikových katolíků“, kteří setrvali v evidenci z řady důvodů, např. proto, že za odhlášení se z církve se muselo platit.

průměr v českých zemích; nejslabších výsledků dosahovali v dělnických čtvrtích, nejvyšších celkem logicky v centru města a v Břevnově (příloha č. 10).²⁰

V Praze lidovci po volbách 1931 obsadili post druhého náměstka, který si pak vyměňovali s živnostníky. Po smrti náměstka Karla Svobody v roce 1934 se křesla ujal výrazný představitel lidové strany v Praze, nuselský farář a osobní děkan Alois Tylínek, od roku 1937 člen zemského zastupitelstva. Byl zvolen ve všech volbách, v roce 1938 vedl kandidátku. Zastával hodnoty sociálního smíru a stavěl se proti radikalismu.²¹

5.2.3 Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská

Tato stavovská strana vznikla sloučením českého a moravského živnostnictva v listopadu 1919. Program živnostnictva získal podobu již v květnu 1919 na brněnském sjezdu a udržel si ji po celé období první republiky. Ideová východiska a řešení odrážela do jisté míry porevoluční atmosféru, ve které byl program tvořen. Středostavovství živnostníků se vymezovalo jak proti kapitalismu na jedné straně, tak proti marxismu a komunismu na straně druhé. Základem hospodářství měly být malé a střední živnostenské podniky, velkopodniky měly být znárodněny a združstevněny. Program žádal i sociální reformy ze strany státu, který měl garantovat adekvátní zabezpečení občanů a sociální spravedlnosti. Teze o komunální politice coby dodatek celkovému programu byly publikovány již před volbami 1919 a požadovaly zejm. přizpůsobit funkce samosprávy hospodářským, sociálním a kulturním otázkám a zlidovět ji. Ambiciózní teze programu se v reálném fungování politické sféry příliš neuplatňovaly a živnostensko-obchodnická strana se zaměřovala na prosazování zlepšování postavení malých a středních živnostníků a obchodníků [Marek, 2005b, s. 793–796]. V rovině komunální zastávala požadavek racionalizace obecního hospodaření, pokud možno bez zadlužování obcí.

²⁰ Elektorát lidovců ve volbách ústředního zastupitelstva zachytil komunistický tisk se zaujetím a přeháněním, ale působivě: „Klerikálové vyslali do boje všechno své černé vojsko, šli tu vedle vysoké hierarchie, všeho kněžstva řádového, farářů, kaplanů, mnichů a jeptišek i všechny mariánské družiny a všechny svíčkové báby a almužníci, závislí na klerikálech, místy v hloučcích, místy sražené, barnabítky ve svých hlubokých kápích a s růženci po boku kráčeli po dvou k volební urně“ [Rudé právo, 17. 9. 1923, s. 1 - převzato z Borkovský et al., 1964, s. 561].

²¹ Slova A. Tylínka při rozpočtové debatě v prosinci 1925: „Pro zmírnění bytové nouze učinila Praha vše, co mohla. Staví-li si jeden občan milionovou vilu a druhý bydlí v boudě, jest tu cosi nezdravého, co však nelze zdolatí sociální revolucí, nýbrž jedině sociální evolucí“ [Věstník HMP, 1926, s. 25].

Konflikty mezi vedením živnostenské strany a některými pražskými sdruženími vyústily v secesi Generální rady živnostnictva a obchodnictva, která se však nesečkala s ohlasem u voličstva. Konflikt vinohradských s celopražským vedením se projevil i před volbami 1938.

Voličstvo živnostníků bylo rozprostřeno zejména v centru Prahy, oblastmi se slabší podporou byly dělnické čtvrti (příloha č. 9). V Praze získávala strana v čase stabilní zisky kolem 6 %, tudíž byla stejně početná jako lidovci. Významnou postavou mezi zastupiteli byl obchodník Otakar Hadrbolec; v roce 1919 byl zvolen do čela ústředního výkonného výboru strany. Lídrem kandidátky v pražských komunálních volbách byl v letech 1927 a 1931, několikrát zastával post náměstka primátora, v němž i zemřel. V roce 1938 již vedl kandidátku Alois Pražský, který též v ústředním zastupitelstvu působil nepřetržitě od roku 1923. Je charakteristické, že za živnostníky nikdy nebyla do ústředního zastupitelstva zvolena žena, což jen potvrzuje profesní zaměření této strany.

5.2.4 Československá strana národně socialistická

V roce 1897 vznikla Česká strana národně sociální; řada jejích představitelů během první světové války byla perzekuována, nesouhlasný postoj k válce a národnostnímu uspořádání za monarchie však zvýšil kredit strany v české společnosti do budoucna. Od ledna 1919 nesla název Československá strana socialistická, od září roku 1926 se nazývala Československá strana národně socialistická.

Její stěžejní hodnotou byl socialismus, nikoliv však marxisticky ideologický a internacionální, nýbrž jeho specifická forma spojená se silným českým národním akcentem. Kořeny českého socialismu čerpaly z národní minulosti, z níž vyrůstal do vyšší vývojové formy socialismu; jeho uskutečnění mělo naplňovat smysl českých dějin. Ve vztahu k náboženství se program vymezoval značně skepticky. Hospodářská část programu požadovala přechod společnosti od kapitalistické v socialistickou. [Harna, 2005b, s.764–766]

Navzdory snahám o revizi programu během 20. let došlo k schválení dvou dokumentů až v roce 1931 v Praze XII. sjezdem [Harna, 1998; Harna, 2005b, s. 768–769]. Šlo jednak o rozsáhlý systematický velký program, jednak o jeho zestručněnou verzi v akčním programu. V mnohém vycházel z hodnot prosazovaných T. G. Masarykem, větší důraz byl nově kladen na svobodu jednotlivce. Ve velkém programu

se komunální problematiky týká V. díl, 5. kapitola. Po morálním apelu na nezištnost, poctivost a schopnost komunálních pracovníků strany následují požadavky na rozšiřování obecních podniků ve smyslu socialistické správy, jakož i činnosti sociální, vzdělávací a kulturní. Důraz je kladen na celonárodní rozsah, neboť „úroveň a kulturní síla se neposuzují podle toho, jaké je hlavní město, nýbrž podle toho, jak žije dělník, rolník, živnostník a jaký je společenský život venkova“. Vlastenectví a socialismus jsou zdůrazňovány coby základními hodnoty, kapitolu zakončuje proklamace „socialistická komuna je a bude základem socialistického státu“ [Harna, 1998, s. 161–162].

Socialisté se obraceli na všechny vrstvy české společnosti a tomu odpovídala i sociální heterogenost početné členské základny, neboť strana si zachovala masový charakter. Strana se těšila sympatiím řady legionářů a sokolů a oplývala množstvím satelitních organizací; nejúspěšnější podnik Nakladatelství Melantrich vydával tiskový orgán strany *České slovo*, velmi čtené *Večerní České slovo* a mnoho dalších periodik a publikací.

V pražské komunální kampani socialisté nepřicházeli s nijak převratným programem, dokázali však znamenitě hrát na populistickou notu a strašit Němci a komunisty. Národní socialisté však mohli prezentovat voličstvu i zásluhy na správě a rozvoji města (nutno přiznat, že do určité míry oprávněně). Strana dosahovala poměrně velkých zisků po celé Praze, nejvyšší procento hlasů však tradičně obdržela v Praze IX (Vysočanech) a dalších oblastech na východě města – Praze XIII a XIV. Výrazně podprůměrných zisků dosahovala strana v Praze I-VII a Praze XII (příloha č. 3, 4, 5).

Českoslovenští (národní) socialisté dokázali být v české komunální sféře velice úspěšní. Obsadili starostenské posty ve většině českých měst (kromě Hradce Králové) svými představiteli. Jak píše národněsocialistický pamětník F. Klátil, po válce do vedení obcí „nastupují nejlepší a nejschopnější mužové strany. Práce je tolik a je tak vyčerpávající, že jsou většinou ztraceni pro úkoly jiné a pro vlastní činnost strany“ [Klátil, 1992, s. 128]. Starostové do vedení strany příliš nezasahovali, zato vzájemně spolupracovali, např. přijímali společná stanoviska k důležitým otázkám samosprávy.

Mužem na radnici nejvýznamnější byl primátor Karel Baxa,²² s jehož jménem byla pražská komunální politika spojena až do roku 1937. 30. června 1919 byl zvolen

²² Právnick Karel Baxa se zviditelnil již roku 1894 v procesu s tzv. Omladinou, kde stál na straně obžalovaných. O pět let později se stal jednou z hlavních postav polenského procesu (tzv. hilsneriády). Baxa coby advokát na straně rodiny zavražděné A. Hrušové prosazoval verzi rituální vraždy, kterou měl údajně spáchat L. Hilsner, jehož obhajoval T. G. Masaryk. Politická kariéra Baxy započala mezi mladočechy, poté Baxa společně s Aloisem Rašínem stál u založení Státoprávně radikální strany.

starostou Prahy, přestože národní socialisté skončili v pražských volbách druzí a sám advokát Baxa kandidoval až na 9. místě jejich kandidátky. Vysvětlení je třeba hledat nejen na komunální úrovni, ale zejména v dohodách parlamentních stran; starosta hlavního města musel být „především osobnost dobře zakotvená ve vládní garnituře a ovšem i ochotná podřídit se vládě, zejména jejím dominantním osobnostem. A to bylo pro Baxu, politického souputníka jak Václava Klofáče, tak Aloise Rašina... jednoduché“ [Ledvinka, Pešek, 2000, s. 567]. Navíc měl svým konzervativním smýšlením brzdit případný sociální radikalismus zastupitelstva.

Karel Baxa poté stál v čele Ústřední správní komise, 1. října 1923 byl zvolen primátorem; národněsocialistický tisk ho oslavoval: „Nelze ovšem pochybovati, že se Dr. Baxa svými schopnostmi a vlastnostmi nejlépe hodí pro tuto funkci, vyžadující stejně rozhledu správního, hospodářského, pochopení pro kulturní úkoly a sociální poslání obce, jako též politického bystrozraku ve věcech nejen domácích, ale i zahraničních“ [České slovo, 2. 10. 1923, s. 1]. Primátorův „politický bystrozrak“ však vedl k napětí s německou menšinou; Baxa byl totiž jedním z největších bojovníků proti německví v Praze, což prezentoval i obyvatelstvu.²³ Baxův nacionalismus ovlivnil i řadu konfliktů ohledně používání němčiny v Praze. Podpora od spolustraníků byla jedním z hlavních důvodů, proč se Baxa udržel v úřadě téměř 19 let. Vůdčí činitelé strany sice „tvrdili, že jsou si sice vědomi Baxova nezřízeného a pro demokratický duch státu nebezpečného šovinismu, jenže právě on má ve straně vůbec v Praze řadu stoupenců a úřad primátora je údajně tím, kde může působit nejmenší obtíže, ba možná odlákat přívržence fašistů atd.“ [Láník, 1998c, s. 294]. Vedení národních socialistů si vážilo jeho zásluh o činnost pro český národ. Baxa do fungování strany nezasahoval – a strana ho podporovala a nezasahovala do jeho působení v čele Prahy.

V letech 1899–1908 působil dokonce jako její předseda, poté byl tři roky činný v České straně státoprávně pokrokové a od roku 1911 zakotvil ve straně národně sociální. Kariéru ve vyšších veřejných funkcích zahájil roku 1895 jako poslanec zemského sněmu, v letech 1901–1918 hájil české zájmy coby poslanec Říšské rady, zvolený za Staré Město Pražské.

²³ Baxa svůj postoj vysvětlil např. v předvolebním projevu v Lucerně v roce 1927: „Praha musí zůstat národní! Ani byste mi nevěřili, co se té naší národní Praze činí za výtky. Vždyť i naše české strany činí mi výtky, že v hájení národního rázu Prahy přeháním, činí se mi výtky šovinismu. Já ty Němce zde u nás nepovažuji za tu minoritu, jakou ze sebe dělají. Němci jsou součástí velkého, osmdesátimilionového národa. Každý národ, který chce žítí národním životem, musí mítí jednolitě město, kde je sám pánem! Kde ve svém vývoji není nikým rušen! A proto Němci nesmí se diviti a musí to také pochopiti, že to, co činíme k uhájení své národní Prahy, činíme v sebeobraně proti každému příštímú nebezpečí“ [České slovo, 3. 10. 1927, s. 1]. Baxa proslul např. požadavky zákazu němčiny na mezinárodní konferenci v Praze či hraní cikánských kapel v hospodách.

Spolustraník František Klátíl později oslavně napsal: „Baxa je bytost tolerantní, smířlivá, s citem pro jiný názor, pln porozumění a trpělivosti. Pražany je všeobecně oblíben, objevuje se na kdekteré slavnosti nebo schůzi, je prost osobních zálib anebo nectností a jen tam, kde vidí, nebo cítí úhonu pro národní zájem nebo reputaci – je rozhodný“ [Klátíl, 1992, s. 201].

Zcela jiný charakter primátora vykresluje ve svých vzpomínkách komunistický zastupitel Krosnář, který Baxu poznal prý jako „zkušeného, všemi mastmi mazaného, politicky protřelého vysokého úředníka, specialistu na zákulisní intriky, který své funkce využíval a zneužíval, jak se mu hodilo“ [Krosnář, 1966, s. 40–41]. Elegantní pan primátor prý dovedl být „v situacích, kdy jste mu proti jeho vůli nahlédli do karet, překvapivě sprostý“.

Ani současná historiografie Baxu nehodnotí zrovna lichotivě, ale z odlišných důvodů: „Osobou Karla Baxy zasedla v křesle pražského starosty (...) jedna z nejjobskurnějších osobností v moderních dějinách města. Jeden z nejokázalejších českých šovinistů, přirozený rasista a zavilý antisemita, který kdysi v době polenského procesu stál v čele šiku hlasatelů židovské rituální vraždy a častoval urážkami nejen obžalovaného Hilsnera, ale i profesora T. G. Masaryka, si své specifické kvality podržel do vysokého stáří“ [Ledvinka, Pešek, 2000, s. 567]. Možný postup Baxy k vyšším metám byl omezen Baxovým starým a komplikovaným vztahem s Masarykem; proto „bylo jasné, že prezident ho bude ve vysokých funkcích vetovat“ [Láník, 1998c, s. 294].

Baxa abdikoval 2. dubna 1937 a jeho nástupcem se stal Petr Zenkl.²⁴ V ústředním zastupitelstvu působil od roku 1923, od roku 1926 byl ředitelem Ústřední sociální pojišťovny a předsedou pražského Ústředního sociálního sboru. Měl značnou zásluhu na zřízení a provozu budov Masarykových domovů v Krči, které byly vrcholem systému sociální péče a staly se vzorem poskytování sociálních služeb. Zenklova opatření na podporu nezaměstnaných mu vydobyla značné renomé, s výjimkou komunistů, kteří tzv. „Zenklovy pracovní kolony“ kritizovali. Ve straně národních socialistů byl Zenkl řadu let jen předsedou karlínské organizace, teprve v letech třicátých byl zvolen místopředsedou strany. V září 1938 se stal ministrem a nesl tudíž

²⁴ Ještě coby učitel se do styku s komunální politikou dostal v Karlíně, zprvu jako nestraník spolupracoval se staročechy při řešení sociálních problémů, především týkajících se mládeže a osob starých a nemocných. Vstoupil však k jemu nejbližším národním socialistům. Ti ve volbách v roce 1919 zaznamenali v Karlíně úspěch a Zenkl se stal starostou. Již v roce 1918 byl povolán do ministerstva sociální péče, aby se podílel na přípravě legislativních návrhů na zlepšení sociálního zákonodárství. Byl spolutvůrcem prvorepublikového systému nemocenského, úrazového a starobního pojištění.

určitý díl odpovědnosti za likvidování svobody, demokracie a tolerance za druhé republiky [Ledvinka, Pešek, 2000, s. 579].

K nevlivnějším komunálním politikům v Praze patřil i Eustach Mólzer, který působil jako ministerský rada a předseda správní rady Elektrických podniků. Zastupitelkami za národní socialisty bylo několik žen, např. Františka Plamínková a Božena Kubíčková; zastupitelkou sice nebyla, ale úsilí pro zlepšení sociální situace pražského obyvatelstva vyvíjela v Ústředním sociálním úřadu Milada Horáková.

5.2.5. Národní liga

V roce 1926 byl Jiří Stříbrný vyloučen na brněnském sjezdu ze strany československých socialistů. Poté, co přestal doufat v návrat do strany, založil v květnu 1927 Slovanskou stranu národně socialistickou, která však zpočátku postrádala stranickou strukturu [Vykoupil, 2005, s. 781–783]. Strana se setkala s naprostým neúspěchem.²⁵ To přimělo Stříbrného budovat stranické organizace (většina straníků pocházela z Prahy). Pro parlamentní volby 1929 vytvořila s Národní obcí fašistickou účelové seskupení Liga proti vázaným kandidátním listinám, v dubnu 1930 vznikla Národní liga, která je označována za fašizující stranu vůdcovského typu [Vykoupil, 2005, s. 788].

Přestože zpočátku se Stříbrného programy příliš nelišily od programu ČSNS, později se odchyloval od socialismu. Bojoval proti praktikám tehdejší partitokracie (zejm. vázaným kandidátkám a poslaneckým reversům), program však stupňoval k populismu, šovinismu a boji proti Hradu. Důležitou oporou Stříbrného byl tisk, vydávaný tiskařskou společností Tempo: *Polední list*, *Večerní list*, *Pondělní list*, *Šejdrem* [Vykoupil, 2005, s. 785].

Sám Jiří Stříbrný byl v roce 1927 zvolen pražským zastupitelem, na funkci však záhy rezignoval. Opoziční politiku na pražské radnici místo něho vedl úředník Antonín Chmelík, dříve působící v žižkovském výboru. Stříbrný v obecních volbách v roce 1931 vůbec nekandidoval a lídrem na kandidátce byl Karel Pergler, děkan právnické fakulty ve Washingtonu D. C. Strana v nich dosáhla značného úspěchu, klub ligistů však byl v prvních letech na Staroměstské radnici v opozici. Vytvoření Národního sjednocení je

²⁵ Voličstvo jakoby „vyslyšelo“ apel, který měl Stříbrný jako vedoucí činitel ČSS údajně pronést v roce 1925: „Nevolte malé nové strany. Jsou pro kočku a nemají jiného účelu, než uspokojiti osobní ambice svých zakladatelů!“ [Národní listy. *Večerník-národ*, 15. 10. 1927, s. 1].

ovšem postavilo před užší spolupráci s národními demokraty. Předsedou ligistického klubu byl Alexandr Nepevný, který byl zastupitelem zvolen již v roce 1923 za ČSS. Chmelík časem tíhl více k národnědemokratické složce Národního sjednocení a v roce 1938 již za ni kandidoval na 3. místě. Kandidátky. Nepevný a většina zastupitelů zůstali věrni Stříbrnému a spolu s ním byli zvoleni v roce 1938.

5.2.6 Československá sociálně demokratická strana dělnická

Československá sociální demokracie byla založena v roce 1878 v Břevnově jako první česká dělnická strana. Dokázala získat podporu širokých vrstev pracujících a stát se díky nim typickou stranou mas. Straně k prosazení ve společnosti pomáhaly zejména odbory a síť kulturních, vzdělávacích, tělovýchovných a jiných spolků [Kuklík, 2005, s. 697–699]. Ústředním tiskovým orgánem zůstávalo *Právo lidu* a *Večerník Práva lidu*. ČSDSD byla součástí II. internacionály a hlásila se k marxismu. Úspěchy socialismu po válce považovala jen za počátek dlouhého procesu přeměny společnosti; požadavky pracujících chtěla prosadit nikoliv bojem, ale poklidnou cestou. Krizi vyvolanou secesí levice v letech 1920–1921 překonávala reziduální sociální demokracie ještě řadu let. Konsolidovala se však jako nezpochybnitelně prosystémová strana a opora demokracie v Československu.

Komunální tematice se česká sociální demokracie dlouhý čas příliš nevěnovala, pro období po první světové válce je označována za „komunálně politicky tradičně nepříteliš nápaditou“ [Ledvinka, Pešek, 2000, s. 570]. Víze fungování místní samosprávy sociální demokracie lze vyčíst např. z programu schváleného v roce 1930 [Prokš, 1999, s. 190–191, s. 211–213]. Jeho součástí byl program samosprávný, rozvádějící do detailů jiné programové kapitoly. V obecné části žádal reformu samosprávy a proklamoval povinnost zastupitelů strany řídit se veřejným zájmem a potírat vše, co odporuje poctivosti a mravnosti. Následovala konkretizace úkolů, zejm. v oblastech kultury a lidovými, sociální péče a zdravotnictví, hospodářství a podnikání samosprávy. Komunální volby pojímala ČSDSD často jako celostátní referendum (viz dále), nejpozději v 30. letech je však z materiálů v archívu Lidového domu zřejmé, že se snažila tematiku upravit se zohledněním místních specifik.²⁶

²⁶ Vedení nabádalo členy: „Agitace musí být mnohotvárná. Odtud náš požadavek, aby především funkcionáři i při agitaci mysleli. Nelze bezduše opakovati, zejména při volbách do obcí, všeobecná hesla, vydaná ústředím“ [Pokyny k volbám do obcí, 1931, s. 8].

Po secesi levice byly pozice ČSDSD v Praze otřeseny.²⁷ Nebyly však ztraceny, podílela se na řízení metropole svými 16 členy v ústřední správní komisi a 270 v obcích. Většina obecních zastupitelů ve Velké Praze si totiž zachovala věrnost ČSDSD (270: 221), zatímco u funkcionářů stranických organizací a u řadového členstva tomu bylo naopak [Ledvinka, 1985, s. 95–99].

Co se týče jejího sociodemografického složení, podle odhadu Holubce byla pražská základna ČSDSD poněkud starší než základna KSČ, bylo v ní méně mužů a tvořili ji spíše kvalifikovaní dělníci, úředníci a inteligence; ke vstupu do strany byli mnohdy tlačeni lidé, kteří již participovali v Odborovém sdružení československém nebo Dělnické tělocvičné jednotě [Holubec, 2009, s. 197]. Sociální demokraté se obraceli na podobné voličské skupiny jako komunisté. Nacházela podporu spíše u kvalifikovanějších dělníků s vyššími příjmy a u části živnostenstva a bílých límečků. Data naznačují, že oporou sociální demokracie byly zejména velké továrny s početným odborově organizovaným dělnictvem. Pro sociální demokracii hlasovali spíše starší dělníci, zatímco mládež byla náchylnější volit radikálnější komunisty. [Holubec, 2009, s. 184–187]

Elektorát sociální demokracie byl po Praze rozprostřen tak, že výrazně vyšších relativních zisků dosahovala strana v nejméně lidnatém pražském obvodu, Praze XV (Bráníku) a dokázala být úspěšnější než KSČ ve čtvrtích se smíšeným dělnickým a měšťanským obyvatelstvem (příloha č. 8). Vždy nejslabší výsledky strana měla v Praze XII (Vinohradech) a Praze XIII (Vršovicích).

Na kandidátkách sociální demokracie do ústředního zastupitelstva je patrná jen mírná obměna uchazečů.²⁸ Svá místa často dokázaly udržet stejné osoby, které v minulém období zaujímaly posty na pražské radnici a část systému personálně zakonzervovat. Stranická elita ČSDSD na pražské komunální úrovni nebyla personálně propojená s parlamentní úrovní. Mezi zastupiteli bylo poměrně málo hlásících se k dělnickým profesím; podle většina sociálnědemokratických pražských zastupitelů

²⁷ Početnost členstva pražské župy odchodem levice klesla z prvního místa na třetí místo mezi župami. V roce 1924 měla pražská župa 15 006 členů (tj. včetně širokého okolí města) [Kuklík, 2005, s. 692].

²⁸ Podobně jako zřejmě i ostatní strany, ČSDSD pojmala mandát svých zastupitelů i na komunální úrovni jako imperativní. Její kandidáti do obecních zastupitelstev byli povinni podepsat revers, jehož znění vypadalo takto: „Zavazuji se, že ve vykonávání svého mandátu podrobím se vždy usnesení výkonného výboru místní politické organizace, jakož i nadřízených orgánů strany. Kdybych ze strany vystoupil nebo z ní byl vyloučen a také tehdy, když se ústřední výkonný výbor na tom usnese, považuji za čestný závazek svého mandátu ihned se vzdát“ [Pokyny k volbám do obcí, 1937, s. 33].

byla dělníky v mládí, než se kariéerně povznesli výkonem funkcí ve straně či odborech, či se jednalo o osoby pocházející ze středních vrstev, hledající uplatnění v sociální demokracii. [Holubec, 2009, s. 192, s. 197–198]

Z pražských komunálních politiků třeba jmenovat na prvním místě vrchního státního oficiála Ferdinanda Kellnera, který stál v čele kandidátky ve volbách 1923, 1927 i 1931 a působil jako III., posléze II. náměstek primátora. Dalším významnými zastupiteli byli advokát Leopold Langer (v 20. letech) či tajemník Odborového svazu státních a obecních zřízenců František Hlaváček. Proti zabetonovanému systému sociálnědemokratického establishmentu v Praze zřejmě stoupal odpor i v řadách členstva. Řadovým sociálním demokratům mohla vadit spolupráce jejich radniční špičky s Národním sjednocením i její majetkové poměry. V roce 1938 Kellner již nekandidoval a lídrem kandidátky se stal advokát Josef Jeřábek, místopředseda Ústředního sociálního sboru.

5.2.7 Komunistická strana Československa (sekce III. internacionály)

Od května roku 1921 se etablovala Komunistická strana Československa, za sekci III. internacionály byla prohlášena v roce 1924. V komunistické straně se soustředili občané od intelektuálů přes dělnictvo až po skupiny s nejnižším sociálním postavením. Pro KSČ nebylo důležité jazykové štěpení a pokoušela se integrovat síly krajní levice bez ohledu na to, k jaké národnosti se její členové hlásili. Dlouhodobý program komunistů byl určován Kominternou z Moskvy, mechanické aplikování příkazů na československé podmínky jim však mnohdy spíše škodilo. Komunisté zastávali tzv. dvoustupňovou strategii uchopení moci: nejdříve měli získat co největší vliv ve společnosti, ovládnout státní aparát a poté s jeho pomocí přeměnit celou společnost [Holubec, 2009, s. 214]. Vrcholným cílem bylo překonání kapitalistického zřízení nastolením diktatury proletariátu, k němuž mělo dojít prostřednictvím socialistické revoluce. Sama KSČ si na sjezdech stanovovala akční programy, které reagovaly na aktuální poměry a sledovaly střednědobé či krátkodobé cíle. [Marek, 2005a, s. 714–715] Komunální tematikou se zabývala zejména konference zastupitelů v roce 1924, a pak až VII. sjezd v roce 1936 [Ledvinka, 1981, s. 16–17].

KSČ se mohla opírat o řadu organizací, např. vlastní odbory, družstvo Včela, Komsomol a mnohé kulturní spolky (tajnou činnost vyvíjel při již při počátcích hospodářské krize zřízený Pražský akční výbor nezaměstnaných). Organizační struktura

strany měla podle pokynů Kominterny v druhé polovině 20. let přejít na závodní buňky, ale záměr se setkal jen s malým ohlasem. Ústředním tiskovým orgánem strany bylo *Rudé právo*.

Tzv. úsilí o ovládnutí veřejného prostoru zahrnovalo řadu aktivit [Holubec, 2009, s. 214–218]. Ulice a prostranství Prahy byla pro komunisty místem k agitaci a dalším činnostem, jejichž význam vzrostl po zbolševizování strany a období hospodářské krize. Komunističtí představitelé včetně zákonodárců a zastupitelů využívali mnohdy veřejná prostranství jako tribuny, z nichž hlásali své vize, dokud nedošlo ke srocení lidu a jeho následnému rozehnání a odvedení agitátorů policisty.

V Praze ke vznikající KSČ přešly zhruba dvě třetiny členstva (cca 17 000), ale jen menšina zastupitelů včetně 9 starostů.²⁹ Počet členské základny však během 20. let rychle klesal v důsledku rozkolů, vedoucích k vylučování či nezájmu o placení členských příspěvků. V důsledku bolševizace se snížil na čtvrtinu v roce 1932. Podle Holubce „prostředí komunistického životního stylu“ čítalo 15–20 tisíc osob v dvacátých letech, 5–10 tisíc v letech třicátých, kdy neslo „rysy dobře organizované politické sekty“ [2009, s. 220]. Členstvo se vyznačovalo relativně nízkým věkovým průměrem; profesně převažovali dělníci (podíl inteligence v roce 1927 činil jen 1,5 %), ženy tvořily 30 % členstva. Voličstvo KSČ v Praze se pravděpodobně vyznačovalo nižším věkovým průměrem než ostatní strany; bylo silnější spíše v menších výrobnách a podnicích. [Holubec, 2009, s. 187–188]

Podpora KSČ byla velice silně prostorově diferencovaná především v závislosti na podílu dělnictva v čtvrtích. Nejsilnějšími baštami komunistů byly dělnické čtvrti Praha VIII (Libeň), Praha IX (Vysočany) a Praha XVII (Košíře), kde komunisté ve volbách roku 1923 získali přes 35 % hlasů (viz přílohy č. 2, 3, 4, 7). Samotnou Prahu navíc obklopoval tzv. rudý pás, obývaný mnoha lidmi s nízkým sociálním postavením; v jeho obcích dosahovala KSČ nejvyšších zisků. Pokles podpory komunistům na přelomu 20. a 30. let byl vysvětlován právě odsunem nejnižší postaveného obyvatelstva za hranice Prahy a budováním „lepších“ čtvrtí (což může stát za poklesem zisků v Praze XIX). Naprosto minimálních volební podpory se zcela logicky komunistům dostávala od obyvatel Vinohrad, Karlínu a centra.

²⁹ Rozkol se dotkl velmi odlišně jednotlivých obvodů, v některých významných obvodech se ke KSČ nepřidal jediný zastupitel (Žižkov, Karlín, Smíchov), ve čtvrtích s vyšším podílem dělnictva naopak získala nad pravici převahu [Ledvinka, 1985, s. 97–98].

V průběhu dvacátých let stranou otrásala řada obviňování, provázených odchodem čelních představitelů; vnitrostranické problémy měly dopad i na pražské zastupitele. Týkaly se např. II. náměstka primátora Jana Skály nebo seniora Václava Šturce.³⁰ Komunistické kandidátky do ústředního zastupitelstva i složení zastupitelů během funkčního období se vyznačují značnou personální obměnou [Ledvinka, 1981, s. 22–51]. Zastupitelé zvolení v roce 1923 patřili většinou mezi bílé límečky, později však přibývalo osob deklarujících manuální profese. V roce 1927 z dřívějších zastupitelů byli zvoleni pouze Hugo Hecht a Václav Vacek. Německý lékař Hugo Hecht se angažoval zejména ve zdravotní problematice města [Jelínek, 2002, s. 120]. Redaktor *Rudého práva* Vacek byl nejstabilnější oporou komunistů na radnici. Byl vždy členem městské rady a důvěrníkem frakce; v roce 1935 se stal senátorem. Jeho působení na radnici se vyznačovalo značnou aktivitou a někdy i radikalismem, které mu ve spojení s inteligencí, právnickým vzděláním a širokým rozhledem získaly renomé a popularitu mezi spolustraníky: „Považovali jsme soudruha Vacka za vedoucí osobnost naší frakce na Staroměstské radnici, řídili jsme se jeho radami a velmi si ho vážili“ [Krosnář, 1966, s. 42].

Autor těchto slov, Josef Krosnář, byl jeden z nejdůležitějších protagonistů bolševizace KSČ. Byl funkcionářem kovodělníků v Kolbence a z místního výboru na Praze VIII se dostal do poslanecké sněmovny, kde se vyznačoval radikálními projevy. Současnou historiografií je spolu s dalšími Gottwaldovými muži označován za militanta a „zapřísáhlého radikála s primitivním uvažováním“ [Kárník, 2002, s. 157]. Strana zcela oddaného člověka potřebovala v ústředním zastupitelstvu, jehož schůze Krosnář navštěvoval už jako divák. Zastupitelem se stal v roce 1931, do roku 1933 byl členem městské rady a jeho působení bylo velmi výrazné, přerušilo ho však zatčení a pobyt v pankrácké věznici.³¹ Pokud nepobýval ve vězení, angažoval se především v akcích na zviditelnění problematiky osob hledajících práci, za což si vysloužil sympatickou přezdívku „táta nezaměstnaných“. V květnu 1938 již vedl kandidátku strany.

³⁰ Aktivista Šturc byl prvním předsedou KSČ a kandidátem na prezidenta republiky v roce 1927; ve volbách v roce 1931 se v Praze pokusil kandidovat s vlastní stranou.

³¹ Boj za uvězněné soudruhy (Vacka, Krosnáře a dalších) patřil k dalším aktivitám KSČ: „Pankrác a další vězňové byly bombardovány takovým množstvím telegramů, že se vězeňské správě musela z toho točit hlava“ [Krosnář, 1966, s. 153–154]. Komunističtí zastupitelé na pražské radnici toto věznění odsuzovali a žádali Krosnářovo propuštění. Zapojeny byly dokonce děti (nazývaly se Krosnářova kuřata), které vybíraly peníze na dárky pro děti, jejichž otcové seděli v žalářích. Krosnář byl ještě před zahájením procesu „ze zdravotních důvodů“ propuštěn.

Komunisté měli vždy nejvyšší podíl žen mezi zastupiteli. Významnou aktivistkou byla povoláním posluhovačka Anežka Hodinová-Spurná, proslulá podněcováním obyvatelstva v pražských ulicích a incidenty s policií. Jelikož byla současně poslankyní, mohla se spoléhat na imunitu. Na pražské radnici se angažovala zejména v problematice nouzových kolonií (sama dlouhou dobu žila ve vyřazeném vagónu). Významně přispěla k činnosti klubu redaktorka časopisu *Rozsévačka* Josefa Jabůrková, taktéž bojující za zlepšení sociální péči, nezaměstnané a mírovou otázku.

6. Obecní volby v Praze

6.1 Význam politické kultury a volební kampaně

Volby v meziválečném období se v mnohém lišily od voleb současných. Na tehdejší volební chování nelze téměř aplikovat některé ze současných politologických přístupů, např. „teorii voleb druhého řádu“, která mimo jiné říká, že účast ve volbách do méně důležitých orgánů spojena bývá nižší. Důvodem je samozřejmě zakotvení volební povinnosti v zákoně a hrozba sankcí.

Pro první republiku bylo charakteristické, že politické dění nacházelo velký ohlas u široké veřejnosti napříč sociálními vrstvami. Občané si zpravidla vážili relativně nedávno vybojovaného všeobecného volebního práva a zájem o věci veřejné byl většinou vnímán jako aktivita zasluhující úctu; proto i „politický boj byl veden se vší vážností a rozhodností“ [Holubec, 2009, s. 182]. Z přečteného dobového tisku lze vyvodit, že význam komunálních voleb byl pojímán poněkud odlišně stranami pravicovými a levicovými. Občanské strany viděly dopad výsledků komunálních voleb vcelku realisticky; naopak strany socialistické pojímaly obecní volby více celostátně a měly spíše tendenci na komunální úroveň přenášet otázky více politické. Jeden z důvodů pro politické a ideologické chápání významu komunálních voleb lze spatřovat již v roce 1919, kdy představovaly jakousi náhradu za volby parlamentní [Peroutka, 1991a, s. 656–657]. Vzájemně se však z ideologizace komunální politiky obviňovaly.

Všechny strany se však důrazně obracely na voliče se žádostí o podporu.³² Lze říci, že tehdejší „politický marketing“ byl na poměrně vysoké úrovni. O jeho

³² Při čtení stranických novin v době před volbami zaujme silný mobilizační akcent – k volební kampani strany mnohdy přistupovaly jako k válečnému tažení, což jen umocňovaly vojenskými termíny (bojiště, bitva, armáda apod.); k dalšímu informování čtenářů pravidelně sloužily rubriky „volební ruch“.

sofistikovanosti svědčí např. příručky ČSDSD *Pokyny k volbám do obcí* z let 1931 a 1937. Prostředky používané volební kampaně byly děleny na tištěné slovo a slovo mluvené. Mluveným slovem bylo na potenciální voliče působeno na veřejných schůzích v sálech a mítincích venku. Politické proslovy trvaly i dlouhou dobu, přesto dokázaly upoutat zájem veřejnosti. Oblíbenými místy pro hromadné schůze byly paláce Žofín a Lucerna, politické mítinky se konaly i na veřejných prostranstvích: „Ve větších městech doporučujeme uspořádání táborů pod širým nebem a na vhodných prostranstvích. Tam, kde je to možno, necht' táborům předcházejí průvody s hudbou, alegorickými vozy, které působí sugestivně a nerozhodnuté voliče zainteresují“ [*Pokyny k volbám do obcí*, 1937, s. 14]. Volební manuál kladl důraz na postup při výběru cílových skupin a při kontaktáži voličů na přemlouvání od člověka k člověku.

Ulice bývaly před komunálními volbami vyzdobeny volebními plakáty se snadno pochopitelnými a údernými motivy a symboly. Často na nich dominovalo číslo přidělené straně, kterou je žádoucí volit. Rozšířené bylo i psaní nápisů na viditelných místech, např. na skalách nad Prahou. Stranické noviny mnohdy zdůrazňovaly střídmost a serióznost vlastní kampaně ve srovnání s ostatními stranami, které takto zbytečně vyhazovaly peníze. Rovněž vedení města apelovalo na politické strany, aby při kampani vedli ohleduplně; primátor Baxa vyhláškou žádal „důtklivě příslušníky všech politických kandidujících stran a skupin, aby v nynějším předvolebním období zdrželi se všech výstřelků volební agitace, kterými jest nejen poškozován soukromý i obecní majetek, ale na dlouhou řadu let hyzděn vzhled a krása Prahy. Občanstvo hlavního města Prahy je tak politicky vyspělé a jistě již rozhodnuto, komu odevzdá svůj hlas, takže jest naprosto zbytečno agitovati nemístným způsobem – psaním volebních nápisů a hesel na domy, mosty, dlažbu atd., nehledě toho, že u soudného občanstva dociluje se obdobnou agitací právě opačného výsledku“ [*Věstník HMP*, 1931, s. 834].

Volební plakáty musely být schváleny úřadem, a jelikož bylo předvolební praxí strhávat plakáty konkurence, bývaly střeženy. Marie Vacková vzpomínala na kampani před prvními volbami do ústředního zastupitelstva: „Plakáty jsme vylepovali brigádnicky, a co víc: protože jsme jich mnoho neměli a protože se pravičáci snažili i ty strhat, hlídali je dělníci a s nimi i my ženy“ [*Vacková*, 1964, s. 81]. Naopak i sociální demokraté si mohli později stěžovat na komunistické „vandalské přímo ničení plakátů naší strany“ před obecními volbami [*Právo lidu*, 24. 10. 1927, s. 1]. Německé strany narážely při kampani na zákaz používání němčiny v ulicích. Jejich plakáty byly úředně

povoleny teprve v komunálních volbách 1931, ovšem s podmínkou, že nebudou obsahovat německá slova [Adam, 2006, s. 241].

V den svátku demokracie měly strany v mnoha restauracích (kde stejně platila v den voleb prohibice) zřízeny volební kanceláře, v nichž „udílely rady voličům“ a pomocí vysílaných agitátorů se snažily získat nerozhodnuté. Taktéž docházelo ke svážení voličů automobily až k volebním místnostem stranami, které si to mohly finančně dovolit.³³ O zájmu veřejnosti o výsledky voleb svědčí ruch před stranickými „volebními studii“, kde byly prezentovány aktuální volební výsledky za zájmu širokého publika i pomocí světelné projekce.

6.2 První volby do orgánů Velké Prahy

V roce 1923 tvořila vládu Švehlova všenárodní koalice, složená ze strany agrární, sociální demokracie, národní demokracie, československých socialistů a lidovců. Tato vláda vyhlásila obecní volby pouhé tři týdny před chystaným termínem, na 16. září 1923, což sklidilo kritiku z řad opozičních stran. Švehlova vláda tak činila jen neochotně, neboť v chystaných komunálních volbách mohla podporu jen ztratit. Před volbami se pokusila získat přízeň státních zaměstnanců příslibem zvýšení místních přídavků a dalších výhod [Peroutka, 1991b, s. 1811]. Obecní volby byly opět silně politické a byly pojímány jako referendum o vládě, které ukáže, zda si koaliční strany udržely podporu ve voličstvu, a tedy i v parlamentě. Celkové výsledky komunálních voleb nakonec nebyly kvůli prozíravosti premiéra Švehly ani přes žádosti opozice zveřejněny. Volby dopadly pro strany vládního tábora určitým oslabením, ale nikoliv pomyslným vyjádřením nedůvěry lidem. Výsledek voleb lze interpretovat též jako oslabení socialistických stran, neboť politický vývoj společnosti se přikláněl doprava. [Peroutka, 1991b, s. 1811]

³³ Komunisté při prvních volbách zachytili, že v den voleb političtí agitátoři „vstoupili v horečnou činnost hlavně v hodinách odpoledních. Ještě dopoledne jezdily pražskými i předměstskými ulicemi četné reklamní vozy s výzvami k voličům. Kramářova alegorie, reklamní auta živnostníků s modrými prapory a auta národních sociálů s velkými plakáty a ciframi. I naši rudí cyklisté vyjeli s rudými výzvami. Českoslovenští sociálové jezdili s auty pro voliče, kteří do odpoledních hodin neodvolili“ [Rudé právo, 17.9. 1923, s. 1 - převzato z Borkovský et al., 1964, s. 561].

Konzervativní *Národní politika* střízlivě zpochybňovala politický význam komunálních voleb, poukazovala na limity pravomocí municipalit, kvůli nimž je nereálné očekávat od změny ve vedení obcí i vyřešení problémů celostátních; dále se kladl důraz na věcné řešení hospodářských otázek obcí namísto politického řečnění: „Byla to chyba, že se do obecních voleb vkládaly otázky celostátní a je také chybou posuzovati podle obecních voleb politické roztřídění v republice. Volby naznačují pouze toto roztřídění, ale nedokazují, protože obecní volby ani nemají býti politikum“ [*Národní politika*, 23. 9. 1923, s. 1].

Takový přístup zcela popírala KSČ a své první volby se pokoušela pojmout jako referendum o vládě: „Volby jsou politické. Běží o podlomení zdánlivé většiny koalice. Volíce komunistickou stranu, pomáháte svrhnout absolutistický a zkorumpovaný systém z vůdčích míst“ [*Rudé právo*, 14. 9. 1923, s. 1]. Podobně některé výzvy sociálních demokratů s komunální tematikou souvisely jen vzdáleně.³⁴ Sociální demokraté zpochybňovali tvrzení, že „obecní volby nemohou svým výsledkem zasahovati hluboko do poměrů jednotlivců a celých tříd po stránce hospodářské. To je sice pravda, ale nesmí se zapomínati, že obce v mnohém směru, v tak zvané přenesené působnosti, jsou přímými prováděči celé řady zákonů, že ony jsou ve své funkci prostředníky mezi státem, resp. jeho úřady a obyvatelstvem, a vždy velmi záleží na tom, jací lidé a jakého smýšlení mají vedení obcí v rukou“ [*Právo lidu*, 2. 9. 1923, s. 1]. Sociální demokraté ve svém prohlášení den před volbami bojovali proti „útisku chudého lidu, dnešní finanční katastrofě obecní, rostoucí lichvě s životními potřebami, klerikálnímu duševnímu otroctví, novému agrárnímu uchvatitelství venkova, diktátorským choutkám národní demokracie“ atd.; naopak chtěli spořádanou obecní správu demokratickou, spravedlivou úpravu obecních, svobodnou a světskou školu v obcích financí, sociální pojišťování pracujícího lidu atd. [*Právo lidu*, 15. 9. 1923, s. 1].

Karel Kramář varoval před volbami v roce 1923 před vysokými obecními přírůžkami, plýtváním a zadlužováním v obcích vedených socialisty. Hospodaření obcí mělo být sociálně spravedlivé a vyspělé, nikoliv však socialistické a stranické. Apeloval Rašínovým heslem: „Pracuj a šetři“ [*Národní listy*, 2. 9. 1923, s. 1]. Levicové strany přehnané fiskální restrikce odmítaly a poukazyvaly na nutné obecní investice do

³⁴ Kdo chceš uspíšení zákona o starobním a invalidním pojištění, kdo chceš uspíšení zákona o odluce církve a státu, starej se o to, aby všichni tvoji známí odevzdali svůj hlas 16. a 23. září straně sociálně demokratické!“ [*Právo lidu*, 6. 9. 1923, s. 1]

infrastruktury a rozvoj obecních služeb – „slibováním šetrnosti a šetrností vůbec se ten problém nevyřeší. Šetřiti v obcích znamená nedělati v nich nic pro jejich rozvoj, neplniti úkoly, které obcím připadají“ [*Rudé právo*, 4. 9. 1923, s. 2].

Nacionalisticko-socialistickou rétoriku s historickým patosem ČSSS vystihuje provolání pod ilustrací Staroměstské radnice, v němž byla kladena otázka, zda na radnici budou rozhodovat „zájmy českého národa a jeho širokých vrstev, nebo choutky hrstky kapitalistů, spojujících se s největšími cizorodými vykořisťovateli národa a černých zpátečníků, kteří oslavovali krutého Habsburka a Řím za popravu nad českými vzbouřenci, jejichž krev na těchto památných místech tekla; nebo konečně zda se hlavy státu zmocní spojenci Němců a domohou jim k úspěchu k srdci našeho národa. Věříme, že toho bohdá nebude, a staroměstská radnice zůstane v rukou českých, pokrokových a socialistických“ [*Večerní České slovo*, 15. 9. 1923, s. 1].

6.2.1 Volby do ústředního zastupitelstva v roce 1923

Pro Velkou Prahu bylo konání obecních voleb mimořádně důležité, neboť konečně měli být do čela metropole postaveni kandidáti dostatečně legitimizovaní vůlí voličstva. O přízeň voličů se ucházelo 15 politických stran. Na levé části spektra vyzval výkonný výbor KSČ všechny socialistické strany, aby „se sdružily proti burzovnímu bloku kapitalistů“ [*Rudé právo*, 5. 9. 1923, s. 5]. Pro české strany bylo ovšem takové spojení nepřijatelné a našlo odezvu jen u Socialistického sjednocení³⁵ a německých sociálních demokratů.

Českoslovenští socialisté na to zareagovali takto: „Ta smutná skutečnost, že se ve Velké Praze spojili komunisté (kandidující také Němce) a sjednocení rozkolníci s německými sociálními demokraty a sdružili navzájem s nimi svoje kandidátní listiny, zachraňuje tak německé hlasy, přiměla nás k tomu, že jsme sdružili svoji kandidátku s československou sociální demokracií, abychom tak zamezili ztráty českých socialistických hlasů ve zbytcích, na něž se při přidělování zvolených zástupců již nedostane“ [*Večerní České slovo*, 11. 9. 1923, s. 3]. Sdružení stran nemělo mít

³⁵ Strana zejména kolem bývalého ministra a poslance B. Vrbenského, vyloučeného spolu s dalšími třemi poslanci z ČSSS za odmítnutí hlasovat pro zákon na ochranu republiky.

samozřejmě význam jen na sčítání hlasů, ale koaliční pouto se projevovalo v kultuře vedení celé volební kampaně.³⁶

Občanské strany využily sdružování minimálně – agráři se sdružili se stranou čsl. Domova, Hospodářská skupina gážístů se sdružila s Československou živnostensko-obchodnickou stranou středostavovskou. Německá občanská reprezentace se koncentrovala do jediné volební strany, nazvané Německý politický pracovní blok (Deutschpolitischer Arbeitsblock).

Do volebních osudí odevzdalo hlasy 371 847 voličů ze 424 680 evidovaných (87,6 %). Čistě proporční volební systém umožnil získání mandátů 14 stranám, přičemž použitím Hagenbach-Bischoffovy kvóty bylo v 1. skrutiniu přiděleno 96 mandátů, v 2. skrutiniu zbývající čtyři. Těsnou většinu hlasů získaly čtyři české socialistické strany (51,2 %), zatímco české strany občanské volilo 42,3 % Pražanů. Přesto se vítězem stali českoslovenští národní demokraté s 23 zastupiteli, ihned následováni československými socialisty s 22 a komunisty s 19. Za těmito velkými stranami se teprve s velkým odstupem umístilo devět sociálních demokratů. Přestože však v Praze získali jen polovinu hlasů co komunisté, dokázala se ČSDSD udržet a zachránit před úplným fiaskem. Sociální demokraty dotahovali živnostníci se sedmi zastupiteli (čímž si výrazně polepšili) a lidovci se šesti. Na sedmém místě se umístili čtyři reprezentanti jednotné kandidátky Deutschpolitischer Arbeitsblock; získal vyjadřoval početnost německého obyvatelstva v Praze. V podobném postavení byla se dvěma mandáty Strana židovská a židovská sociálně demokratická strana dělnická Poale Zion. Na dvě české menší strany zbylo po dvou mandátech (Hospodářská skupina gážístů ve Velké Praze, Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu), na čtyři po pouhém mandátu (Národně hospodářská skupina čs. nájemníků a konsumentů, Strana čs. Domova majitelů domů a domků, Strana pokrokových socialistů, Socialistické sjednocení); tyto strany dopadly hůř, než se převážně očekávalo. Zvláště Vrbenského strana dostala smrtelnou ránu; lid se k ní zachoval lhostejně, což je snad politicky ještě beznadějnější než nenávisť lidu [Peroutka, 1991a, s. 1813]. Jedinou kandidující stranou bez mandátu zůstala Německá sociálně demokratická dělnická strana. Ačkoliv patřila

³⁶ ČSDSD vydala členům praktické instrukce: „Ze sdružení kandidátních listin č. 1 a 4 pro Velkou Prahu plyne povinnost pro socialistické přisedící ve volebních komisích a pro důvěrníky těchto dvou stran vzájemně se podporovati. Naši soudruzi a soudružky, kterým svěřena bude horlivá agitace venku, v obvodech volebních rayonů, nechť chovají se přátelsky ke všem příslušníkům strany českých socialistů, kterým svěřen bude taktéž agitační úkol“ [Právo lidu, 11. 9. 1923, s. 1].

celorepublikově mezi nejsilnější strany, kvůli sociálnímu složení malé německé menšiny v Praze mohla oslovit voliče obtížně. V těchto volbách jí v očích Němců uškodilo sdružení s komunisty, neboť obdržela méně hlasů, nežli před čtyřmi lety v samotné vnitřní Praze; důvodem poklesu však může být naopak i skutečnost, že část dřívějších voličů volila přímo internacionální KSČ.

Územní rozprostření volební podpory bylo v prvních volbách značně diferencované. Vítězi v jednotlivých třinácti obvodech se staly čtyři strany: národní demokraté byli první v centru a na severozápadě města (Praha I-VII, X, XII, XVI a XIX), národní socialisté ve východní části Prahy (Praha IX, XI, XIII a XIV), komunisté na severovýchodě (Praha VIII) a západě (Praha XVII a XVIII); konečně sociální demokraté vyhráli v Praze XV (příloha č. 3).

Tabulka č. 2: Výsledky voleb v roce 1923 ve Velké Praze

	Politická strana	Ústřední zastupitelstvo			Místní výbory	
		Hlasů	%	Míst	Rozdíl	Míst
1.	Čs. národní demokracie	86 761	23,33	23	5 084	74
2.	Čs. strana socialistická	81 770	21,99	22	6 196	90
3.	Komunistická strana Československa	67 609	18,18	19	2 593	73
4.	Čs. sociálně demokratická strana dělnická	33 460	9	9	-1 977	28
5.	Čs. živn.-obchodnická strana středostav.	24 325	6,54	7	-2 050	21
6.	Čs. strana lidová	22 958	6,17	6	-165	16
7.	Deutschpolitischer Arbeitsblock	13 543	3,64	4	-792	9
8.	Strana židovská a židovská soc. dem. strana dělnická Poale Zion	8 551	2,3	2	-635	5
9.	Hospodářská skupina gázistů ve Velké Praze	7 313	1,97	2	-3 314	0
10.	Rep. strana zemědělského a maloroľnického lidu a Svazu zem. ve Velké Praze	5 716	1,54	2	-773	1
11.	Národně hospodářská skupina čs. nájemníků a konsumentů	5 323	1,43	1	-2 348	0
12.	Strana čs. Domova majitelů domů a domků	4 875	1,31	1	-1 553	1
13.	Strana pokrokových socialistů	3 806	1,02	1	-2 084	0
14.	Socialistické sjednocení	3 752	1,01	1	-2 427	0
15.	Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei	2 085	0,57	0	-1 356	0
	Součet (rozdíl)	371 847	100	100	-5 601	318

Zdroj: *Statistická zpráva HMP za léta 1923–1924, 1929, s. 200–203*

6.2.2 Volby do místních orgánů v roce 1923

O týden později, 23. září, se konaly volby do třinácti místních výborů. Podat kandidátky ve všech obvodech zvládli národní socialisté, sociální demokraté, komunisté, národní demokraté a živnostníci.³⁷ Menší strany kandidovaly jen v některých obvodech. ČSDSD a ČSS ve všech třinácti obvodech pokračovaly ve vzájemném sdružování kandidátek. KSČ a Socialistické sjednocení se sdružily v pěti, v Praze I-VII a XII se k nim přidala Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei. DSDAP byla za toto své „frivolní podivínství“, jímž se ztrácejí cenné německé hlasy, kritizována vedením Německého pracovního bloku [Adam, 2006, s. 235].

Občanské strany pro účely místních voleb své kandidátní listiny sdružovaly jen ve čtyřech obvodech, a to vždy v mírně odlišném složení. V Praze IX se sdružili národní demokraté, živnostníci a majitelé domů, v Praze XV šli do voleb živnostníci a majitelé domů s lidovci a agráři. V Praze XVIII koalovali živnostníci a agráři, tentokrát však s pokrokovými socialisty, zatímco lidovci a národní demokraté kandidovali každý zvlášť. Podobná situace byla i v Praze XIX, pouze namísto zde nekandidujících pokrokových socialistů přizvali živnostníci do koalice agráři a stranu čs. Domova.

Tabulka č. 3: Sdružení kandidátních listin českých stran (příp. DSDAP) v roce 1923

Praha	ČSS, ČSDSD;	KSČ, SS, DSDAP	HSG, ČŽOSS; SČD, RSZML
I-VII	ČSS, ČSDSD	KSČ, SS, DSDAP	
VIII	ČSS, ČSDSD		
IX	ČSS, ČSDSD		ČND, SČD, ČŽOSS
X	ČSS, ČSDSD		
XI	ČSS, ČSDSD;	KSČ, SS	
XII	ČSS, ČSDSD;	KSČ, DSDAP, SS	
XIII	ČSS, ČSDSD;	KSČ, SS	
XIV	ČSS, ČSDSD		
XV	ČSS, ČSDSD		SČD, ČŽOSS, ČSL, RSZML
XVI	ČSS, ČSDSD		
XVII	ČSS, ČSDSD	KSČ, SS	
XVIII	ČSS, ČSDSD		ČŽOSS, RSZML, SPS
XIX	ČSS, ČSDSD		SČD, ČŽOSS, RSZML

Zdroj: *Věstník HMP*, 1923, s. 215–226

³⁷ Lidovci nekandidovali pouze v Praze IX, a to jen proto, že nestihli podat kandidátku včas [*Večerní České slovo*, 12. 9. 1923, s. 4].

Podíváme-li se na strany národnostních menšin, Židovská strana kandidovala v Praze I-VII, X a XII. O hlasy německých voličů se utkaly občanský Německý pracovní blok s Německou sociálně demokratickou dělnickou stranou v Praze I-VII a Praze XII (jak již bylo řečeno, sdruženou s KSC). Blok německé pravice podal kandidátky ještě v Praze X, XVI a XIX.

Volby místních výborů skončily vítězstvím národních socialistů. Na úrovni obvodů se projevila značná diference ve stranické podpoře. Celkově druzí národní demokraté totiž přesvědčivě triumfovali v „lepších čtvrtích“ – ve vnitřní Praze, Karlínu a Vinohradech, vyhráli i Dejvicích (P-XIX) a remizovali s národními socialisty na Smíchově (P-XVI). Komunisté si zase přisvojili prvenství v Kobylisích, Hloubětíně a Jinonicích (P-VIII, P-IX a P-XVII).³⁸

Tabulka č. 4: Počet zastupitelů čtyř nejsilnějších stran (1923)

Obvod	Členů	KSC		ČSDSD		ČSS		ČND	
		Členů	%	Členů	%	Členů	%	Členů	%
I-VII	42	6	14,29	4	9,52	8	19,05	13	30,95
VIII	24	9	37,5	3	12,5	6	25	4	16,67
IX	18	6	33,33	1	5,56	8	44,44	1	5,56
X	24	3	12,5	3	12,5	5	20,83	7	29,17
XI	30	8	26,67	3	10	10	33,33	5	16,67
XII	30	3	10	1	3,33	7	23,33	11	36,67
XIII	24	7	29,17	1	4,17	8	33,33	6	25
XIV	24	7	29,17	1	4,17	9	37,5	4	16,67
XV	12	1	8,33	3	25	3	25	2	16,67
XVI	30	6	20	3	10	8	26,67	8	26,67
XVII	18	7	38,89	2	11,11	6	33,33	3	16,67
XVIII	18	5	27,78	1	5,56	6	33,33	3	16,67
XIX	24	5	20,83	2	8,33	6	25	7	29,17
Souhrn	318	73	22,96	28	8,81	90	28,3	74	23,27

Zdroj: *Statistická zpráva HMP za léta 1923-1924, 1929, s. 202-203*

Celkový počet místních zastupitelů za ČSS činil 90, následovala je ČND se 74 zastupiteli a KSC se 73 posty. Za nejsilnější trojici daleko pozadu zůstali sociální demokraté (28), živnostníci (21) a lidovci (16). Strany menšin uspěly ve všech obvodech, ve kterých kandidovaly – v souhrnu získali Němci devět a Židé pět místních

³⁸ Českoslovenští socialisté, útočící na své renegáty ze Socialistického sjednocení, poznamenali po místních volbách škodolibě, že „v Dejvicích manifestačně odkázal Vrbenský své hlasy komunistům. Snad následkem toho dostali tu komunisté méně hlasů než minulou neděli“ [*České slovo*, 25. 9. 1923, s. 2].

mandátů. Agráři a strana Domova obsadili však po pouhém jediném členovi v místním výboru [*Statistická zpráva HMP za léta 1923 a 1924*, 1929, s. 202–203].

Za pozornost stojí účinek sdružování kandidátních listin, který se projevil v některých obvodech poškozením některého z koaličních partnerů. Zejména sociální demokraté dopltili na sdružení kandidátek s československými socialisty. Jelikož ve většině obvodů získali čeští socialisté výrazně vyšší podporu, v důsledku vnitřního rozdělování mandátů mezi sdružené strany byli sociální demokraté znevýhodněni.³⁹ Jediným obvodem, kde ČSDSD obdržela více hlasů nežli koaliční partner, byla právě Praha XV (Bráník).

Po ustavujících schůzích místních výborů se ujali starostenství národní demokraté v Praze I-VII, Praze X a Praze XII. V deseti ostatních částech dosedli do křesel starostů národní socialisté; ČND a KSČ získaly po pěti postech I. náměstků, národní socialisté dva a sociální demokraté dosáhli pouze na jednoho. II. náměstky se stali dva sociální demokraté, dva národní demokraté, dva živnostníci, dva komunisté a jeden národní socialista.

6.3 Střet a občanských a socialistických stran

Další volby ústředního zastupitelstva se konaly 16. října 1927. Opět se nesly ve značně polarizovaném duchu, k čemuž přispívalo složení tehdejší československé vlády. Občanskou koalici tvořili českoslovenští republikáni, národní demokraté, lidovci a živnostníci, němečtí křesťanští sociálové a zemědělci a Slovenská ľudová strana. Koalice byla též zvána panská či celně kongruová.⁴⁰ Vládní politika vzbudila odpor levicových stran, což se i v Praze projevilo řadou protestů. Dopad některých zákonů přijatých třetí Švehlovou vládou se promítal i do roviny komunální. ČSNS, ČSDSD a KSČ hlavně odsuzovaly zákony č. 77 a 125/1927 Sb. z. a n., které měly negativní dopad na příjmy obcí a omezovaly jejich hospodářskou svobodu. Levicové strany se proto snažily pojmout komunální volby jako referendum o vládě, ale i o obraně samosprávy

³⁹ Sociálnědemokratický tisk si stěžoval, že „naše strana vzhledem ku sdružení kandidátní listiny dostala se náhodně do nevýhodné situace a ztratila ve třech případech mandát“. Jako nejmarkantnější příklad lze uvést přepočítání hlasů na mandáty v Břevnově (Praha XVIII): zatímco např. živnostníkům stačilo 687 hlasů na dva mandáty, sociální demokraté za 927 hlasů získali jediný [*Právo lidu*, 18. 9. 1923, s. 1; srov. *Věstník HMP*, 1923, s. 226].

⁴⁰ Agrární podpora cel na ochranu zemědělců se setkala s nesouhlasem obyvatel měst, obávajících se zdražení potravin (zesílení konfliktu město-venkov). Prosazení kongruového zákona stranou lidovou též zjitiřilo význam štěpení stát-církev ve společnosti.

před vládními zásahy (s protivládní rétorikou vcelku uspěly již při prvních zemských volbách v roce 1928).

Sociální demokraté se tradičně snažili obecní volby maximálně zpolitizovat. *Právo lidu* se expresivně vyjadřovalo, že „strany kapitálu a „svatého majetku soukromého“ volají, že to nemají být žádné volby politické. Ale ve skutečnosti činí pravý opak! Pravdou jest, že ještě nikdy nebylo tu u nás v republice voleb tak třídně zahrocených, i buržoasních stran tak proti všemu socialistickému rozvášněných, jako při těchto volbách obecních. Vidíme to v Praze! Velkoobchodníci a továrníci, majitelé domů a milionáři agrární lichvy pozemkové, biskupové a velební páni, političtí živnostníci spolu s bankéři a bursiány – národní demokraté, fašisté, agráři, černí Římané a Stříbrného „neznabozi“ – ti všichni se spřáhli dohromady, aby smetli s prestolu primátora Prahy, člena socialistického bloku a posadili tam figurku svého ražení, svého třídního teroru a svého protidělnického kursu“ [*Právo lidu*, 9. 10. 1927, s. 1]. Za pozornost stojí, jak sociální demokraté, kteří Baxu v roce 1923 odmítli volit (viz dále), před volbami o čtyři roky později mobilizovali voliče na obranu „socialistického primátora“.

Národní socialisté pochopitelně rovněž hráli na protivládní notu a svého primátora hájili ještě více. Občanské strany obviňovali, že „cílem jejich je především odstranění dosavadního o rozvoj a rozkvět města tolik zasloužilého bra/tra/ dra Baxu, jehož zásluhy političtí odpůrci ani se neodvážejí popírat nebo zmenšovat, a pak nastolit na radnici tvrdý bezohledný režim třídního kapitalismu, sociální nespravedlnosti a kulturní reakce, stejně tak, jako to dnes vidíme v parlamentě“ [*České slovo*, 8. 10. 1927, s. 1].

Takové demonizování občanských stran (s nimiž na radnici koneckonců spolupracovali) národními socialisty a sociálními demokraty ovšem mělo být především účinným lákadlem na nespokojené voliče. Navíc mezi levicovými stranami navzájem probíhal ostrý boj o hlasy; sociální demokraté si stěžovali na ničení plakátů komunisty i na chování dřívějšího volebního spojence, neboť „národní socialisté pracovali ovšem i nejneslušnějšími prostředky, ostatně i tisk národně sociální štvál více do stran levice nežli do tábora občanského“ [*Právo lidu*, 24. 10. 1927, s. 1].

Kramářova strana jako obvykle v komunálních volbách uváděla, že „národní demokracie upřímně by si přála, aby tyto obecní volby byly nepolitické. Strany socialistické učinily je politickými“. Na slovní palbu levicových stran odpověděla ČND stejně ostrou negativní kampaní, neopomněla však varovat Pražany ani před volbou

živnostníků a lidovců. Těž lákala voliče fašistů, aby netříštili nacionalistické hlasy – R. Gajda prý vydal rozkaz, aby NOF v Praze nekandidovala; kandidátka v čele s vydavatelem Janem Karlíkem se jen propůjčila k oslabení národních demokratů. [Národní listy. Večerník-národ, 15. 10. 1927, s. 1]

Pozornost Pražanů musela vzbudit propagace Strany slovanských národních socialistů, založené Jiřím Stříbrným. Kampaň však neměla dopad na jejich volební chování.⁴¹ Zájem veřejnosti o věci veřejné a atmosféru vyvrcholení svátku demokracie nám přiblíží popis dění při vyhlášení volebních výsledků. Národní socialisté nadšeně referovali, že na Václavském náměstí před palácem „Hvězda“ se houfovaly tisícové davy a „volební výsledky byly ohlašovány světelnými nápisy a každé vítězství československých národních socialistů bylo pozdravováno bouřlivými projevy spontánního nadšení. Ze všech částí Prahy, z Holešovic, ze Žižkova, ze Smíchova, z Vršovic i jiných městských čtvrtí přicházely na Václavské náměstí imposantní průvody občanstva, některé s hudbami a prapory – celé Václavské náměstí a celá Praha byly úplně ve znamení našeho vítězství... ohromující nadšení nabylo svého vrcholu, když na balkon „Hvězdy“ vystoupil primátor pražských měst dr. Baxa, který se ujal slova a oznámil, že ze všech částí Prahy docházejí vesměs radostné zprávy“ [Pondělník, 17. 10. 1927, s. 1].

6.3.1 Volby do ústředního zastupitelstva v roce 1927

V druhých volbách ústředního zastupitelstva 16. října 1927 kandidovalo 17 stran. Za pozornost stojí, že se tentokrát žádné levicové strany nesdružily, což souvisí s tehdejší řevnivostí při snaze využít nálad voličstva ve svůj prospěch. Naopak koalování občanských stran v zásadě vycházelo z modelu na celostátní úrovni (pochopitelně s výjimkou nečeských stran). Sdružilo se pět stran, a sice Československá národní demokracie, Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská, Československá strana lidová, Republikánská strana zemědělského a

⁴¹ Jako volební maskota získal Stříbrný i nesmírně populárního fotbalistu Sparty Karla Peška, zvaného Kád'a. Bývalí spoluhráči dokázali „ocenit“ bombastickou kampaň Stříbrného takto: „Stříbrné peníze v minulých dnech plavaly ulicemi. Těch plakátů, podobizen Stříbrného, Kádí, dobře na několik milionů letáků, dopisů. Celé hromady se toho ještě dneska válejí po ulicích. Agitace jedinečná. Úžasná, nejprudší a nejnákladnější v Praze.“ Sám Stříbrný „jezdil osobně v autu polepeném osmičkami a provolával hlučně pozdravy“ [Večerní České slovo, 17. 10. 1927, s. 1].

maloroľnického ľidu a Svazu zemědělců ve Velké Praze a konečně agrárníkům blízká strana čs. Domova, majitelů domů, domků a pozemků.

V Praze kandidovalo celkem sedm německých stran, díky slučování představujících čtyři aktéry, díky sdružování pak tři aktéry pro první rozdělování mandátů. Spojily se tři aktivistické strany – němečtí křesťanští sociálové (Deutsche christlichsoziale Volkspartei), zemědělci (Bund der Landwirte) a živnostníci (Deutsche Gewerbeartei). Dvě stále radikálnější nacionalistické strany – Německá národní strana (Deutsche Nationalpartei) a Německá národně socialistická strana dělnická (Deutsche nazionalsozialistische Arbeiterpartei) nebyly přizvány k vytvoření společné kandidátky s občanskými stranami, zejména kvůli zkušenostem z voleb 1923. Aby však německé hlasy úplně nepropadly, sdružili s nimi svoji kandidátní listinu s liberály (Deutsch-Demokratische Freiheitspartei). Němečtí sociální demokraté (Deutsche sozialdemokratische Partei in der tschechoslowakischen Republik) se raději sdružili se sesterskou ČSDSD [Adam, 2006, s. 238], zřejmě varování propadem podpory v minulých volbách při sdružení s komunisty.

Vysoká proporcionalita výstupů voleb umožnila reprezentaci v ústředním zastupitelstvu 15 stranám. Oproti volbám v roce 1923 celkově mírně posílily strany řazené k levici, tedy ČSNS, KSC, ČSDSD a NSP⁴² (53,9 %) na úkor stran občanských. Národní socialisté poprvé ve volbách zvítězili s 23 mandáty, naopak výrazně oslabili národní demokraté (17 mandátů)⁴³, kteří klesli na úroveň mírně oslabených komunistů. Komunisty totiž začali dotahovat sociální demokraté, kteří získali téměř o polovinu hlasů více než v minulých volbách.

Dále se umístili živnostníci a lidovci a Národní strana práce a až po nich i přes nákladnou kampaň Stříbrného slovanští socialisté, obdrželi však pouze 2 dva mandáty (Stříbrný na něj zanedlouho rezignoval). Deutsch-Demokratische Freiheitspartei sice získala hlasů méně, díky sdružení s ostatními německými stranami však obdržela o mandát více. Po dvou zastupitelích získaly i miniaturní strany Nepolitická hospodářská skupina poplatných a pracujících vrstev, Národní občanský blok, Strana židovská,

⁴² Národní strana práce vznikla odštěpením masarykovského křídla od národních demokratů. Ve volbách do parlamentu v roce 1925 neuspěla a za několik let splynula s národními socialisty. V Praze působila jako jeden z faktorů úbytku hlasů národních demokratů. Statistika ji řadí mezi socialistické strany.

⁴³ Titulky v tisku národních socialistů jásaly: „Konec slávy národnědemokratické Prahy – Děsný úbytek hlasů i mandátů – Zasloužený trest“ [Večerní České slovo, 17. 10. 1927, s. 1].

Strana čs. Domova majitelů domů, domků a pozemků, ale i celorepublikově velmi silní agrárníci. Úplně poslední s jedním mandátem skončila Deutsche Nationalpartei ze sdružení Deutsche politischer Arbeitsblock.

Nárůst zisků národních socialistů se projevil ve všech obvodech, takže oproti minulým volbám zvítězit v devíti obvodech z třinácti (viz příloha č. 4) – na úkor národních demokratů triumfovali v Karlíně, Smíchově a Dejvicích, prvenství namísto sociálních demokratů si přisvojili v Bráníku a namísto komunistů v Břevnově (nutno podotknout, že zde rozdíl činil jen 0, 1 % hlasů).

Tabulka č. 5: Výsledky voleb v roce 1927 ve Velké Praze

	Politická strana	Ústřední zastupitelstvo			Místní výbory	
		Hlasů	%	Míst	Rozdíl	Míst
1.	Čs. strana národně socialistická	96 538	22,91	23	8 583	88
2.	Čs. národní demokracie	71 043	16,89	17	6 222	61
3.	Komunistická strana Československa	70 416	16,74	17	-1 416	62
4.	Čs. sociálně demokratická strana dělnická	47 103	11,2	12	-341	44
5.	Čs. živn.-obchodnická strana středostavovská	26 634	6,33	6	-1 332	19
6.	Čs. strana lidová	25 532	6,07	6	-931	17
7.	Národní strana práce	12 561	2,99	3	-1 224	5
8.	Strana slovanských národních socialistů	11 158	2,65	2	-4 071	0
9.	Deutsch-Demokratische Freiheitspartei	10 404	2,47	3	-888	8
10.	Nepolitická hospodářská skupina poplatných a pracujících vrstev	9 773	2,32	2	-1 759	0
11.	Národní občanský blok	9 473	2,25	2	-4 546	0
12.	Strana židovská	8 205	1,95	2	-1 284	4
13.	Strana čs. Domova majitelů domů, domků a pozemků	7 316	1,74	2	-674	3
14.	Rep. strana zemědělského a malorolnického lidu a Svazu zemědělců ve Velké Praze	6 756	1,61	2	-1 087	4
15.	Deutsche Nationalpartei, Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei	3 631	0,86	1	-374	1
16.	Deutsche christlichsoziale Volkspartei, Bund der Landwirte, Deutsche Gewerbetypartei	2 268	0,61		-633	0
17.	Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei	1 982	0,41		-1 177	0
	Národní sdružení občanských stran nesocialistických ve Velké Praze	-	-	-	1 015	2
	Součet (rozdíl)	420 793	100	100	-5 053	318

Zdroj: *Statistická zpráva HMP za léta 1926–1929, 1933, s. 294–297*

6.3.2 Volby do místních orgánů v roce 1927

Ve všech třinácti obvodech kandidovali národní socialisté, národní demokraté, sociální demokraté, živnostníci a komunisté. Občanské strany (národní demokraté, lidovci, živnostníci, strana čs. Domova, agráři) se téměř ve všech obvodech sdružily do jednoho silného bloku. V nejméně lidnatém obvodě, Praze XV došlo k unikátnímu jevu, neboť se lidovci, republikáni a majitelé domů sloučili v jednotnou kandidátku, nazvanou Národní sdružení občanských stran nesocialistických ve Velké Praze, sdruženou s národními demokraty a živnostníky. Na levici sdružovali sociální demokraté kandidátky buď s Národní stranou práce (v šesti obvodech) nebo se sesterskou německou sociální demokracií (ve dvou obvodech).

Tabulka č. 6: Sdružení kandidátních listin českých stran v roce 1927

Praha		ČND, ČŽOSS, ČSL, RSZML, SČD
I-VII	ČSDSD, DSDAP	ČND, ČSL, ČŽOSS, RSZML, SČD
VIII		ČND, ČSL, ČŽOSS, RSZML, SČD
IX		ČND, ČSL, ČŽOSS, SČD
X	ČSDSD, NSP	ČND, ČSL, ČŽOSS, RSZML, SČD
XI	ČSDSD, NSP	ČND, ČSL, ČŽOSS, RSZML, SČD
XII	ČSDSD, DSDAP	ČND, ČSL, ČŽOSS, RSZML, SČD
XIII	ČSDSD, NSP	ČND, ČSL, ČŽOSS, RSZML, SČD
XIV	ČSDSD, NSP	ČND, ČSL, ČŽOSS, RSZML, SČD
XV		ČND, ČŽOSS, NSOSN
XVI	ČSDSD, NSP	ČND, ČSL, ČŽOSS, RSZML, SČD
XVII		ČND, ČSL, ČŽOSS, RSZML, SČD
XVIII	ČSDSD, NSP	ČND, ČSL, ČŽOSS, RSZML, SČD
XIX		ČND, ČSL, ČŽOSS, RSZML, SČD

Zdroj: *Věstník HMP*, 1927, s. 868–870, s. 889–894, s. 912–914

Výsledky voleb do místních výborů 23. října 1927 se mírně lišily od voleb do ústředního zastupitelstva. Při porovnání je vidět, že výrazně posílili národní socialisté (téměř o 10 000 hlasů) a národní demokraté (cca o 6 000), ostatní strany oslabily – včetně stran kandidujících ve všech volebních obvodech. Vítězní národní socialisté si udrželi 88 mandátů. Komunisté se dostali na druhé místo, přestože značně oslabili na 62 místních zastupitelů. Národní demokraté obdrželi 61 mandátů. Výrazně přibýlo zastupitelů za sociální demokracii, a to na 44, živnostníci získali 19, lidovci 16. Němci si udrželi dosavadních devět zastupitelů ve všech obvodech, kde kandidovali (Praha I-VII, X, XII, XIX); jako v minulých volbách neuspěla německá sociální demokracie.

Židé získali čtyři mandáty na Praze I-VII a X. Slovanští národní socialisté nedosáhli ani na jediný mandát. [*Věstník HMP*, 1927, s. 889–894, 912–914]

Po ustavení zastupitelských orgánů obsadili národní socialisté 11 starostenských křesel (nově získali Karlín, národním demokratům tak zůstali jen starostové Prahy I-VII a Prahy XII). Národní demokraté získali pět I. náměstků, sociální demokraté a komunisté po třech, národní socialisté dva. Funkce druhých náměstků byly nově zavedeny i na Praze XVII a XVIII, takže z celkových jedenácti obdrželi komunisté čtyři, národní demokraté, živnostníci a sociální demokraté po dvou a národní socialisté jednoho. [*Almanach HMP*, 1928, s. 13–29]

Tabulka č. 7: Počet zastupitelů čtyř nejsilnějších stran (1927)

Obvod	Členů	KSČ		ČSDSD		ČSNS		ČND	
		Členů	%	Členů	%	Členů	%	Členů	%
I-VII	42	5	11,9	5	11,9	9	21,43	10	23,81
VIII	24	7	29,17	4	16,67	7	29,17	4	16,67
IX	18	6	33,33	2	11,11	7	38,89	1	5,56
X	24	2	8,33	4	16,67	6	25	6	25
XI	30	7	23,33	5	16,67	10	33,33	4	13,33
XII	30	2	6,67	3	10	6	20	10	33,33
XIII	24	5	20,83	3	12,5	8	33,33	4	16,67
XIV	24	6	25	3	12,5	8	33,33	3	12,5
XV	12	2	16,67	3	25	3	25	2	16,67
XVI	30	5	16,67	4	13,33	8	26,67	6	20
XVII	18	6	33,33	3	16,67	5	27,78	3	16,67
XVIII	18	5	27,78	2	11,11	5	27,78	2	11,11
XIX	24	4	16,67	3	12,5	6	25	6	25
Souhrn	318	62	19,5	44	13,84	88	27,67	61	19,18

Zdroj: *Statistická zpráva HMP za léta 1926-1929, 1933*, s. 296

6.4 Udržení ČSNS, propad KSČ a nástup ligistů

Na 27. září 1931 byly vyhlášeny třetí volby ústředního zastupitelstva. Odehrávaly se v době nastupující hospodářské krize, kterou provázela stoupající nezaměstnanost. Druhou vládu ministerského předsedy Františka Udržala tvořila široká koalice (RSZML, ČND, ČSDSD, ČSNS, ČSL, ČŽOSS, DSDAP, BdL). Kampaň národních socialistů a sociálních demokratů před komunálními volbami působí méně vyhoceně, strany jako obvykle vystupovaly na obranu samosprávy a připomínaly zákony přijaté minulou Švehlovou vládou. KSČ přitvrdila v rétorice a pod heslem

„chléb a práci“ za stěžejní téma uchopila problematiku nezaměstnaných, jejichž počet v Praze narůstal. Z druhé strany pomyslného ideového spektra (ale metodami práce až ne tak vzdáleném), byl na postupu český fašizující nacionalismus, což se v Praze projevilo již v tzv. filmových bouřích na podzim roku 1930.⁴⁴ Radikalizace začínala být patrná i u německého obyvatelstva [Adam 2006, s. 240–242].

V takto polarizované atmosféře docházelo k řadě incidentů, např. rušení či rozbíjení schůzí konkurentů. Spíše úsměv budí běžecký závod zástupců stran k primátorovi o přidělení jedničky do voleb, který skončil incidentem na Staroměstské radnici.⁴⁵

6.4.1 Volby do ústředního zastupitelstva v roce 1931

O hlasy Pražanů se ucházelo 20 politických stran, což bylo způsobeno i několika odstěpeneckými uskupeními od velkých stran. Na levicové části politického spektra bylo sdružování listin využito jen minimálně, ostatně kandidovaly jen čtyři české strany, které byly řazeny k levici (ku dvanácti českým pravicovým). Sociální demokraté nadále odmítali možnost vytvořit volební spojení se stále extremističtější zbolševizovanou KSČ, z níž v Praze odešli umírněnější představitelé.⁴⁶ Uzavřeli ho s částí z nich, nazvanou ambiciózně Sjednocení proti kapitalismu, fašismu a korupci (SKFK), a s německými sociálními demokraty (DSDAP).

Na pravé škále politického spektra se utvořily tři bloky. V nejsilnějším své kandidátní listiny, stejně jako ve volbách v roce 1927, sdružilo pět občanských stran – národní demokraté, živnostníci, lidovci a agrárníci a na ně napojený Československý

⁴⁴ Výtržnosti byly spojeny s nástupem zvukových filmů v němčině do pražských biografů. 24. září 1930 skupiny mládeže provolávající protiněmecká hesla atakovaly biografy hrající německé filmy, Nové německé divadlo a některé židovské obchody. Nepokoje patrně iniciovali fašizující politici Gajda, Stříbrný a Pergler. Policie zpočátku nečinně přihlížela a zakročila až čtvrtý den nepokojů. Primátor Baxa označil nepokoje za „důstojnou manifestaci... na ochranu slovanské Prahy“ a žádal jejich ukončení.[Ledvinka, Pešek, 2000, s. 575–576]

⁴⁵ Fyzické střetnutí následovalo poté, co „do cíle doběhnuvší zástupci stran užasli, když zcela neudýchán stál už před primátorem města Prahy zmocněnec strany národně sociální, podáváje mu právě před závodníky kandidátní listinu strany československých národních socialistů, usmívaje se při tom poněkud nenuceně, takže se vzbouřila žluč závodníků – nu a konec se bude odehrávat před soudem“[*Večerník Práva lidu*, 9. 9. 1931, s. 1]. ČSNS jednička zůstala.

⁴⁶ Ve stranických pokynech ČSDSD pro komunální volby se objevovala důrazná varování před tak nebezpečným spojencem: „Jako před lety, tak i dnes je smyslem jejich agitace boj proti sociální demokracii a teprve v druhé řadě proti kapitalistům a měšťákům. Na jejich nabídky tzv. „jednotné fronty“ hleďte s nedůvěrou. Komunisté nemyslí to poctivě; daného slova nedodrží! Doporučujeme vám nevcházet s komunisty v žádné úmluvy!“ [Pokyny k volbám do obcí, 1931, s.10].

domov majitelů domů a domků. Druhý blok byl složen ze tří stran, a to Národní ligy, Národní obce fašistické a Strany majitelů domů a domků. Do třetice se vyskytlo sdružení Nepolitické hospodářské skupiny nájemníků a neodvislých voličů a Úřednicko-zřízenecské strany, tyto marginální strany je ovšem problematické zařadit na pravolevé ose (statistika je uvádí v táboře stran občanských).

Německé občanské strany se pokusily maximálně koncentrovat síly, takže vznikly dvě kandidátky, jejichž názvy vyjadřovaly účelovost těchto spojení. Tři strany podaly jednotnou kandidátku nazvanou Německé volební společenství (Deutsche Wahlgemeinschaft-Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei, Deutsche Christlich-soziale Volkspartei, Deutsche Nationalpartei). To bylo sdruženo s Německým pracovním a hospodářským společenstvím (Deutsche Arbeits und Wirtschaftsgemeinschaft). Jak bylo již zmíněno, Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei dala při sdružování opět přednost svému českému protějšku.

Díky čistému poměrnému volebnímu systému a množství dílčích politických zájmů ve společnosti se do ústředního zastupitelstva dostalo 15 politických stran. Jen nepatrná většina voličů se vyjádřila pro socialistické strany (50,2 %). Národní socialisté opět zvítězili a udrželi si stejný počet 23 mandátů (22,96 %).⁴⁷ ČSNS si přisvojila první místo v podpoře ve všech obvodech Prahy kromě národnědemokratických Vinohrad.⁴⁸ Podpora druhé strany v pořadí, národní demokracie, nadále klesala na 15 mandátů, na třetí místo postoupili sociální demokraté se 14 mandáty; až na čtvrté místo propadli komunisté s 13 zastupiteli. Velký úspěch mohla slavit populistická a nacionalistická Stříbrného Národní liga s 11 mandáty. Lidovci, živnostníci a Němci si udrželi své stabilní zastoupení (šest, pět a čtyři mandáty). Německé hlas byly rozděleny tak, že demokraté v pracovním a volebním souručenství obdrželi dva mandáty, němečtí nacionální socialisté jeden a poprvé mandátu dosáhli i němečtí sociální demokraté, jejichž podpora se oproti volbám v roce 1927 zdvojnásobila.

Odštěpenecké skupiny velkých stran zcela propadly, jako Sjednocení proti kapitalismu, fašismu a korupci (komunistická opozice), Generální rada živnostenstva a

⁴⁷ Komunisté poukazovali na údajné kupování hlasů voličů v Bráníku národními socialisty za poukázky na potraviny, a rovněž na jejich 70% podporu v Masarykových domovech (neověřeno) [*Rudé právo*, 4. 10. 1931, s. 4].

⁴⁸ V Praze XIX měli jen o jediný hlas více než ČND; právě Dejvice se staly obvodem s nejvyšším ziskem Kramářovy strany, nepochybně kvůli přílivu majetného obyvatelstva na „lepší adresy“.

obchodnictva (opozice živnostníků) či Československá strana křesťansko-sociální (opozice lidovců).

Tabulka č. 8: Výsledky voleb v roce 1931 ve Velké Praze

	Politická strana	Ústřední zastupitelstvo			Místní výbory	
		Hlasů	%	Míst	Rozdíl	Míst
1.	Čs. strana národně socialistická	107 146	22,96	23	168	93
2.	Čs. národní demokracie	70 203	15,04	15	3 263	57
3.	Čs. sociálně demokratická strana dělnická	66 922	14,34	14	261	59
4.	Komunistická strana Československa	58 731	12,58	13	-3 402	48
5.	Národní liga	48 425	10,38	11	5 177	45
6.	Čs. strana lidová	27 214	5,83	6	29	22
7.	Čs. živn.-obchodnická strana středostav.	23 843	5,11	5	-1 357	18
8.	Čs. Domov majitelů domů a domků	8 506	1,82	2	-1 340	5
9.	Deutsche Arbeits- und Wirtschaftsgem.	10 380	2,22	2	-484	8
10.	Strana židovská a židovská soc. dem. strana dělnická Poale Zion	8 707	1,87	2	653	5
11.	Rep. strana zem. a maloroľnického lidu a Svazu zem. a maloroľ. ve Velké Praze	8 289	1,78	2	976	4
12.	Nepolitická hospodářská skupina nájemníků a neodvislých voličů	7 458	1,6	2	-682	0
13.	Národní obec fašistická	5 358	1,15	1	-808	
14.	Deutsche Wahlgemeinschaft (Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei, Deutsche christlichsoziale Volkspartei, Deutsche Nationalpartei)	5 150	1,1	1	-1 022	1
15.	Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei	3 987	0,85	1	-2 221	0
16.	Úřednicko-zřizenecká strana	2 388	0,51	0	-1 497	0
17.	Sjednocení proti kapitalismu, fašismu a korupci	1 174	0,25	0	-856	0
18.	Generální rada živnostnictva i obchodnictva rep. Československé Skupina Velká Praha	1 091	0,23	0	-898	0
19.	Strana majitelů domů a domků	1 063	0,23	0	-873	1
20.	Čs. strana křesťansko-sociální	726	0,15	0	-221	0
	Sjednocení nájemníků, podnájem., kolonistů	-	-	-	192	0
	Sdružení majitelů domů v Žižkově, Hrdlořezích a Malešicích	-	-	-	1054	0
	Součet (rozdíl)	466 761	100	100	-3888	366

Zdroj: Statistická zpráva HMP za léta 1930–1930, 1937, s. 264–267

6.4.2 Volby do místních orgánů v roce 1931

Ve volbách 3. října 1931 se díky zvýšení počtu obyvatel obvodů na okraji města rozdělovalo 366 mandátů. Docházelo ke značné proměnlivosti koaličních modelů v jednotlivých obvodech. Zůstala zachována koaliční neslučitelnost stran řazených do občanského, socialistického a německého tábora.⁴⁹ Docházelo však k řadě modifikací ve složení pravého či levého tábora, což může svědčit o určité volnosti místních stranických činitelů při uzavírání spojení. Sdružování kandidátních listin národních socialistů se sociálními demokraty pro tyto volby záviselo zřejmě právě na lokálních podmínkách. Došlo k němu v pěti obvodech (ve volbách 1923 ve všech, v roce 1927 v žádném). Na Praze XVI přibraly obě socialistické strany Nepochitické hospodářské sdružení, zatímco na Praze XVII tak učinili jen národní socialisté a sociální demokraté kandidovali samostatně. U občanských stran v zásadě zůstal zachován blok občanských stran, ovšem s několika modifikacemi. Ligisté a fašisté až na jeden obvod kandidovali sdruženě. V těchto volbách stojí za povšimnutí i jediné ryze lokálně vymezené uskupení za celé sledované období (alespoň dle názvu), již bylo Sdružení majitelů domů v Žižkově, Hrdlořezích a Malešicích.

Tabulka č. 9: Sdružení kandidátních listin českých stran v roce 1931

Praha	ČSDSD, DSDAP, SKFK	ČND, SČD, ČŽOSS, ČSL, RSZML; NL, NOF, SMD; NHSN, ÚZS
I-VII		ČND, SČD, ČŽOSS, ČSL, RSZML; NL, NOF; NHSN, ČSK
VIII	ČSNS, ČSDSD	ČND, SČD, ČŽOSS, ČSL, RSZML; NL, NOF
IX		ČND, SČD, ČŽOSS, ČSL; NL, NOF
X		ČND, ČŽOSS, ČSL, RSZML; NL, NOF
XI	ČSDSD, SŽ	ČND, SČD, ČŽOSS, ČSL, RSZML; NL, NOF; NHSN, ČSK, ÚZS
XII	ČSDSD, DSDAP	ČND, SČD, ČŽOSS, ČSL, RSZML; NL, NOF
XIII	ČSNS, ČSDSD	ČND, SČD, ČŽOSS, ČSL, RSZML; NL, NOF; NHSN, ÚZS
XIV	ČSDSD, SKFK	ČND, ČSL; SČD, ČŽOSS, RSZML; NL, NOF, NHSN
XV		ČND, ČSL; SČD, ČŽOSS, RSZML; NL, NHSN
XVI	ČSNS, ČSDSD, NHSN	ČND, SČD, ČŽOSS, ČSL, RSZML; NL, NOF
XVII	ČSNS, NHSN	ČND, ČŽOSS, ČSL, RSZML
XVIII	ČSNS, ČSDSD	ČND, ČŽOSS, ČSL, RSZML; NL, NOF NHSN
XIX	ČSNS, ČSDSD	ČND, ČŽOSS, ČSL, RSZML; NL, NOF NHSN

Zdroj: *Věstník HMP*, 1931, s. 872–874, 888–897

⁴⁹ Anomálii představuje zřejmě silně decentralizovaná Nezávislá hospodářská skupina nájemníků a neodvislých voličů, která prokázala značnou pružnost a mohla v obvodech stejně dobře uzavřít koalici se socialisty, stejně jako s fašisty a ligisty a stranami úředníků a křesťanů.

Bylo odevzdáno přibližně o čtyři tisíce hlasů méně než ve volbách ústředního zastupitelstva. Za pozornost stojí posílení Národní ligy a Československé národní demokracie, naopak komunisté oslabili ve všech třinácti obvodech.⁵⁰ Vítězní národní socialisté mírně zvýšili počet zastupitelů na 93. Na druhé místo postoupila ČSDSD (59 mandátů), hned za ně mírně klesla ČND (57). S pouhými 48 zastupiteli skončila KSČ.

Tabulka č. 10: Počet zastupitelů čtyř nejsilnějších stran (1931)

Obvod	KSČ			ČSDSD		ČSNS		ČND	
	Členů	Členů	%	Členů	%	Členů	%	Členů	%
I-VII	42	3	7,14	6	14,29	8	19,05	8	19,05
VIII	24	6	20	6	20	8	26,67	3	10
IX	18	6	25	4	16,67	9	37,5	2	8,33
X	24	1	4,17	4	16,67	5	20,83	5	20,83
XI	30	4	13,33	5	16,67	8	26,67	4	13,33
XII	30	2	6,67	3	10	6	20	7	23,33
XIII	24	4	13,33	4	13,33	9	30	4	13,33
XIV	24	5	16,67	5	16,67	9	30	2	6,67
XV	12	2	11,11	4	22,22	4	22,22	2	11,11
XVI	30	4	13,33	5	16,67	7	23,33	6	20
XVII	18	5	20,83	5	20,83	7	29,17	3	12,5
XVIII	18	3	12,5	4	16,67	6	25	3	12,5
XIX	24	3	10	4	13,33	7	23,33	8	26,67
Souhrn	318	48	13,11	59	16,12	93	25,41	57	15,57

Zdroj: *Statistická zpráva HMP za léta 1930-1933, 1937*, s. 266

Podíváme-li se na jednotlivé obvody, národní demokraté dokázali v důsledku silné koncentrace svého elektorátu do „lepších čtvrtí“ dokázali stále získat nejvíce zastupitelů v Praze XII a Praze XIX a remizovat v Praze I-VII a Praze X. Ve všech ostatních obvodech zvítězili národní socialisté.

Volby orgánů členy místních výborů se konaly 19. ledna 1932. Komunisté ve všech obvodech postupovali při volbách orgánů samostatně a předkládali vlastní

⁵⁰ Sociální demokraté vysvětlovali tuto volatilitou části elektorátu takto: „Tak veliký hlasový přesun dá se vysvětliti toliko neorganizovaností voličů, v tomto případě voličů komunistických. KSČ nemá homogenního členstva, to je to celé. Má jenom volné souběžce, a ti utíkají každé chvíle kamkoli jinam. V neděli přešli od Gottwalda – ke Stříbrnému“ [*Právo lidu*, 6. 10. 1931, s. 1]. Takto byl vysvětlován možný psychologický efekt, kdy volič v dalších nepříliš vzdálených volbách preferuje subjekt, který byl úspěšný již v předchozích volbách. Je však třeba poukázat na odlišnost územního rozložení podpory ligistů a komunistů.

kandidáty, přestože nemohli doufat v podporu žádné jiné strany. ČSDSD a ČSNS sice neuzavřely volební koalici ke sdružení kandidátních listin, na úrovni lídrů těchto stran byla již před volbami podepsána dohoda, zavazující zvolené zastupitele v českých zemích podporovat se navzájem při volbách starostů a náměstků. Je proto pozoruhodné, že národní demokraté navzdory doposud nejnižšímu volebnímu výsledku v historii při rozdělování starostenských křesel dokázali získat posty ve čtyřech obvodech, to znamená, že udrželi vnitřní Prahu a Vinohrady, vrátili se po čtyřech letech do Karlína a poprvé obsadili i Dejvice. Mohli tak učinit jen díky podpoře ostatních občanských stran. Poprvé od voleb 1919 dokázali získat starostenský post sociální demokraté, a to v jejich tradičně nejsilnější baště Praze XV (přestože v ní v těchto volbách relativně oslabili). ČSNS, přestože si ve volbách udržela stejné zastoupení, se počet starostů snížil na osm. Z náměstků bylo 11 sociálních demokratů, sedm národních demokratů, čtyři národní socialisté a po jednom komunistovi, republikánovi a živnostníkovi. [*Almanach HMP*, 1932, s. 17–35]

6.5 Úspěch národních socialistů a komunistů

Obecní volby v Československu byly zejména kvůli problémům s německou iredentou řadu měsíců odkládány, až byly pro většinu obcí přichystány na květen 1938. U vlády setrvala široká koalice v čele s Milanem Hodžou. Atmosféra voleb byla poznamenána hrozbou německé agrese, která vyústila v částečnou československou mobilizaci.

V Praze se volby ústředního zastupitelstva konaly v neděli 22. května. Sudetendeutsche Partei stupňovala nátlak,⁵¹ v Praze konala řadu schůzí; její čelní představitel v Praze Josef Pfitzner ohlásil německé historické nároky na Prahu, které byly odmítnuty jak českým tiskem, tak aktivistickými Němci v Praze. Tito představitelé dosavadní německé občanské reprezentace a sociální demokracie však patřili ke starší generaci a ve změněných podmínkách mohli oslovit jen menší část Němců.

Nálady v českém obyvatelstvu byly odlišné, volební kampaň se nesla ve spíše klidném a umírněném duchu, ozývaly se výzvy ke sjednocení národa. Polarizace mezi českými stranami byla oproti všem předchozím volbám výrazně snížena. V atmosféře

⁵¹ Němečtí radikálové porušovali zákaz německých nápisů a zhanobili některá místa, např. Staré zámecké schody k Pražskému hradu pozdravem „Heil Hitler!“ a hákovými kříži [Adam, 2006, s. 244].

obav z německé agrese, ale i odhodlání jí čelit nebylo tolik prostoru pro stranický boj.⁵² Navíc žádné mimořádně důležité komunální téma nebylo aktuální [Ledvinka, Pešek 2000, s. 577]. Konzervativní *Národní politika* jako obvykle zaujímala k volbám střízlivý postoj, byla si však vědoma nálad ve společnosti – „z obecních voleb budou odvozovány politické důsledky stejně jako dosud vždycky, i když obecní volby mají býti čistě hospodářskou věcí jednotlivých obcí“ [*Národní politika*, 8. 5. 1938, s. 4]. Na obranu demokratické republiky se postavila i KSČ. Mimořádná schůze městské rady dokonce projednávala návrh politickým stranám, aby tentokráte uskutečnily společnou manifestaci na 1. máje. Nakonec se komunisté po vlastním shromáždění připojili ke členům ostatních stran na Václavském náměstí.

Přímo ve volebních místnostech probíhaly sbírky na obranu republiky, které se setkaly se značným úspěchem. Vláda po volbách poděkovala „všem politickým stranám, všem volebním skupinám a jejich vedení, že se vzornou ukázněností zasloužily o důstojný průběh voleb jak v hlavním městě republiky, tak ve všech ostatních obcích.“ Dále vláda žádala, aby politické strany a volební skupiny upustily od veškerých projevů, které by mohly poskytnout záminku anebo příležitost k pořádání demonstrací či vyvolání srážek [*Národní politika*, 24. 5. 1938, s. 3]. O sjednocení většiny Pražanů svědčí i mohutná manifestace občanů po volbách na Václavském náměstí. Davy potleskem vítaly každý úspěch nejen národních socialistů, ale všech stran, oddaných republice a demokracii, zazněla hymna a shromáždění pozdravil primátor Petr Zenkl.

6.5.1 Volby do ústředního zastupitelstva v roce 1938

Voleb se účastnilo opět 20 politických stran. V čele kandidátek čtyř významných stran stáli mužové, kteří působili v ústředním zastupitelstvu už od roku 1923 – Zenkl, Štůla, Tylínek a Pražský. Na levé části spektra uzavřeli volební koalici tradičně blízcí národní socialisté a sociální demokraté, navíc se k nim přidala Nepolitická hospodářská skupina nájemníků a neodvislých voličů. Komunisté silněji než kdy dříve apelovali na

⁵²Na jistou negativní kampaň ostatních stran si jako obvykle stěžovala ČSNS, neboť prý „všechno štvání se soustředilo proti této straně, všechno špatné, co ve volební agitaci bylo řečeno nebo napsáno, bylo vrženo proti primátorovi dru P. Zenklovi a jeho spolupracovníkům“ [*A-zet*, 23. 5. 1938, s. 1]. Vedení sociální demokracie vydalo zvláštní vydání *Večerníku Práva lidu* brojící proti komunistům; tato akce však přinesla spíše opačný efekt.

společný postup socialistických stran,⁵³ ale coby stále nedůvěryhodný spojenec nakonec opět kandidovali samostatně.

Téměř celé české pravicové stranické spektrum (osm stran) se dokázalo spojit za účelem sdružení kandidátních listin. Byly to Národní sjednocení, Československá strana lidová, Československá národní demokracie-zakladatel Karel Kramář,⁵⁴ Československý Domov majitelů domů a domků, Odborová jednota republikánských zaměstnanců, Národní obec fašistická, Československá živnostensko-obchodnická strana a Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu. Mimo blok občanských stran stála Národní liga, která se sdružila s Národní stranou křesťanskou.

Významnou proměnu prodělaly ty německé strany, které doposud nepohltila Sudetoněmecká strana. Postavily jedinou kandidátní listinu nazvanou Volební blok demokratických Němců (Wahlblock der demokratischen Deutschen).⁵⁵

Do ústředního zastupitelstva se dostalo 12 stran. ČSNS dosáhla ve volbách jasného vítězství – voliči ocenili impozantní rozvoj Prahy, nového oblíbeného primátora, ale ve vypjaté politické situaci i tradičně silný národní akcent ČSNS; 25,7 % hlasů znamenalo 26 mandátů. Na druhé místo se 17 zastupitelů se po patnácti letech vrátila KSČ, profitující z ostentativně vyjadřovaného postoje na obranu republiky. Třetí sociální demokraté si udrželi 14 zastupitelů, až čtvrté skončilo Národní sjednocení s 12

⁵³ Vedení pražského kraje též navrhlo ČSNS i ČSDSD sdružení kandidátních listin, a zároveň vypracování společného rámcového programu pro město a vzájemnou podporu při kampani. Jelikož socialistické strany nereagovaly, opakovali žádost na jejich sekretariátech poslanci Vodička a Vacek a poukazovali na nebezpečí propadnutí zbytků dělnických hlasů. Nabídky komunistů byly odmítnuty, možná „na nátlak agrární strany a Národního sjednocení v koalici, před nímž socialističtí vůdcové k největší škodě dělnictva opět ustoupili“ [*Rudé právo*, 15. 5. 1938, s. 8].

⁵⁴ Došlo k problému při posuzování několika podaných kandidátních listin. Pohrobci Národního sjednocení podali vlastní kandidátní listinu, dále se objevily podobně znějící kandidátky: Československá národní demokracie – zakladatel dr. Karel Kramář versus Československá národní demokracie – ideový vůdce dr. Karel Kramář. Spor o originalitu vyřešila až volební komise na Staroměstské radnici, která uznala pouze listinu ČND – zakladatel Karel Kramář. Druhá kandidátka si musela název změnit, přičemž vyšlo najevo, že byla podána jen ke zmýlení voličů. [*Večerník Práva lidu*, 11. 5. 1938, s. 3]

„Klamavá kandidátka“ byla přejmenována na Národní volební skupinu. Rovněž podaná kandidátka nesoucí původně název Protihenleinovský občanský svaz (Spojené strany národní a jim přidružené vlastenecké organizace) šla do voleb pod jménem Občanský svaz na obranu státu (Spojené vlastenecké organizace). Dále byla podána i kandidátní listina Odborová organizace-Syndikát samosprávných zaměstnanců, ale před volbami byla odvolána

⁵⁵ Byla na ní jména představitelů Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei, Deutschdemokratische Freiheitspartei a Unabhängige deutsche bürgerliche Wählerschaft. Proti nástupu Sudentendeutsche Partei v Praze však ani takové aktivistické sjednocení nemělo šanci.

zastupiteli. Po sedmi zastupitelích obdrželi živnostníci a lidovci; teprve za nimi se umístil zřejmě největší poražený voleb – Národní liga, která propadla na pouhých šest mandátů. Agrárníci zdvojnásobili své zastoupení na čtyři křesla, po jednom obdrželi majitelé domů a Národní obec fašistická. Ze stran národnostních menšin Židé jako vždy obsadili dvě křesla; dramatická změna se však odehrála v německém táboře, kde zcela propadl Wahlblock der demokratischen Deutschen.

Tabulka č. 11: Výsledky voleb v roce 1938 ve Velké Praze

	Politická strana	Ústřední zastupitelstvo			Místní výbory	
		Hlasů	%	Míst	Rozdíl	Míst
1.	Čs. strana národně socialistická	142 430	25,7	26	9 169	109
2.	Komunistická strana Československa	90 471	16,33	17	9 426	69
3.	Čs. sociálně demokratická strana dělnická	77 535	13,99	14	-1 816	51
4.	Národní sjednocení	64 784	11,69	12	3 223	51
5.	Čs. strana lidová	37 542	6,77	7	207	24
6.	Čs. živn.-obchodnická strana středostav.	35 734	6,45	7	-238	22
7.	Národní liga	29 270	5,28	6	-8 006	11
8.	Rep. strana zem. a maloroľnického lidu	19 567	3,54	4	3 901	17
9.	Sudetendeutsche Partei	15 423	2,78	3	-4 544	7
10.	Židovská strana v ČSR a sdružené židovské volební skupiny	9 006	1,63	2	-1 814	4
11.	Čs. Domov majitelů domů a domků	8 212	1,48	1	-3 056	1
12.	Národní obec fašistická	8 035	1,45	1	-2 956	0
13.	Wahlblock der dem. Deutschen (Deutsche sozialdem. Arbeiterpartei, Deutschdemokrat. Freiheitspartei, Unabhängige deutsche bürgerliche Wählerschaft)	4 849	0,87	0	-3 456	0
14.	Národní volební skupina	3 695	0,67	0	-2 897	0
15.	Nepolitická hospodářská skupina nájemníků a neodvislých voličů	2016	0,36	0	-2 016	0
16.	Čs. národní demokracie-zakl. Karel Kramář	1 655	0,3	0	-1 223	0
17.	Odborová jednota republikánských zaměstnanců	1 405	0,25	0	-1 405	0
18.	Národní strana křesťanská	1 231	0,22	0	-919	0
19.	Občanský svaz na obranu státu (spojené vlastenecké organizace)	811	0,15	0	-448	0
20.	Všeodborové hnutí čs. zaměstnanců v Praze	503	0,09	0	-476	0
	Součet (rozdíl)	554 174	100	100	-9 344	366

Zdroj: *Věstník HMP*, 1938, s. 466–467, s. 485–495

6.5.2 Volby do místních orgánů v roce 1938

Do voleb místních výborů šly strany poprvé se stejnými čísly jako do voleb ústředního zastupitelstva, což vedlo k větší přehlednosti pro voliče a úspory stran. Koalování na úrovni obvodů ve volbách 1938 si zaslouží pozornost kvůli neobvyklému množství variací společenství, která byla uzavírána. V rámci sdružení často existovaly podskupiny, které se případně mohly ještě více členit.

ČSNS a ČSDSD pokračovaly ve volební spolupráci a sdružily kandidátní listiny ve všech třinácti obvodech. Ke kurióznímu společenství protikladů došlo v Praze X, kde sdružily své kandidátky i s občanskými stranami (národními demokraty, republikány, živnostníky, lidovci a ligisty). Jedná se o pozoruhodný případ, kdy se na lokální úrovni podařilo překonat tradiční, doposud respektovanou, ideovou bariéru mezi pravým a levým politickým spektrem a spojit české síly do fronty. Vzhledem k historickým zkušenostem a ideové vzdálenosti vypadá na první pohled jako rarita i složení volební koalice na Praze XV, kde se vedle sociálních demokratů a socialistů sešli komunisté a lidovci. Pouze zde, v nejmenším obvodu se sociálnědemokratickým starostou, dokázali uzavřít volební společenství tři levicové strany, a navíc mezi sebe dokonce přizvat lidovce.

Tabulka č. 12: Sdružení kandidátních listin českých stran v roce 1938.

(u místních výborů závorkami vyznačeny struktury sdružených kandidátek)

Praha	ČSNS, NHSN, ČSDSD	NS, ČSL, ČND, ČD, OJRZ, NOF, ČŽOSS, RSZML; NSK, NL	
I-VII	ČSNS, ČSDSD	{[(NS,ČND), (RSZML,OJRZ),(ČSL, NOF,ČŽOSS)](NL,NVS, NSK)}	
VIII	ČSNS, ČSDSD	(NS, ČSL), (NL, NOF), [ČŽOSS, (RSZML-OJRZ, ČD)]	
IX	ČSNS, ČSDSD	(NS, ČSL, NOF), (ČŽOSS, RSZML-ČD-OJRZ)	
X	(ČSNS, ČSDSD)	[NS, ČSL, (ČŽOSS, RSZML-ČD-OJRZ)], NL	
XI	ČSNS, ČSDSD	(NS, ČSL, ČD,RSZML), (NL, OSOS, NOF, ČŽOSS)	
XII	ČSNS, ČSDSD	NS, ČSL, NOF, ČŽOSS, RSZML-ČD-OJRZ	NL, OSOS
XIII	ČSNS, ČSDSD	(NS, ČSL, NOF), ČŽOSS, (RSZML, ČD)	NL, OSOS
XIV	ČSNS, ČSDSD	[(NS, ČND), ČSL, NOF], [ČŽOSS, (RSZML, ČD)]	NVS,NL,NSK
XV	ČSNS, ČSDSD, KSČ, ČSL, NS, (OSOS, ČŽOSS, RSZML)		NL, NVS
XVI	ČSNS, ČSDSD	(NS, NOF), (ČSL, ČŽOSS, RSZML-ČD-OJRZ)	NL, NVS
XVII	ČSNS, ČSDSD	(NS, ČSL),(ČŽOSS, RSZML-ČD)	
XVIII	ČSNS, ČSDSD	NOF, ČŽOSS, RSZML-ČD-OJRZ	NL, NSK
XIX	ČSNS, ČSDSD	(NS, ČSL, NOF), (ČŽOSS, RSZML-ČD)	

Zdroj: *Věstník HMP*, 1938, s. 467–469, 485–495; AMP, Pres.1938–1950, sign. 8/9, kart. 975

Základem občanských koalic byly Národní sjednocení, Československá strana lidová, Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská⁵⁶, Národní obec fašistická a Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu se svými satelity, které se sdružily ve většině obvodů. Součástí agrárníké kandidátky byla v řadě obvodů strana čs. Domova, v jiných obvodech postavila samostatnou kandidátku, sdruženou s ostatními občanskými stranami. Výjimku potvrzující pravidlo představuje Praha XVIII, kde se spojili Národní obec fašistická, živnostníci a agráři, zatímco Národní sjednocení a lidovci šli do voleb každý sám za sebe. Národní liga byla ve čtyřech obvodech ostatními stranami přizvána, v ostatních kandidovala samostatně či ve sdružení s efemérními subjekty (Národní stranou křesťanskou, Občanským svazem na obranu státu či Národní volební skupina). Nejpozoruhodnější je ovšem její účast na široké karlínské koalici společně se socialistickými stranami. Blok německých aktivistických stran dokázal kandidovat pouze v Praze I-VII, zatímco SdP postavila kandidátky ve všech čtyřech tradičních oblastech (vnitřní Praha, Karlín, Vinohrady, Smíchov, Dejvice).

Volební výsledky znamenaly nárůst ve prospěch stran úspěšných v celopražských volbách. Národní socialisté zvítězili ve všech obvodech kromě Prahy XVII (přidalo se k nim o 9 169 voličů více než před týdnem) a obsadili 109 mandátů. Překvapivější byl ještě vyšší zisk komunistů (plus 9 426 hlasů).⁵⁷ Zřejmě zapůsobil na mnoho voličů psychologický efekt úspěchu strany, která byla relativně donedávna na periferii stranického spektra a její prostání postoj.⁵⁸ Část nových hlasů musela přejít od ČSDSD, která oslabila a stejně jako Národní sjednocení skončila s 51 mandáty. Vzhledem dosavadním výsledkům si výrazně polepšili i agráři, a to ve všech obvodech kromě Prahy I-VII, kde jejich podpora stagnovala.

⁵⁶ Na Vinohradech došlo k rozkolu mezi živnostníky. Pět z osmi místních organizací se postavilo proti pražskému vedení, které odsunulo vinohradského kandidáta do ústředního zastupitelstva na nevolitelné místo.

⁵⁷ Komunisté se ve zdařilé kampani dokázali zaměřit na problémy konkrétních lokalit; pro každý obvod Prahy vyšly výtisky *Rudého práva*, v němž se kladl důraz nejen na řešení lokálních sociálních, ale i ekologických témat (např. spalovny ve Vysočanech).

⁵⁸ Tisk sociálních demokratů prezentoval vztah mezi podporou ligistů a komunistů podobně jako před sedmi lety volatilitou elektorátu s poukazem na to, že nárůst podpory pro KSČ činil právě tolik, kolik ztratili Národní sjednocení a ligisté dohromady. Jejich voliči přešli ke komunistům, jelikož se prý jedná o lidi „potácející se od extrému k extrému, bez ideové linie, podléhající nárazům události a náladám chvíle“ [*Právo lidu*, 31. 5., s. 3].

Tabulka č. 13: Počet zastupitelů čtyř nejsilnějších stran (1938)

Obvod	KSC			ČSDSD		ČSNS		NS	
	Členů	Členů	%	Členů	%	Členů	%	Členů	%
I-VII	42	5	11,9	5	11,9	11	26,19	6	14,29
VIII	30	8	26,67	5	16,67	9	30	3	10
IX	24	6	25	4	16,67	9	37,5	2	8,33
X	24	3	12,5	3	12,5	7	29,17	4	16,67
XI	30	6	20	5	16,67	9	30	4	13,33
XII	30	3	10	3	10	8	26,67	6	20
XIII	30	6	20	3	10	10	33,33	4	13,33
XIV	30	8	26,67	4	13,33	9	30	3	10
XV	18	3	16,67	4	22,22	5	27,78	2	11,11
XVI	30	5	16,67	4	13,33	9	30	5	16,67
XVII	24	7	29,17	4	16,67	7	29,17	3	12,5
XVIII	24	5	20,83	3	12,5	7	29,17	3	12,5
XIX	30	4	13,33	4	13,33	9	30	6	20
Souhrn	366	69	18,85	51	13,93	109	29,78	51	13,93

Zdroj: *Věstník HMP*, 1938, s. 485–495

Do bezvýznamnosti se propadala Národní liga a zaznamenala největší úbytek hlasů (mínus 8006 voličů), přestože kandidovala ve všech městských částech. Její fiasko ve volbách do ústředního zastupitelstva se tím jen prohloubilo. Obdobně u Národní obce fašistické se projevil celopražský debakl 22. května na prudkém poklesu podpory o týden později.

Stejný psychologický efekt se projevil i u stran německých. Blok demokratických Němců zvládl postavit pro místní volby kandidátku jen na Praze I-VII, během týdne zde ještě více oslabil (z 1797 hlasů na 1393), takže nedosáhl ani na mandát. Henleinovci naopak na úkor aktivistů posílili právě na Praze I-VII (z 3092 na 4870 hlasů); celkem obdrželi šest členů místních výborů.

19. července 1938 se ve všech třinácti obvodech konaly volby místních starostů, jejich náměstků a radních. Ke neshodám došlo na Praze XIII, kde komunisté protestovali proti výkladu ustanovení 62 odst. 4 řádu volení v obcích, podle něhož byl přiznán nárok skupině sdružené, ale komunistické odepřen; komunisté též vznesli nárok na post I. náměstka v Praze XVIII, ale nebyl volební komisí uznán. Ve všech případech se za tímto účelem voleb sdružili Národní sjednocení, Národní liga, živnostníci a republikáni. Vzhledem k zastoupení ve výborech však ani ve spolupráci s ostatními občanskými stranami Národní sjednocení nedokázalo nikde získat starostenský post. Na

Praze I-VII odmítl na tuto funkci opět kandidovat dosavadní dlouholetý národnědemokratický starosta J. Rotnágl. Dvanáct starostenských postů získali národní socialisté; jedinou výjimku představovala Praha XV, kde se udržel sociálnědemokratický starosta. Náměstky se stalo dvanáct sociálních demokratů, deset členů Národního sjednocení a tři komunisté.

6.5.3 Udílení preferenčních hlasů

V této části bude provedena stručná analýza preferenčního hlasování Pražanů. V těchto volbách mohli voliči poprvé využít možnost posunout kandidáta vybraného pomocí zaškrtnutí mezi zvolené. Volič dával hlas straně, zároveň však směl zvýhodnit svého jednoho favorita oproti spolukandidátům. Pokud by byl některý z kandidátů zaškrtnut tolikrát, kolik činí volební číslo, postoupil by na místo toho, kdo by byl jinak na posledním místě mezi zvolenými. Problém se ovšem skrýval ve velikosti onoho volebního čísla, určeného Hagenbach-Bischoffovy kvótou ze všech platných hlasů. Před volbami se v novinách objevovaly návody a vysvětlení, jak volební systém funguje. Pro udílení preferencí kandidátům se v tisku používaly i termíny „belgický systém“ či „panašování“.⁵⁹

J. Kliment v *Národní politice* 8. května (s. 4) upozorňoval voliče, aby nesouhlas se sestavením kandidátní listiny stranou nevyjadřovali neplatným hlasem, nýbrž udělením preference jednotlivci. Dáním hlasu kandidátovi projeví, že „více než strany jsou slušní lidé a že dnes musí nám jít o lidi, nikoli o strany“. Ve stejném duchu psal i v článku 15. května, neboť „veřejnost si stále jasněji uvědomuje, že více záleží na vhodných osobách než na všeobecných idejích. Schopní lidé mohou vyřešit většinu velkých úkolů, aniž by jim bránilo jejich různé ideologické založení. Pro otázku pražského vodovodu málo nám pomůže, jsme-li socialisty či nesocialisty“. Toto hodnocení odpovídalo tradičnímu konzervativnímu důrazu na praktičnost komunální politiky bez zbytečného ideologizování témat. Možnost voličů zvolit si kandidáty mělo omezit vliv stranických sekretariátů – „vybrané osoby by pak určovaly politiku stran, nikoli naopak strany politiku zvolených osob.“ Kliment též odhadl, že k postupu

⁵⁹ V *Rudém právu* nebyla objevena ani zmínka o možnosti udílení preferencí. Naopak tisk blízký pravicovým stranám o roli zaškrťování několikrát psal [např. *Národní politika*, 8. 5. 1938, s. 4; 15. 5. 1938, s. 4; *Národní listy*, 20. 5. 1938, s. 4].

kandidáta z dosud nevolitelného místa by bylo zapotřebí, aby získal od voličů 6000 hlasů.

Odhad to byl poměrně přesný, potřebné volební číslo činilo 5487. Z pramenů⁶⁰ plyne, že z celkových 554 174 platných hlasovacích lístků bylo označeno jméno kandidáta u 31 815 lístků (5,74 %). Tisk blízký ČSNS po volbách ústředního zastupitelstva uvedl, že v Praze sice využilo zaškrávání ohromné množství voličů; „výsledek však nebude žádný, protože místo 5500 hlasů, které by musil tímto zaškrtnutím kandidát dostat, aby byl zvolen, nikdo ze zaškrtnutých nebude mít ani 1000 hlasů!“ [A-zet, 24. 5. 1938, s. 2] Ve stejném duchu o neúčinnosti zaškrávání referovalo sociálnědemokratické *Právo lidu*. Autor dr. P. (zřejmě J. Pliml) uvedl i několik kladů, neboť zvolený systém udílení preferencí vyhovuje:

1. stranám, poněvadž ty jsou přesvědčeny, že voliči budou volit podle stranické kázně
2. kandidátům, kteří mají naději, že dostanou mandát, vynaloží-li potřebné úsilí
3. voliči, který není už jen hlasovacím aparátem. [*Právo lidu*, 1.6. 1938, s. 5]

Při rozdělování preferenčních hlasů se nabízí hypotéza, že více udíleli preferenční hlasy voliči stran občanských, méně stran socialistických a nejméně voliči stran blízkých totalitarismu. Výsledky voleb předestřenou hypotézu zcela potvrzují – úplně nejméně využili možnosti preferovat kandidáta voliči SdP (pouhých 0,36 % z nich) a KSČ (1,15 %). Elektorát nacistické a komunistické strany souhlasil s pořadím kandidátů na listině, jak je určilo vedení stran, a nesnažil se je změnit. Naopak nejvyšší relativní podíl preferencí u kandidátů vykazují občanské strany Národní volební skupina a Národní strana křesťanská, což lze ovšem vysvětlit jejich celkovým minimálním ziskem a známostí kandidátů mezi pár stovkami voličů (možná známých a příbuzných). Za pozornost však stojí, že hned za nimi se umístili voliči významnějších stran ČŽOSS (12,72 % jich udělilo preferenci) a Národního sjednocení (11,84 %). Vysvětlení třeba hledat ve svobodnějším přístupu elektorátu k výběru kandidátů.

Ani na úrovni místních obvodů se nestalo, že by se díky preferenčním hlasům kandidát posunul na volitelné místo. Opět platí, že nejvíce preferenčních hlasů udíleli voliči živnostníků a Národního sjednocení, naopak u voličů strany komunistické se tak téměř nedělo.

⁶⁰ AMP Presidium rady a magistrátu hlavního města Prahy, 1938–1950, sign. 9/9, inv. č. 2367, kart. 976.

6. 6 Zhodnocení volebních koalic a výstupů voleb 1923–1938

O přízeň voličů se v celopražském obvodu ucházelo 15–20 kandidujících stran. Vždy do všech obvodů kandidovali národní demokraté, národní socialisté, komunisté, sociální demokraté a živnostníci; dále zpravidla lidovci a agráři. Jen zcela výjimečně se objevilo seskupení kandidujících toliko v jediném obvodu. Institutu volebního sdružení kandidátních listin bylo stranami často využíváno. Volební koalice v zásadě dodržovaly klasické ideové rozdělení mezi strany občanské, strany socialistické a strany německé. Za sledované období pouze ve dvou obvodech (ve specifickém roce 1938) došlo k překonání této bariéry a utvoření širokých volebních koalic. Strany socialistické, ČSDSD a ČS(N)S, se sdružovaly ve všech obvodech v letech 1923 a 1938; v žádném obvodu se nesdružily v roce 1927, kdy partnerem sociálních demokratů byla zpravidla Národní strana práce. Z tohoto poměrně uniformního koaličního chování, pravděpodobně určeného vyššími stranickými orgány, se vymykají volby v roce 1931, kdy národní socialisté a sociální demokraté koalovali v pěti obvodech; místní organizace tedy měly zřejmě volnější ruku při výběru možného koaličního partnera. Komunistická strana Československa byla vždy nucena působit soliterně, s výjimkami spolupráce se Socialistickým sjednocením a německými sociálními demokraty v roce 1923 a participace na široké volební koalici v jednom obvodu v roce 1938.

Strany občanské v prvních volbách utvářely koalice jen sporadicky, v místních volbách pouze ve čtyřech obvodech, zřejmě v závislosti na konkrétních vztazích na lokální úrovni. Od voleb 1927 se však snažily vytvářet volební koalice, složené z národních demokratů, živnostníků, lidovců, agráři a strany majitelů domů, které si udržely stabilitu i v následujících letech. V roce 1931 nastoupivší ligisté stáli stranou občanských stran a sdružovali se jen s fašisty, ve volbách 1938 se v polovině obvodů stali součástí uvedeného občanského tábora, nebo kandidovali společně s některou z nevýznamných stran. Koaliční chování malých stran se různilo, výjimečně projevovaly i značnou flexibilitu a ve stejných volbách byly ochotny koalovat bez ohledu na proklamované ideové zakotvení partnerské strany.

Strany německé své kandidátky zpravidla sjednocovaly nebo alespoň sdružovaly. První výjimku z volební spolupráce představuje DSDAP, která v roce 1923 koalovala s KSČ a poté s ČSDSD, a druhou napětí mezi aktivistickými Němci a henleinovci v roce 1938. Židovská strana kandidovala vždy v celé Praze a třech jejích obvodech, pouze v jednu využila volebního sdružení s jinou stranou, a to ČSDSD.

Účast v pražských komunálních volbách se nemohla příliš lišit od voleb do jiných zastupitelských sborů a pohybovala se kolem 90 % oprávněných voličů. Porovnáme-li relativní volební účast v jednotlivých pražských čtvrtích, zjistíme jen zanedbatelné odchylky, z nichž nelze vyvodit jednoznačné závěry.⁶¹ Prokazatelné však je, že účast ve volbách do místních výborů byla vždy nižší nežli ve volbách do ústředního zastupitelstva, ale jen o 0,8–1,7 % oprávněných voličů.

Volební podpora při porovnání jednotlivých obvodů byla značně diferencovaná a v zásadě korelovala se sociální a etnickou skladbou obyvatelstva. Vysoké rozdíly v podpoře mezi obvody tak vykazovali především komunisté, silní v oblastech s chudším obyvatelstvem a národní demokraté, pro které platí opak. Národní socialisté dokázali oslovit téměř všechny vrstvy české společnosti. Hlavními trendy volebního chování jsou posilování národních socialistů a oslabování národních demokratů a v čase stálá podpora lidovců, živnostníků a stran národnostních menšin. Podpora sociální demokracie od roku 1923 mírně stoupala, naopak tomu nepřímo úměrně klesala podpora komunistů. V posledních volbách se tento trend zvrátil, nepochybně změnou politického stylu v odlišných podmínkách ohrožení republiky.

Tabulka č. 14: Prvenství stran v 13 obvodech ve volbách do ústředního zastupitelstva

Strana	1923	1927	1931	1938
ČND (NS)	5	2	1	0
ČS(N)S	4	9	12	11
KSČ	3	2	0	2
ČSDSD	1	0	0	0

Složení místních výborů a rad bylo odrazem volebních výsledků, pozměněným jen sdružováním listin. Spolupráce či izolovanost stran se více odrážela na disproporcionalitě v obsazení postů starostů a jejich náměstků. Zpravidla křeslo starosty obdržela vítězná strana, nemuselo tak tomu být vždy. Celkově starostové téměř vždy pocházeli ze dvou stran, strany národněsocialistické (41 případů), národnědemokratické (9 případů) a sociálnědemokratické (2 případy). Jejich I. náměstkové byli ze stran

⁶¹ V žádném případě neplatí kauzální vztah bohatá čtvrt – vysoká volební účast, zatímco nižší účastí by se vyznačovaly dělnické čtvrti. Data spíše naznačují opačný vztah [*Statistická zpráva HMP za léta 1923 a 1924, 1929, s. 204*] – vysokou volební účast v Záběhlicích, Kobylisích apod., nejnižší v centru a na Vinohradech. Může se jednat i o dopad možných sankcí za volební neúčast, která postihovala citelněji osoby s nižšími příjmy. Rozdíly o několik procent ovšem nejsou dostatečně signifikantní, aby se z nich daly vyvozovat jednoznačné závěry.

sociálnědemokratické (16), národnědemokratické (15), resp. Národního sjednocení (4), národněsocialistické (10) a komunistické (7), která bývala poškozena aliancí ostatních stran proti ní. Malé strany jen zcela výjimečně dosáhly na posty druhých náměstků – živnostníci pětkrát a agrárníci jednou.

Tabulka č. 15: Starostové a náměstci v Praze I-VII a VIII– XIX podle stran

		Volby v roce 1923			Volby v roce 1927		
Obvod	Výbor	Starosta	I. náměstek	II. náměstek	Starosta	I. náměstek	II. náměstek
I-VII	42	ČND	ČSS	ČŽOSS	ČND	ČSNS	ČŽOSS
VIII	24	ČSS	KSČ	ČSDSD	ČSNS	ČSDSD	KSČ
IX	18	ČSS	KSČ	-	ČSNS	KSČ	-
X	24	ČND	ČSDSD	ČSS	ČSNS	ČND	ČSDSD
XI	30	ČSS	ČND	KSČ	ČSNS	ČSDSD	ČSNS
XII	30	ČND	ČSS	ČŽOSS	ČND	ČSNS	ČŽOSS
XIII	24	ČSS	KSČ	ČND	ČSNS	ČND	ČSDSD
XIV	24	ČSS	KSČ	ČND	ČSNS	KSČ	ČND
XV	12	ČSS	ČND	-	ČSNS	ČSDSD	-
XVI	30	ČSS	ČND	KSČ	ČSNS	ČND	KSČ
XVII	18	ČSS	KSČ	-	ČSNS	KSČ	ČND
XVIII	18	ČSS	ČND	-	ČSNS	ČND	KSČ
XIX	24	ČSS	ČND	ČSDSD	ČSNS	ČND	KSČ
		Volby v roce 1932			Volby v roce 1938		
Obvod	Výbor	Starosta	I. náměstek	II. náměstek	Starosta	I. náměstek	II. náměstek
I-VII	42	ČND	ČSNS	ČŽOSS	ČSNS	ČSDSD	NS
VIII	30	ČSNS	ČND	ČSDSD	ČSNS	ČSDSD	KSČ
IX	24	ČSNS	ČSDSD	KSČ	ČSNS	ČSDSD	KSČ
X	24	ČND	ČSNS	ČSDSD	ČSNS	NS	ČSDSD
XI	30	ČSNS	ČSDSD	ČND	ČSNS	ČSDSD	NS
XII	30	ČND	ČSNS	ČSDSD	ČSNS	NS	ČSDSD
XIII	30	ČSNS	ČND	ČSDSD	ČSNS	ČSDSD	NS
XIV	30	ČSNS	ČND	ČSDSD	ČSNS	ČSDSD	NS
XV	18	ČSDSD	ČSNS	-	ČSDSD	NS	-
XVI	30	ČSNS	ČND	ČSDSD	ČSNS	ČSDSD	NS
XVII	24	ČSNS	ČSDSD	ČND	ČSNS	KSČ	ČSDSD
XVIII	24	ČSNS	ČND	ČSDSD	ČSNS	ČSDSD	NS
XIX	30	ČND	ČSDSD	RSZML	ČSNS	NS	ČSDSD

Zdroj: Ledvinka, 1985, s. 101; Almanach HMP, 1932, s. 17–35; Národní listy, 20. 7. 1938, s. 2

Obsazení starostenských postů se vyznačuje poměrně silnou personální kontinuitou, zejm. v Libni, Nuslích, kde stejní muži stáli v čele místních výborů ve všech obdobích. Běžné však bylo setrvání v úřadě po tři volební období.

Tabulka č. 16: Přehled starostů v Praze I-VII a VIII– XIX

(tučně vyznačena změna starosty při zachování postu stejné straně)

Obvod	1923	1927	1932	1938
I-VII	Josef Rotnágľ	Josef Rotnágľ	Josef Rotnágľ	Frant. Červinka
VIII	Frant. Ouřada	Frant. Ouřada	Frant. Ouřada	Frant. Ouřada
IX	Vojtěch Padevěť	Vojtěch Padevěť	Vojtěch Padevěť	Frant. Parez
X	Bohumil Voleský	Josef Kohout	Jaroslav Hanuš	Josef Kohout
XI	Rud. Kostrakiewicz	Rud. Kostrakiewicz	Rud. Kostrakiewicz	Václav Cón
XII	Karel Weigner	Otto Pavlík	Otto Pavlík	Jiří Pichl
XIII	Otakar Herold	Václav Ulman	Václav Ulman	Václav Ulman
XIV	Josef Maier	Josef Maier	Josef Maier	Josef Maier
XV	Ladislav Kyndl	Otto Cvrk	Frant. Reichl	Frant. Reichl
XVI	Alois Jenšovský	Alois Jenšovský	Alois Jenšovský	Frant. Novák
XVII	Frant. Kohlík	Antonín Banzet	Antonín Banzet	Antonín Banzet
XVIII	Josef Bóhm	Antonín Procházka	Antonín Procházka	Martin Rumíšek
XIX	Josef Klečák	Jan Čech	Frant. Pražský	Václav Jirásek

Zdroj: Merta, 1975, s. 154–156

7. Funkční model systému na pražské radnici

V důsledku volebního systému se počet stran v ústředním zastupitelstvu pohyboval mezi 12 až 15. Dílčí zájmy ve společnosti tak byly téměř dokonale proporčně reprezentovány, čemuž odpovídá velmi vysoký stupeň fragmentace i efektivního počtu stran.

Tabulka č. 17: Indexy fragmentace a efektivního počtu stran v ústř. zastupitelstvu

Index	1923	1927	1931	1938
Index fragmentace ⁶²	.84	.86	.87	.85
Index efektivního počtu stran ⁶³	6,36	6,74	6,35	6,8

Zdroj: vlastní výpočet

Zaměříme-li se na personální obměnu zastupitelského tělesa v čase, bylo spočítáno [Jelínek, 2000, s. 165; Jelínek, 2002, s. 125–126], že v paterých volbách v letech 1919–1938 bylo na 490 míst zastupitelů zvoleno 318 poslanců (čtyři zastupitelé

⁶² Index fragmentace (*Rae index of party system fragmentation*) měří pravděpodobnost, že dva náhodně vybraní poslanci patří různým stranám. Nachází se mezi nulou, kdy všichni patří do jedné strany, a jednou, kdy každý poslanec je jediným představitelem své strany [Novák, 1997, s. 130].

⁶³ Index efektivního počtu stran (*Laakso/Taagepera effective number of parties*) měří, kolik stran je ve stranickém systému, vážených podle jejich velikosti. Pokud každá ze stran má stejný podíl mandátů, pak efektivní počet stran je stejný jako počet stran zastoupených v parlamentu [Novák, 1997, s. 130].

byli zvoleni pětkrát, 16 čtyřikrát, 28 třikrát a 52 dvakrát). Celkem bylo zvoleno 33 žen. Největší část (30 %) tvořili úředníci jak veřejné správy, tak soukromé sféry. Druhou nejpočetnější skupinou (23 %) byli příslušníci inteligence – lékaři, advokáti, architekti a pedagogové. Živnostníci a dělníci činili po 10 % ze zastupitelstva, přičemž se zpravidla jednalo o funkcionáře profesních či odborových organizací. Politici z povolání tvořili jen 3 % členů.

Z vlastního zjišťování vyplývá, že v letech 1923–1938 bylo zvoleno do ústředního zastupitelstva čtyřikrát 11 osob, třikrát jich bylo zvoleno 29 a dvakrát 40. Podíl žen mezi nimi činil 7–10 %. Personální složení sboru se proměňovalo v průběhu volebního období v důsledku úmrtí a rezignací. Volba několika kandidátů byla uznána za neplatnou (lídrů Haruse, Gajdy, Perglera).

Zvolení zastupitelé působili v klubech, které měly předsedu (u KSČ se nazýval důvěrník), místopředsedy (místodůvěrníky), jednatele, pokladníka a členy. Kluby velkých stran působily samostatně, menší strany se mohly sdružit do klubu malých stran; v roce 1928 se skládal z živnostníků, Židů a slovanských národních socialistů; ve volebním období od roku 1931 nebyl obnoven. Republikáni tvořili společný klub se stranou čs. Domova, všichni zástupci německých stran byli soustředěni v jednom klubu (s výjimkou zástupce německé sociální demokracie od roku 1931, který byl hospitujícím členem u československých sociálních demokratů).

7.1 Volby primátora a dalších orgánů obce ústředním zastupitelstvem

Na prostřední první republiky lze stěží aplikovat typologii exekutivních koalic na komunální úrovni [Balík, 2009, s. 167–196]. Jak již bylo řečeno, důvodem je dodržování proporcionální reprezentace a formální neexistence rozdílu mezi vládou a opozicí. Tím docházelo k největšímu paradoxu prvorepublikové komunální politiky: při pohledu na složení rady působily zdánlivě jako koalice všeobecní, vztahy mezi stranami, z nichž některé mohly být na celostátní úrovni antisystémové, byly mnohem komplikovanější.

Volba primátora byla tajná a žádná volební sdružení nebyla oznamována, přesto lze z tisku vyčíst, jak která strana hlasovala. Institut sdružování volebních skupin dává možnost zjistit vazby mezi stranami, jelikož vytvořená volební sdružení byla oficiálně vyhlášována před provedením hlasování. Přidělení těchto postů podle zákonné úpravy

bylo sice určeno klíčem podle početnosti volebních skupin, institut sdružování stran však dával šanci mírně vychýlit proporcionalitu ve svůj prospěch stranám, disponujících určitým koaličním potenciálem na úkor třeba početnější, ale izolované strany. Stranické obsazení obecních orgánů odráží velkou míru proporcionality. Je ovšem obtížné srovnávat křesla v jednotlivých podnicích a ústavech, neboť neměly stejnou váhu (k nejprestižnějším patřil post předsedy správní rady elektrických podniků).

7.1.1 První volby primátora ústředním zastupitelstvem v roce 1923

1. října 1923 se konala ustavující schůze prvně zvoleného ústředního zastupitelstva. 97 přítomných zastupitelů v zasedací síni na Staroměstské radnici zaujalo symbolická místa, která byla v následujících letech dodržována – národní demokraté vpravo, národní socialisté, sociální demokraté a menší strany uprostřed, úplně nalevo komunisté. Po složení slibů následovala volba primátora. V souboji o tento post se Karel Baxa utkal s poslancem a redaktorem Františkem Toužilem, nominovaným KSČ.⁶⁴

Karel Baxa byl podpořen občanskými stranami a získal 66 hlasů (národních socialistů, národních demokratů, lidovců, živnostníků, pokrokového socialisty, zástupce strany nájemníků a Židovské strany,⁶⁵ což sklidilo velký potlesk. Toužilovi dalo hlasy 19 komunistů, Vrbenský a Němci,⁶⁶ tedy 24 zastupitelů. Prázdné lístky odevzdali sám Baxa a všichni sociální demokraté – ČSDSD, přestože tvořila s ČSS volební koalici do zastupitelstva, odmítla hlasovat pro kandidáta svým smýšlením blízkého občanským stranám. Volba komunistického kandidáta byla ovšem pro sociální demokraty ještě nepřijatelnější.

⁶⁴ Komunisté sice krátce po zveřejnění výsledků voleb do ústředního zastupitelstva volali po vytvoření socialistické většiny 51 hlasů pro volbu primátora, ovšem vymíňovali si, že jím nebude právě Baxa. Avšak ČSS trvala pouze na Baxovi a „nepřipouštěla o tom v jednání se stranami vůbec diskuzí. Baxa nemohl být kandidátem socialistického bloku pro své naprosto nesocialistické vystupování a rozhodování“ [*Rudé právo*, 2. 10. 1923, s. 1].

⁶⁵ Nabízí se otázka, jak vysvětlit hlasy židovských zastupitelů pro údajného antisemitu Baxu, angažovaného v Hilsnerově procesu. Postoj židovských zastupitelů k Baxovi však vyjasňuje řeč Leopolda Singera během rozpočtové debaty v roce 1924: „V procesu polenském fungoval pan Dr. Baxa jako obhájce. Od té doby dávno již změnil své názory, jinak nebyla by strana řečníkova odevzdala pro něho své hlasy“ [*Věstník HMP*, 1925, s. 13].

⁶⁶ Komunistické noviny se neodvážily přiznat podporu od německých občanských stran pro Toužila, a tak označily ony čtyři hlasy jako „bludné“ [*Rudé právo*, 2. 10. 1923, s. 1].

Socialistické *České slovo* velebilo Baxu a psalo o zadostiučinění, když pro Baxu hlasovali národní demokraté, s nimiž strana vedla ostrý volební boj; naopak odsoudilo ostatní strany na levici: „Ani sociální demokraté, ani komunisté neodevzdali hlasů pro našeho kandidáta! Tuto neloyálnost sociálních demokratů musíme podtrhnout, třebaže nepřekvapuje, naopak odpovídá jen staré zkušenosti s touto stranou“ [*České slovo*, 2. 10. 1923, s. 1]. Národní socialisté tamtéž dementovali spekulace o zákulisních vyjednáváních, která měla získat Baxovi podporu: „Prohlašujeme ostatně na všechny ty smyšlenky a vědomé lhaní, že náš klub nejen s nikým o žádné koalici pro volbu primátora nejednal, nýbrž naopak přímo odmítl kluby, které se nám nabízely Dr. Baxu voliti, žádající za to různé výhody.“

Po potvrzení primátora ve funkci prezidentem republiky se konaly 15. října volby náměstků a radních. Po zahájení schůze zastupitelé Titěra (ČND), Nedvěd (KSČ) a Pštros (ČŽOSS) vznesli jménem svých stran nároky na křesla náměstků. Post I. náměstka byl přidělen nejpočetnějším národním demokratům (23 zastupitelů), kteří se ani nepotřebovali sdružovat a sami si zvolili Ludvíka Vaňka. KSČ profitovala z toho, že ji podpořil jediný zástupce Socialistického sjednocení Bohuslav Vrbenský, čímž dosáhla 20 hlasů a mohla obsadit post II. náměstka Janem Skálou. III. náměstka si zvolila devatenáctičlenná koalice živnostníků, lidovců, agrárníků, gážistů, nájemníků a konsumentů a pokrokových socialistů.

Pro volbu členů rady byl přijat návrh zastupitele Titěry, aby bylo ustanovení zákona č. 116/1920 Sb. z. a n. vykládáno tak, že má být voleno 28 členů městské rady včetně v to primátora a jeho tři náměstky. Ve stočlenném zastupitelstvu činilo volební číslo pro rozdělení 28 mandátů čtyři. Tímto číslem byl dělen počet členů jednotlivých skupin a zbylé mandáty byly přidělovány podle největších zbytků. Po šesti mandátech získali národní demokraté a čeští socialisté, pět křesel komunisté, tři sociální demokraté, po dvou živnostníci a lidovci, po jednom Němci, Židé, sdružení gážisté s pokrokovými socialisty a sdružení agrárníci se stranou nájemníků.

7.1.2 Dohoda na primátorovi v roce 1927

7. listopadu 1927⁶⁷ se podruhé konala volba primátora Velké Prahy. V zasedací síni Staroměstské radnice se sešlo 98 zvolených zástupců, kteří složili sliby

⁶⁷ Krátce předtím uspořádali komunisté mítink na Staroměstském náměstí, aby oslavili 10. výročí Velké říjnové socialistické revoluce; byli policií rozehnáni.

v předepsaném znění. Poté se před zraky mnoha diváků konala druhá volba primátora Velké Prahy. Volbu řídil nejstarší zastupitel, jímž byl Jan Herben (NSP). Eustach Mólzer navrhl jménem národních socialistů Karla Baxu, nikdo jiný nebyl nominován. Velice hladká volba měla manifestační charakter, Baxa získal 78 hlasů. 15 přítomných komunistů odevzdalo své hlasy pro Jana Šebestu. Pět lístků bylo odevzdáno prázdných, zejm. od Němců [*Věstník HMP*, 1927, s. 935].

16. listopadu 1927 T. G. Masaryk zvolení primátora potvrdil a 23. listopadu se konaly volby náměstků, členů městské rady, Stavebního sboru a Sboru pro vyřizování stížností. Všechny strany kromě KSČ maximálně využily možnosti sdružování. Výsledky ukazují, že koaličního scénáře důmyslně využily tak, aby eliminovaly nárok osamocené komunistické frakce. Před volbami tří náměstků se sdružili do bloků:

1. národní demokraté (17), Nár. občanský blok (2), republikáni (2) – celkem 21
2. živnostníci (6), lidovci (6), německé strany (5), strana čs. „Domova“ (2), strana slovanských národních socialistů (2) – celkem 20
3. sociální demokraté (12), Národní strana práce (3), Židovská strana (2), Nepolitická hosp. skupina nájemníků a neodvislých voličů (2) – celkem 19.

Rozdíl mezi bloky činil pouhý mandát a např. strana Domova byla přidružena k druhému uskupení, ačkoliv jí nejbližší republikáni se přidali k národním demokratům; za překonání veškerých ideových bariér ve jménu ryzí účelovosti lze považovat spojení lidovců, Stříbrného nacionalistů a Němců v jednom bloku.

V pořadí podle své početnosti volební sdružení uplatnila nárok na prvního, druhého a třetího náměstka.⁶⁸ Na post I. náměstka byli uvnitř svých skupin zvoleni Alois Štůla za národní demokraty, na post II. Otakar Hadrbolec za živnostníky a místo III. náměstka získal sociální demokrat Ferdinand Kellner.

Poté volební komise potvrdila, že městská rada čítá 28 členů včetně primátora a tří náměstků. K volbě členů městské rady se sdružily stranické subjekty do čtyř seskupení:

1. národní demokraté s Nár. občanským blokem (celkem 19 mandátů)
2. agrárníci se stranou čs. Domova (4 mandáty)
3. sociální demokraté se stranou židovskou (14 mandátů)
4. tři německé strany (4 mandáty).

⁶⁸ Za sedmnáctičlennou komunistickou stranu navrhl Václav Vacek předchozího kandidáta na primátora Jana Šebestu, ačkoliv věděl, že komunisté nemají na post náměstka nárok.

Díky tomuto sdružení dopadly volby tak, že čeští národní socialisté získali pět radních, národní demokraté a komunisté po čtyřech radních, sociální demokraté a lidovci po dvou. Zbýlých šest postů obsadily nejmenší strany po jednom zástupci.⁶⁹

Pro následnou volbu členů Stavebního sboru a Sboru pro vyřizování stížností se strany sdružily podle dohod opět tak, aby získaly co nejvíce mandátů. Uskupení tvořili:

1. národní demokraté, Národní občanský blok
2. živnostníci, lidovci, republikáni, strana čs. Domova, slovanští národní socialisté, Židovská strana, Německá demokratická strana svobodomyšlná
3. Národní strana práce, nepolitická hospodářská skupina, Německá strana národní a Německá národně socialistická strana dělnická.

Z uvedených variací koalic pro volby orgánů obce lze stěží vyvozovat obecnější závěry o blízkosti stran. Aliance byly motivovány především účelovostí polepšit si při přepočtu mandátů. Obecně platí pouze snaha všech ostatních stran oslabit nároky komunistů, jejichž potenciál získat podporu někoho dalšího byl oproti volbám před čtyřmi lety nulový. Stejně tak však žádná ze stran nevstoupila ve sdružení s nejsilnějšími národními socialisty. Německé strany většinou postupovaly jednotně, ale bylo-li to ku prospěchu volební aritmetiky, rozdělili se. Němečtí liberálové se přidali k bloku stran, v němž byli např. Stříbrného nacionalisté i Židé, což mohla být přeci jen ideová bariéra pro nacionalisty (DNP) a nacionální socialisty (DNSAP).

7.1.3 Kandidatury Baxy, Štůly a Krosnáře v roce 1932

Přestože volby ústředního zastupitelstva proběhly v září 1931, zvolení primátora bylo odkládáno až na 12. leden 1932. Národní demokraté, přestože ve volbách značně oslabili, se rozhodli nominovat dosavadního I. náměstka Štůlu. Pro jeho podporu získali menší občanské strany kromě strany lidové, která se přes počáteční sympatizování „vážných vnitřních důvodů od něj odklonila“ [*Národní politika*, 13. 1. 1932, s. 2]. Baxovi národní socialisté vnímali vznesení nároku na primátorský post občanskými stranami jako porušení pravidel politické kultury: „Národní demokraté, stejně jako agráři, domácí páni a živnostníci projevíli hodně nepochopení – nejen

⁶⁹ Později byla tato volba městské rady zpochybněna kvůli otázce, zda zvolený primátor a jeho náměstkové mají být připočítáni ke členům městské rady pro výpočet volebního čísla, jak se tomu při volbách stalo. Regulérnost voleb byla později napadena, ale zemská správa politická námitky proti volbě zamítla se zdůvodněním, že je nutné vycházet ze subsidiarity řádu volení v obcích, tudíž se mají počítat mezi členy rady.

proti tradici slušnosti ve veřejném životě, jež velí, aby do čela byl postaven muž největší strany – ale také pro výrok obyvatelstva ve volbách, když pro první kolo volby nového primátora postavili svého protikandidáta“ [*České slovo*, 13. 1. 1932, s. 1]. Národní socialisté „zapomněli“, že v letech 1919 i 1923 starostenský post získali oni, ačkoli ve volbách skončili druzí.

Volbám předcházelo několikátýdenní vyjednávání, z něhož byly předem vyloučeny antisystémové strany – komunisté a ligisté. To stěžovalo prostor pro tvorbu koalic, takže při žádné kombinaci nebylo možné utvořit většinu 51 hlasů – pokud by žádná strana neustoupila, bylo by nutné projít všemi koly, až by stačila prostá většina, ale jak psali sociální demokraté, „taková volba by vyžadovala tři dnu a to by jistě nečinilo dobrý dojem u veřejnosti a také by to nepřispělo k důstojnosti volebního aktu“ [*Právo lidu*, 13. 1. 1932, s. 3]. V témže příspěvku je z radniční kuchyně prozrazeno, že během vyjednávání byl mezi politickými stranami „sváděn boj o náměstky, který byl zvláště mezi malými stranami velmi úporný a nesmiřitelný.“ Pravděpodobně ještě na začátku dne voleb 12. ledna tak nebylo jasné, kdo zvítězí, některé odhady dokonce favorizovaly Štůlu.

Průběh voleb byl mimořádně dramatický; jelikož se prý proslýchalo, že komunisté chystají útok na radnici, byla učiněna rozsáhlá bezpečnostní opatření a vpouštění do ní jen lidé, kteří se mohli prokázat vstupenkami či pozvánkami⁷⁰ [*Národní politika*, 13. 1. 1932, s. 3]. I přes omezení přístupu veřejnosti se ke zhlédnutí volebního aktu dostavilo množství reportérů a diváků, kteří naplnili galerii i prostor před Staroměstskou radnicí. Po složení slibů zastupitelů, byly vzneseny nominace na primátorský post – Baxy za národní socialisty, Štůly za občanské strany kromě lidovců a Krosnáře za komunisty. Baxa obdržel nad očekávání vysoký počet hlasů (46), avšak ke zvolení to nestačilo. Štůla získal jen 26 hlasů, Krosnář 13 hlasů. 11 hlasů Národní ligy znělo na jméno Karla Perglera, přestože kvůli americkému občanství ani nemohl být zvolen do zastupitelstva, navíc pobýval již delší dobu v USA. Čtyři lístky byly odevzdány prázdné.

Poté byla schůze na návrh zastupitele Antonína Chmelíka přerušena a představitelé občanských stran využili přestávky ke krátké poradě, po níž prohlásil národnědemokratický zastupitel Kavánek, že je stažena kandidatura doktora Štůly ve

⁷⁰ Komunisté před volbou vyslali na radnici toliko čtyřicetičlennou deputaci nezaměstnaných ze všech pražských obvodů, kteří vznesli prosby na sociálnědemokratického náměstka F. Kellnera, který jim však nevyhověl.

prospěch Baxy. Baxa tak z 99 celkových hlasů v druhém kole mohl získat 70, Krosnář 12 a Pergler 11; šest lístků bylo odevzdáno prázdných. Štůla Baxovi ihned gratuloval, znovuzvolení bylo přijato potleskem většiny přítomných, pouze komunisté hlučně projevovali nesouhlas (i proto, že jejich kandidát získal o hlas méně, než kolik čítala jejich frakce). Sám Krosnář (podle komunistického tisku) volal: „Nový fašistický režim pod ochranou policie je nastolen. Sehráli jste s proletariátem pěknou komedii, ale proletariát vás odtud vyhodí.“ Obrátil se ke křičící galerii a povzbuzoval ji: „Podívejte se, cynicky se vysmívají vašemu hladu! Naplňte radnici a tam bojujte o chleba a práci!“ [Rudý večerník, 13. 1. 1932, s. 2]. Při odchodu z radnice byl Krosnář policií zadržen.

24. ledna prezident Baxu na návrh vlády potvrdil a 1. února 1932 byl Karel Baxa opět uveden v úřad primátora.⁷¹ Poté se konaly volby jeho náměstků a radních. Nejsilnější skupinou se stal blok, který měl zajistit podporu Štůlovi. Sdružily se tyto strany:

1. národní demokraté, republikáni, strana čs. Domova, hospodářská skupina nájemníků, součtem 21 hlasů
2. českoslovenští sociální demokraté (14) a německé strany (4), celkem 18 hlasů
3. lidovci (6), živnostníci (5), Židé (2), fašista (1), tedy 14 hlasů.

V třetí z uvedených koalic se v jedné volební skupině sešlo katolictví, judaismus a fašismus (!), ale účel ideologicky a nábožensky rozporuplné aliance byl splněn – měla o jeden hlas více nežli izolovaná komunistická frakce. Vacek přesto jménem zastupitelů za KSCČ prohlásil, že komunisté budou volit III. náměstka, což vzbudilo rozruch v sále. Volby uvnitř národnědemokratického a sociálnědemokratického bloku dopadly tak, že na postu I. náměstka setrval Alois Štůla, sociální demokrat Ferdinand Kellner postoupil na post II. náměstka. Komplikace nastaly při volbě III. náměstka. Vacková píše, že „volebním podvodem znemožnili měšťáci, aby se náměstkem stal soudruh Krosnář. Udělali to trapně. Pro jejich kandidáta bylo odevzdáno dvanáct hlasů – pro Krosnáře třináct. I připočetli svému kandidátovi jeden bílý lístek. A tak dvanáct bylo více než třináct a komuniste se náměstkem nestal“ [Vacková, 1964, s. 96].

V protokolu o schůzi zastupitelstva 1. února je zaznamenáno, že zástupci menších občanských stran odevzdali lidovci Svobodovi skutečně pouze 12 lístků a

⁷¹ Průběh schůze byl mimořádně bouřlivý. Primátorův slavnostní projev byl mnohokrát rušen výkřiky komunistů, kteří poukazovali na problém nezaměstnanosti, který vláda řeší jen pendrekami, rozbujelé stranictví v pražských úřadech apod.

jeden byl prázdný. Toho chtěl ihned využít Vacek a prohlásil, že je řada na komunistech, aby zvolili III. náměstka. Návrhu nebylo vyhověno a poté, co náměstci slíbili volbu přijmout, oponoval: „Ten nemá vůbec většinu – Svoboda – ten nemůže volbu přijmout! Třetím je Krosnař! Svoboda nemá dostatečný počet hlasů, ohlašuji zmatečnost!“⁷²

Postup při volbě však byl v souladu se zákonem. Pro vznik nároku na post náměstka byl důležitý počet zastupitelů, zvolených za skupiny, které kandidáta nominovaly. Bylo pak záležitostí samotné volební skupiny, jakým počtem zvolí konkrétní osobu na post, který jí podle počtu členů náležel. Navzdory protestům komunistů proti volbě III. náměstka přistoupil předseda volební komise k vyhlášení volby radních. Pro volbu radních vypadaly koalice tak, že se sdružili:

1. živnostníci, NOF (6)
2. Židé a němečtí sociální demokraté (3)
3. nájemníci a republikáni (4).

Po rozdělení mandátů opět protestoval Vacek a žádal ještě jeden mandát pro komunistickou stranu. Opět zbytečně, jelikož zbytek při dělení čtyřmi na jeho třináctičlennou frakci činil jedna, zatímco strana čs. Domova měla zastupitele dva. Poté došlo k volbě Stavebního sboru, volba probíhala poněkud zmateně a Vacek protestoval proti nejasnostem ohledně sdružení stran. Při následující volbě Sboru pro vyřizování stížností stojí za pozornost, že se do jedné koalice sdružilo nebývalé množství stran; mimo volební spolupráci naopak opět stáli komunisté, národní socialisté a ligisté.

1. ČND, ČSDSD, RSZML, Domov, nájemníci, Němci a Židé, čímž dosáhli počtu 41 zastupitelů
2. ČŽOSS, NOF (6).

23. února 1932 se konaly volby členů sedmi komisí, obecní komise finanční a čtyř správních rad. Při těchto volbách se s nikým nesdružovali národní socialisté, komunisté, ligisté a lidovci. Naopak aliance utvořili:

1. národní demokraté, živnostníci, nepolitická hospodářská skupina a fašisté (21)
2. sociální demokraté, Němci a Židé (20)
3. republikáni a strana čs. Domova (4) [*Věstník HMP*, 1932. s. 215–222].

⁷² Stenografický zápis o schůzi Ústředního zastupitelstva hlavního města Prahy, konané v pondělí dne 1. února 1932, s. 166–205, 191–193.

Ve všech volbách se aliance opět tvořily velmi účelově. Žádná z ostatních stran se nepřidala k stranám na periferii spektra – komunisté a ligisté zůstali izolováni, což příliš nepřekvapuje. Je však zajímavé, že stejně tak se žádná ze stran nesdružila s ČSNS – pokud bychom vnímali politické spektrum čistě ideologicky, teoreticky by měla mít právě ČSNS nesmírně výhodnou pozici pro získávání partnerů. Sdružovat se však nepotřebovala či tak bylo dohodnuto s ostatními stranami.

Mezi lidovci a živnostníci po celé období fungovala na základě dohod obměna na postu III. náměstka – Svoboda byl vystřídán Hadrbolem (ČŽOSS) a posléze mu post vrátil. Po úmrtí obou těchto protagonistů v roce 1934 byl post držen Aloisem Tylínkem (ČSL), načež byl počátkem roku 1938 postoupen Josefu Pražskému (ČŽOSS).

7.1.4 Nástup Petra Zenkla v roce 1937

Již na konci ledna 1937 se spekovalo o Baxově odchodu, tyto zvěsti však primátor označoval za předčasné. 2. dubna 1938 našel I. náměstek Štůla v pracovním lístku slovy: „Milý pane kolego, vzdávám se úřadu primátora. Vám oddaný dr. Baxa“ [Věstník HMP, 1937, s. 284]. Resignace byla ústředním zastupitelstvem posléze schválena.⁷³

24. dubna 1937 se konala volba nového primátora. Jediným kandidátem byl národní socialista Petr Zenkl. Volbu řídil jako vždy nejstarší člen zastupitelstva, tentokrát sám odstupující Karel Baxa. Z odevzdaných 99 lístků jich 81 znělo na jméno Zenkl, zbylých 18 bylo prázdných (13 od komunistů, čtyři od ligistů a jeden od Zenkla) Volba proběhla poklidně a nový primátor Zenkl byl před radnicí pozdravován obecními.

Komunisté podle slov Josefa Krosnáře před volbami vyjednávali se sociálními demokraty a národními socialisty o možnosti vytvoření jednotné fronty, která měla omezit vliv Národního sjednocení na pražské radnici, zejména odstavením náměstka Štůly – dokonce slibovali podporu pro tento post Kellnerovi [Vacková, 1964, s. 106]. K dohodě však nedošlo, tudíž komunisté nepodpořili Zenkla. Krosnář sdělil, že „v

⁷³ Za pozornost stojí, že proti přijetí Baxovy rezignace vystoupil zastupitel Chmelík. Byl zvolen za Národní ligu a po jejím odchodu z Národního sjednocení šel k němu. Jeho motivaci může objasnit Krosnář, podle něhož Chmelík aspiroval na post náměstka a spoléhal na podporu Štůly, který fakticky radnici řídil místo Baxy. Chmelík se snažil získat podporu agrárníků, domácích pánů, živnostníků a fašisty, aby vytvořil větší blok, než 13 zastupitelů [Hlavsa, 1958, s. 229–232].

socialistických klubech na Staroměstské radnici také sice nastalo určité třídění duchů, ale tentokrát ještě zvítězili nepřátelé sjednocení lidu. Jejich vlivem bylo pro volbu primátora uzavřeno nemravné souručenství. Opět s Národním sjednocením, a to nejen s drem Štůlou, ale i pravděpodobně s Chmelíkovou frakcí bývalých ligistů. K tomuto souručenství nemá a nemůže mít nikdo důvěru. Nevěříme také, že bylo uzavřeno bez podstatných ústupků „národně- sjednocenému“ panstvu a obáváme se, že zejména socialističtí zástupci – ačkoli by 1. náměstkem mohl být sociální demokrat – slíbili ponechat místo 1. náměstka a fin. referenta dru Štůlovi“ [*Rudé právo*, 25. 4. 1937, s. 2]. Sociální demokraté namísto koalice s komunisty, kterým nevěřili, dali přednost zachovat status quo. Náměstci primátora tak po volbách 14. května zůstali stejní – Alois Štůla, Ferdinand Kellner a Alois Tylínek. Na mocenské konstelaci na pražské radnici se tak příliš nezměnilo.

7.1.5 Národní shoda na Zenklovi v roce 1938

V posledních volbách primátora konaných 20. června 1938 byl kandidátem opět pouze Petr Zenkl. Získal 88 hlasů. Ligisté, fašista a zřejmě člen Národního sjednocení dali osm hlasů pro ing. Mólzera, přestože ani nekandidoval. Čtyři lístky byly odevzdány prázdné (tři pocházely od příslušníků SDP). Slavnostně byl Zenkl uveden do úřadu 4. července, během slavnostních dnů sokolského sletu v Praze. Již během vyjednávání o podpoře primátorovi se utvářely vazby pro koalice na obsazení postů náměstků. KSČ coby druhá nejsilnější strana doufala v obsazení postu č. 2 na radnici, ale stále se jí nedařilo vyjednat si podporu od jiné strany. Přesto se pražské vedení společně se zastupiteli 15. června usneslo, že strana uplatní nárok na prvního náměstka, na kterýžto post jednomyslně schválilo Bohuslava Vrbenského.

12. července se konala schůze ústředního zastupitelstva [*Věstník HMP*, 1938, s. 615–618]; pro volby náměstků uzavřeli koalice:

1. Národní sjednocení, živnostníci, republikáni a Domov, 24 zastupitelů.
2. sociální demokracie, strana lidová a Židovská strana v ČSR, celkem 23 členů.

Přestože jako obvykle sdružení skupin bylo vedeno pragmaticky, sdružení sociálních demokratů s „klerikály“ bylo před lety stěží představitelné a umožnily ho faktory celospolečenské (upozadění konfliktu stát-církev), tak spolupráce na radnici. Komunisté ovšem s takovým odsunem až za dvě početnější volební koalice nesouhlasili. Josef Krosnář za KSČ prohlásil, že coby největší a nejsilnější strana by měla mít nárok na I. náměstka primátora a vznesl protest proti provedené volbě

náměstků.⁷⁴ S touto výhradou alespoň uplatnil nárok na post III. náměstka. Následující volby uvnitř volebních stran už proběhly hladce a posty náměstků obdrželi Štůla, Jeřábek a Vrbenský.

Tabulka č. 18: Přehled náměstků primátora v letech 1923–1938

1923	Náměstek	Strana	Odchod
I. náměstek	Ludvík Vaněk	ČND	11.11.1926+
	Alois Štůla	ČND	
II. náměstek	Jan Skála	KSČ	
III. náměstek	František Pštros	ČŽOSS	28.4.1926*
	Otakar Hadrbolec	ČŽOSS	
1927	Náměstek	Strana	Odchod
I. náměstek	Alois Štůla	ČND	
II. náměstek	Otakar Hadrbolec	ČŽOSS	18.12.1928*
	Karel Svoboda	ČSL	27.1.1930*
	Otakar Hadrbolec	ČŽOSS	
III. náměstek	Ferd. Kellner	ČSDSD	
1932	Náměstek	Strana	Odchod
I. náměstek	Alois Štůla	ČND	
II. náměstek	Ferd. Kellner	ČSDSD	
III. náměstek	Karel Svoboda	ČSL	1.4.1932*
	Otakar Hadrbolec	ČŽOSS	30.4.1934+
	Karel Svoboda	ČSL	3.10.1934+
	Alois Tylínek	ČSL	7. 1. 1938*
	Josef Pražský	ČŽOSS	
1938	Náměstek	Strana	Odchod
I. náměstek	Alois Štůla	NS	
II. náměstek	Josef Jeřábek	ČSDSD	
III. náměstek	Boh. Vrbenský	KSČ	

Zdroj: *Almanach HMP*, 1935, s. 24–25, *Věstník HMP*, 1938, s. 39, s. 616

*rezignace, + úmrtí

Pro volby městské rady bylo ohlášeno pouze sdružení republikánů, Československého domova a Národní obce fašistické, čítající celkem 6 členů. Podle výpočtu (17 děleno čtyřmi, minus post náměstka) příslušely komunistům tři křesla radních, s čímž však

⁷⁴ KSČ brojila proti pokračování fungování zažitého systému: „Komunisté jsou druhou nejsilnější skupinou v Praze a podle skutečně demokratického postupu by měli samozřejmě nárok na prvního náměstka. Ale reakce dělala vše, aby co bylo v jejích silách, aby to zmařila, a snažila se dokonce různými zákulisími kombinacemi vyloučiti komunisty z radničního praesidia vůbec“ [*Rudé právo*, 13. 7. 1938, s. 1]. Manévrovací prostor antikomunistických stran byl ovšem limitovaný, bez ČSNS, KSČ a SDP zbývalo 54 zastupitelů. Vytvořit z nich tři koalice po 18 by bylo téměř nemožné, navíc by se mezi nimi pořadí náměstků lovalo.

KSČ se ziskem až III. náměstka oznamovala, že socialisté „obnovili staré koaliční souručenství, uzavřeli novou nemravnou úmluvu s reakcionáři, učinili vše, aby vůle pražského dělnictva a lidu nepřišla k významu“ [*Rudé právo*, 14. 7. 1938, s. 1].

nesouhlasili a odevzdali lístky se jmény čtyř kandidátů. Pro volby 12 členů Stavebního sboru se sdružily:

1. ČSDSD s židovskou stranou (16 členů).
2. čtyři občanské strany (ČŽOSS, RSZML, SČD, NOF) o počtu 13 členů.

Dne 28. července 1938 při dalších volbách čtrnácti komisí, sociálního sboru, správních a dozorčích rad byla uzavřena sdružení:

1. národních socialistů s Národním sjednocením (38)
2. živnostníků, agrárníků a majitelů domů a NOF (13)
3. sociálních demokratů, lidovců a Židů (21). [*Věstník HMP*, 1938, s. 642–652]

Uvedená volební sdružení fungovala při volbě dalších komisí a sborů [*Věstník HMP*, 1938, s. 664–666]. Při volbě předsednictva Ústředního sociálního odboru 5. září se podařilo opět eliminovat komunisty – v jeho čele stanula národní socialistka Božena Kubíčková, místopředsedy se stali sociální demokrat a živnostník [*Věstník HMP*, 1938, 700].

7.1.6 Zhodnocení spolupráce stran v zastupitelstvu při volbách orgánů

Primátor hlavního města za národní socialisty býval zvolen již v prvním kole (s jedinou výjimkou v roce 1932). Úspěch spočíval v přijatelnosti Karla Baxy a ještě více Petra Zenkla pro větší státoporné radniční strany. Z nich pouze v roce 1923 nedali sociální demokraté hlasy Baxovi, národní demokraté a živnostníci v prvním kole v roce 1932. Ti tehdy nominovali svého kandidáta, lidovci však společně se sociálními demokraty podpořili Baxu, tudíž rychle došlo k dohodě a systém mohl pokračovat v zavedeném fungování. Své kandidáty ve volbách primátora v letech 1923, 1927 a 1932 vždy demonstrativně nominovali komunisté, ačkoliv si byli dobře vědomi nulové šance na jejich zvolení. Podporu jiné strany dokázali získat jen v prvních volbách (anarchokomunisty a Němců). Při posledních volbách však již komunisté odevzdali hlasy pro Zenkla. Němečtí zastupitelé pouze v prvních volbách hlasovali pro komunistického kandidáta, v následujících volbách odevzdávali prázdné lístky. Nepříliš konstruktivní uskupení Národní ligy hlasovalo jednotně jen v roce 1932 (pro osobu, která ani nekandidovala), v následujících dvou volbách bylo rozděleno.

Volební koalice pro volbu náměstků byly uzavírány na základě širších dohod. Společným cílem téměř všech stran bylo eliminovat nároky komunistů.⁷⁵ Zajímavým případem kooperace je dohodnutá obměna na postu náměstka mezi lidovci a živnostníky.

Při sdružování při volbách radních a členů sborů a komisí docházelo k řadě variací, motivovaných snahou o nepropadnutí hlasů. Pomyslná neprostupnost koalování mezi táborem socialistickým a občanským převažovala, ale s množstvím výjimek. Volebního sdružování bylo podle potřeb využíváno především stranami občanskými. Často se sdružovali i sociální demokraté (s Židy, Němci, jednou dokonce s národními demokraty a na konci období i s lidovci). Z menších stran byli přirozenými partnery agráři se stranou domácích pánů a živnostníci s fašisty. Výjimečně však docházelo k ideově velmi vzdáleným aliancím (sociálních a národních demokratů, Židů a fašistů apod.). Pomineme-li krátké působení Socialistického sjednocení (než s KSČ splynulo), nepodařilo se nikdy komunistům uzavřít sdružení s jinou stranou, ačkoliv v posledních letech se o spolupráci pokoušeli. V podobně odstrčené pozici se nacházeli ligisté, s nimiž se nikdy žádná jiná strana nesdružila. Velmi zajímavé zjištění představuje skutečnost, že pouze jedenkrát z uvedených případů využili sdružení volebních skupin ve středu pravolevého spektra situovaní národní socialisté, a to s Národním sjednocením.

7.2 Vymezení neformální vládní většiny a opozice

Podle klasického dělení stran na levicové (socialistické), pravicové (občanské) a strany vzniklé na národní bázi lze strany na pražské radnici třídit jen značně schematicky; takové dělení vypovídá o přibližné ideové vzdálenosti stran. V praxi komunální politiky bylo fungování systému poněkud mírně odlišné. Mezi stranami a jejich představiteli ležely historické i osobní reminiscence, které např. stěžovaly spolupráci zdánlivě blízkých sociálních demokratů a komunistů, či později národních socialistů a ligistů.

Jakkoli je zvláště v rovině komunální obtížné posuzovat polarizaci, lze hovořit opozici ze tří pólů. Tzv. radniční strany byly omezeny z obou stran pravolevého

⁷⁵ Pokud by se proti nim ostatní strany nespojily, měli by v roce 1927 komunisté druhého náměstka, v roce 1932 třetího a v roce 1938 dokonce prvního.

politického spektra – silnější pól nalevo představovali komunisté, později mnohem slabší napravo fašisté a v určitém období i Národní liga. Německé strany tvořily pól třetí. Je však třeba zdůraznit dynamiku, s jakou v závislosti na vnitřních i vnějších faktorech polarizace sílila či slábla. Zatímco opozice německého tábora od konce 20. let spíše slábla, na přelomu 20. a 30. let dosáhla maxima radikalizace komunistické frakce.

7.2.1 Radniční většina

Faktická koalice státoporných stran na pražské radnici se nejvíce podobá parlamentní všenárodní koalici (1918–1919, 1922–1926), zvláště její modifikaci po vstupu živnostenské strany v roce 1925; podle pozdějších postojů německých reprezentantů by šlo uvažovat i o variantě koalice široké. V první polovině dvacátých let fungovala v Československu „Pětka“, složená z představitelů nesilnějších stran – agrárníků, národních demokratů, československých socialistů, sociálních demokratů a lidovců. Systém na pražské radnici ji poněkud připomínal praxi předem projednávat důležité otázky v mezistranické komisi dříve, než o nich bude hlasovat rada nebo zastupitelstvo [Svatošová, 2010, s. 407]. Jednání mezi stranami byly vedeny na úrovni stranických elit, zastupitelé pak podle těchto dohod hlasovali. Radniční strany převážně držely spolu a vzájemné třecí plochy se snažily vyjednáváním tlumit; často postupovaly podle motto „dohodli jsme se, že se dohodneme“. Většinu sledovaného období žily v symbióze.

V průběhu let vztahy mezi stranami a zejména jejich představiteli prodělaly značný vývoj pod vlivem odlišného složení zastupitelstva a aktuálních komunálních i celostátních problémů. V zásadě se však udržela praxe dohodovat agendu mezi představiteli radniční většiny. Na konsensuálním fungování radničního systému měl největší osobní zásluhu primátor Baxa. Díky jeho mediačním schopnostem se dařilo tlumit rozdílné stranické zájmy a sjednocovat je. Baxův vliv na harmonické fungování stranického kartelu byl trnem v oku radikálním komunistům. Úryvek z nejmenovaného dobového tisku o Baxovi uvádí Krosnář: „Jeho zásluha a zásada je, „Buďme svorni a přejme si“. Proto až na komunisty a několik osamocených členů sboru drží velké strany na pražské radnici spolu. Jen někdy – a to jen proto, aby mohly druhý den stranické noviny psát o práci té či oné strany na radnici – dojde k neškodným přestřelkám mezi občanskými a socialistickými stranami v městské radě, v komisích však vše bezvadně klope. Politický klíč na radnici funguje znamenitě. Je nesporné, že na tomto mírovém

ovzduší má hlavní zásluhu dr. Baxa, neboť má zvláštní talent k vlašnosti a netečnosti“[Krosnář, 1966, s. 40].

Při pohledu na rozpočtové debaty z poloviny dvacátých let zjistíme, že největší spokojenost nad rozpočtem na schůzích ústředního zastupitelstva vyjadřovali národní demokraté, kteří na jeho tvorbě měli značnou zásluhu. Kvitovali snížení schodku obecního rozpočtu a popírali, že by sestavený rozpočet měl kapitalistický a třídní charakter.

Představitelé primátorovy strany se vyjadřovali méně nadšeně, přesto rozpočet jednotně podpořili jako nejlepší kompromis. Zenkl uvedl: „Návrh rozpočtu jest dílem vzájemných ústupků a dohod, pro něž získán byl souhlas většiny. Českoslovenští socialisté budou hlasovati pro rozpočet jak jest předložen, protože nešlo docílit lepšího [Věstník HMP, 1924, s. 14]. I v pozdějších letech odůvodňoval podporu připraveného rozpočtu vládní odpovědností národních socialistů v kontrastu s nereálnými návrhy komunistů: „My však máme za svou povinnost na radnici nikoliv pouze manifestovati a demonstrovati, nýbrž pracovati a starati se o zájmy obyvatelstva“ [Věstník HMP, 1926, s. 61].

Rovněž sociální demokraté rozpočet několikrát kritizovali, následně pro něj hlasovali. Konstruktivní kritikou se snažili prosadit své návrhy. Postoj strany živnostenské k rozpočtu byl střídavý; zpravidla pro něj hlasovali, ale např. v roce 1926 ho odmítli. Živnostníci byli spolu s národními demokraty nejtvrdějšími zastánci restriktivního obecního rozpočtu, v roce 1931 např. zastupitel Černý prohlásil: „Šetrnost je základem státu, musí být i základem obce. Stejně tak, jako otec rodiny úzkostlivě počítá, aby rodina vyšla s tím, co on vydělává a je-li pořádný, bojí se děláni nových dluhů, stejně úzkostlivě musí počítati správa obce, aby vyšla v mezích rozpočtu a střežila se dělati nové dluhy“ [Věstník HMP, 1931, s. 94].

Živnostníci na schůzích vystupovali zejména proti byrokratizaci, nízké efektivitě hospodaření obce a plýtvání jejími prostředky, zadlužování a zatěžování podnikajících vrstev vyšším zdaněním. Lidovci se na přípravách plánu hospodaření obce aktivně podíleli. V důsledku toho, že bylo zapotřebí jejich hlasů pro schválení rozpočtu, dosáhli prosazení řady partikulárních zájmů, zejména zařazení kultových položek do rozpočtu města.

7.2.2 Komunistická opozice

Nejviditelnější výjimkou, která z převážně konsensuálního stylu pražské komunální politiky výrazně vybočovala, byla komunistická frakce. Její postavení v systému nelze vnímat staticky. Působení KSČ na pražské radnici v letech 1924–1938 bylo členěno na tři stadia, z nichž nejradikálněji vystupovala v prostředním, tzv. „období kapitalistické krize“ (1929 – 1934) [Hlavsa, 1958, s. 4].

KSČ nikdy nepodpořila obecní rozpočet, jemuž vytýkala třídnost. Při nástupu do ústředního zastupitelstva František Nedvěd hovořil o nešvarech ve městě, současně předkládal konstruktivní návrhy bez přílišné ideologické vyhraněnosti [Věstník HMP, 1923, s. 285]. Směr komunistické frakce však postupně stále více udávalo radikální křídlo mezi zastupiteli. Paralelu komunální politiky k celostátní komunisté nikterak neskrývali: „Radnice se tak – stejně jako parlament – stala dalším veřejným bojištěm revolučního proletariátu“ [Vacková, 1964, s. 80]. Zcela explicitně na rozpočtové debatě 9. prosince 1929 Václav Vacek⁷⁶ vysvětlil postoj komunistů ke komunální rovině. Svá slova adresoval nejen přítomným zastupitelům, ale „celé dělnické veřejnosti, aby si ujasnila základní otázky komunální politiky“. Na řečnickou otázku, proč komunisté vlastně pronikají do komunální roviny a prosazují na schůzích zastupitelstev návrhy, si odpověděl: „Jdeme do obecních zastupitelstev jako jdeme do parlamentu, ne abychom tam pozitivně spolupracovali s měšťáky na budování a upevnění kapitalistického řádu, nýbrž náš hlavní účel je, abychom používali tribuny radnice k tomu, abychom tu proklamovali své zásadní stanovisko, abychom tu tlumočili své návrhy, které nejsou uskutečnitelné v rámci kapitalistického zřízení, ale které byly uskutečněny ve Svazu sovětských socialistických republik“⁷⁷ [Věstník HMP, 1929, s. 1331]. Vacek dále odmítal spolupráci s ostatními stranami a varoval před svody konstruktivní činnosti: „Žádný jiný úsek naší práce neskýtá tolik svodů k nesprávné oportunistické politice

⁷⁶ Díky angažmá v zastupitelstvu Vacek „znal osobně a dlouhá léta všechny vedoucí a představitele vládnoucích politických stran na Staroměstské radnici; „znal dopodrobna i nejrůznější kličky, praktiky i utajované zákulisí zaběhnutého mechanismu Baxovy a později Zenklovy radnice. Jak byly pro nás tyto jeho vlastnosti cenné, tak byly pro Baxu a jeho bezprostřední poddané nepřijemné“ [Krosnář, 1966, s. 42].

⁷⁷ Jaký vzor spatřoval Vacek na Východě, dokládají následující slova: „Oč více znamená moskevský sovět pro pracující třídu nežli pražská radnice, kde veškerá práce měštácko-sociálfašistické většiny směřuje k tomu, aby utužovala a upevňovala měšťácký, kapitalistický charakter obce, kdežto naše práce směřuje k tomu, abychom vytvořili po povelání kapitalistického řádu proletářskou revoluci, pražský proletářský sovět. Zavazujeme se, že se budeme snažit o to, aby místo měšťácké samosprávy bylo dosaženo zřízení sovětů“ [Věstník HMP, 1929, s. 1332].

jako úsek politiky komunální. Je to proto, že pole komunální politiky, kde jsou určité možnosti tzv. pozitivní práce, velmi snadno svádějí komunistické frakce k tomu, aby v celé řadě otázek zaujímal nesprávné stanovisko s hlediska revoluční linie naší strany.“

Ještě po letech vzpomínal Krosnář, jak komunisté vnímali příslušníky občanských a reformistických stran a naopak: „Neměli jsme v úctě uznávané autority, a proto jsem měl vždycky při pohledu na ctihodné otce pražské obce pocit, že do zasedací síně právě vstoupili svatí z orloje.“ Navzájem se chovali obřadně a vůči přítomným členům komunistické frakce dávali okázale najevo, jak je ignorují [Krosnář, 1966, s. 39].

Komunisté ovšem nemohli čekat přívětivé zacházení od ostatních stran, když sami se příliš netajili se svými úmysly. Vacek hlásal: „Komunisti vědí, že poteče krev, a my, kteří to říkáme, víme, že buď položíme krky za své ideje, nebo budeme krky zakrucovat“ [Věstník HMP, 1925, s. 21]. Takto mluvil Vacek k rozpočtu Prahy už v roce 1924, pět let před podobným projevem K. Gottwalda v parlamentu.

Komunisté se snažili stále projednávat problematiku drahoty, špatného bydlení, sociální péče a nezaměstnanosti se snažili stále otvírat, ačkoli je předsedající často přerušoval, že nemluví k programu schůze, a poté jim mohl odebrat slovo. Vystoupení komunistů též někdy bývala předsedajícím odsouvána až na konec schůze, kdy již část zastupitelů odcházela a návrhy komunistů mohly být smeteny s poukazem na to, že zastupitelstvo není usnášeníschopné. Návrhy a požadavky komunistických zástupců, které kladly důraz na zájmy a potřeby dělníků a nezaměstnaných, byly radniční většinou v městské radě i v ústředním zastupitelstvu téměř bez výjimky zamítány [Merta, 1977, s. 156]. Stejně tak komunisté zvláště v letech 1929–1934 nepodporovali návrhy vládnoucích radničních stran [Krosnář, 1966, s. 48]. Komunisté tak nedokázali prosadit z programu téměř nic; důležité bylo ovšem snahu zlepšit sociální postavení nižších vrstev prezentovat obyvatelstvu.

Proslulá Zenklova opatření na řešení nezaměstnanosti byla komunistům trnem v oku: „Zenklov plán nebyl nic jiného než pokus využít nezaměstnaných a materiálně zcela vyčerpaných dělníků a inteligence k nucené práci za podmínek nedůstojných člověka, nadiktovaných bez jakékoli možnosti je ovlivnit, tj. bez nároku na normální mzdy, nemocenské pojištění a jiná práva plynoucí z řádného pracovního poměru“ [Krosnář, 1966, s. 56] Krosnář proti nim na schůzi ústředního zastupitelstva na podzim 1932 protestoval; jedním z důvodů bylo i to, že s návrhem se zastupitelé ani nemohli

pořádně seznámit, jelikož byl připraven úzkým vedením města. Krosnář přišel s vlastními návrhy opatření pro nezaměstnané a na jejich úhradu žádal zdanit milionáře, spekulanty s pozemky, snížit výdaje na platy vysoké byrokracie, na církevní účely, zbytečné cesty a bankety [Krosnář, 1966, s. 60]

Komunistickou frakci na pražské radnici nelze označit po radikalizaci (a před částečným přehodnocením přístupu v druhé polovině 30. let) za relevantní politickou stranu, neboť jí chyběl nejen koaliční potenciál, ale i vyděračský, jelikož se odmítala podílet na kompromisech. V případech schvalování předpisů a opatření zastupitelstvem představovala skupinu, s níž ostatní strany nemohly počítat, a bylo nutné ji obcházet jednáním s jinými partnery. Tím, že patřili mezi nejostřejší kritiky poměrů a nešvarů v hlavním městě, však komunisté na pražské radnici plnili úlohu, kterou G. Lavau nazývá tribunskou funkcí [Novák, 1997, s. 41–42]. Ta je připisována stranám, hájících zájmy skupin, které se cítí vyloučeny z participace na daném systému. Strany vůči systému manifestačně nepřátelské stávajícímu systému a jeho hodnotám plní tak latentním způsobem tribunskou funkci. Možností institucionalizovaně vyjadřovat své požadavky tak mohou takové strany přispívat k zachování některých prvků systému tím, že odvádí od revolučních sklonů radikální složky. Na druhou stranu ovšem narušují harmonické fungování systému, navíc tribunské strany se mohou chovat neodpovědně. Samy tribunské strany mohou být dlouhodobě vyřazeny z odpovědnosti a také výhod moci. Komunistická ortodoxní linie se ovšem snažila takovým „svodům moci“ vytrvale odolávat, jak již vysvětlil Vacek. Ze zmínky zastupitele národněslovanského zastupitele Chmelíka však vyplývá, že komunističtí předáci se mohli těšit i z výhod, které jim garantoval stranický klíč při rozdělování bytů a různých míst [Věstník HMP, 1930, s. 14].

V posledních letech republiky se objevily snahy komunistů navázat spolupráci se dvěma socialistickými stranami (zejm. před volbami primátora a náměstků v letech 1937 a 1938) a snažit se tradiční radniční blok. Po předchozích zkušenostech s radikálním přístupem komunistů se však nesetkaly s odezvou u socialistů ani sociálních demokratů. Komunisté pak nadále hovořili o zachování „nemravného souručenství na pražské radnici“.

7.2.3 Nacionálně-autoritativní opozice

V tomto táboře lze nalézt NOF, SSNS a NL. V prosinci 1929 fašistický zastupitel Jan Karlík označil ostatní členy sboru za „hlasovací stroje, které hlasují tím způsobem, jak jest v jednotlivých politických klubech předem umluveno“. Odsoudil vyprázdněnost současné formy demokracie. Hlavního „zloducha“ spatřoval ve vázaných kandidátkách – „budou-li odstraněny, jsem přesvědčen, že nabudou opět účelu debaty na pražské radnici, které dnes jsou prostou formalitou, kterou nikdo neposlouchá a o které nikdo nejeví zájmu“ [Věstník HMP, 1930, s. 18].⁷⁸

Postavení dvou zastupitelů za slovanské socialisty od roku 1927 bylo komplikované (šlo o bývalé národní socialisty). V roce 1929 Antonín Chmelík sice předem potvrdil konstruktivní postoj s tím, že bude hlasovat pro rozpočet, poté však pronesl ostrou kritiku politického systému. Vytýkal vládě macešství vůči Praze, a prohlásil, že „veškerý život je zpolitisován, na všechno jsou politické klíče a proto ta těžkopádnost, nikde žádná iniciativa. A když se někdo odváží samostatně mysliti nebo jednati, odnáší pak důsledky své odvahy. Politické sekretariáty nám zasahují nejen do politiky, ale i do radnic“ [Věstník HMP, 1930, s. 14]. Dále požadoval odstranění klikařského systému podle politického klíče z radnice a poukazoval na předraženost obecních staveb.

Od roku 1931 měla Stříbrného Národní liga již jedenáct zastupitelů. Národní liga vznesla řadu návrhů na rozpočtová opatření, k nimž nebylo přihlédnuto. V roce 1934 opět Chmelík v obsáhlém projevu k rozpočtu trval na „zásadním odporu proti současnému radničnímu souručenství, jako výkupku toho stranického režimu coby panství stran nad obcí, kterému v celém státě Národní sjednocení vypovědělo neúprosný boj“. Chmelík dále prohlásil, že radniční souručenství je zmenšením česko-německé vládní koalice v parlamentě a ve vládě a ve skutečnosti radnici vedou marxisté (!) [Věstník HMP, 1935, s. 110].

Klub ligistů po odchodu Stříbrného z Národního sjednocení postihl rozkol; Chmelík setrval v Národním sjednocení. To možná bylo důvodem pro vstřícný postoj k rozpočtu ze 7. prosince 1937; uznává „že se nám hodně vyhovělo a řada našich iniciativních návrhů v tomto rozpočtu se objevila jako podstata zlepšeného hospodářství“ [Věstník HMP, 1937, s. 16]. Obdobně hovořil i v roce následujícím, kdy

⁷⁸ Nazval hanbou a kšeftem s bídou Masarykovy domovy, vysmál se socialistickým předákům „dnešní radniční socialistické většiny“, z nichž „se stali přímo fašisté“ a prohlásil, že jsou zazobaní, jezdí v automobilech, mají nákladné nevěstky a „tímto způsobem hlásají účel socialismu.“

kvitoval rozpočet, žádal odpolitizování Prahy a její autonomní správy, zejména zrušením vázanosti jak kandidátních listin, tak i zvolených členů ústředního zastupitelstva. Požadoval i zbavení pasivního volebního práva pro Němce.

7.2.4 Německá reprezentace

Němečtí reprezentanti na pražské radnici vnímali československou republiku jako vnucený útvar. Jelikož postupovali jednotně, tudíž je obtížné posoudit, do jaké míry se držely politiky (*polity*) stanovené stranickými ústředími. Zejména v první polovině dvacátých let pociťovali reprezentanti Němců na radnici odpor k novému státu, který však byl postupně tlumen. Někdy dokázali nalézt podobnou řeč s komunisty (např. při volbě primátora). Zapojení německých aktivistických stran do vlády v roce 1926 však zřejmě nemělo dopad na úroveň komunální politiky [Jelínek 2002, s. 124]. Německé strany nadále představovaly opozici, ale konstruktivní, která se konstruktivně podílela na řešení konkrétních praktických problémů obce [Jelínek 2002, s. 127–128, 137].

Základním požadavkem Němců bylo dosažení úplné jazykové rovnoprávnosti, jejímž splněním podmiňovali svoji podporu městskému rozpočtu. Vyhlášení němčiny úřední řečí, dvojjazyčnost nápisů a řada požadavků v kulturní a školské oblasti byly důležitou náplní činnosti německých zastupitelů. Jelikož germanofonní obyvatelstvo v Praze čítalo jen čtvrtinu (5–6 %) počtu potřebného k prosazení takových požadavků podle jazykového zákona, mohli argumentovat historickým právem na Prahu, jak 5. 11. 1923 přednesl zastupitel Eckstein: „Pro německou menšinu zůstává však život nesnesitelným, a na tom vinu má obecní správa solidárně s vládou a celou politikou státní. Ponižujícím zákonem byla němčina vypuzena ze všech pražských úřadů, německé nápisy ve výkladech nejsou trpěny“, atd. [*Věstník HMP*, 1923, s. 286]. Podobně si stěžoval zastupitel Jüthner o rok později: „V Praze není ani jediného nápisu německého. Na této radnici německá menšina nebyla respektována nikdy, jak náleželo“ [*Věstník HMP*, 1925, s. 12]. Od konce dvacátých let se však spolupráce německých a českých zastupitelů upevňovala, zvláště pak tváří v tvář hrozbě nacismu. V polovině 30. let zástupci německé menšiny již podporovali rozpočet.

7.3 Stranictví v administrativě

Ve své slavné práci *Demokracie a totalitarismus* uvádí R. Aron: „Úředník a politik se staví v moderní společnosti proti sobě dost principiálně. Úředník je profesionál, politik je amatér; úředník je vybírán podle přesných pravidel, politik je volen“ [Aron, 1993, s. 36]. Co „přesná pravidla“ znamenají, je však pro složení byrokratického aparátu rozhodující. V důsledku ustálené politické kultury na magistrátu bujelo stranictví. Zjistit přesná čísla je téměř nemožné, jelikož stranická příslušnost pracovníků nebyla vykazována. Většina pracovních pozic (nejen byrokratických, ale i manuálních) byla přidělována podle politického klíče členům „radničních stran“ [Ledvinka, Pešek, 2000, s. 572], tedy zejména národním demokratům (zastoupených mezi úřednictvem ještě z dob Rakouska) a socialistům. Týkalo se to nejen magistrátu, ale i dalších pražských podniků a institucí. Z dílčích údajů se lze domnívat, že k tomu docházelo např. ve Vozovně elektrických podniků, kde byli silní národní socialisté [Holubec, 2009, s. 187].

Představitelé politických stran v Praze kladli často ve svých projevech důraz na nadstranickost vedení pražské radnice (např. Baxa v nástupním projevu 1. října 1923 či 1. února 1932).⁷⁹ Při odchodu z úřadu primátora Baxa uvedl, že jeho snahou bylo „chránit úředníky před každým útokem voleného zástupce, ať to byl člen zastupitelstva nebo městské rady. Ale chránil jsem též každého pražského občana před pochybením toho kterého úředníka“ [České slovo, 25. 4. 1937, s. 1]. Např. zastupitel Otakar Hadrbolec (ČŽOSS) po vzoru obcí v západním světě požadoval zbavit se luxusu přepolitizované a přebyrokratizované správy. Obecní správu by podle Hadrbolce měli vykonávat „osvědčení praktikové a zkušení obchodníci, imunní vůči politickým a byrokratickým nešvarům“ [Věstník HMP, 1923, s. 285]. Nakolik se realita odlišovala, zůstává otázkou, kterou kvůli nedostatku informací je stěží možné zodpovědět. Síla stranické legitimace mohla působit i při získávání manuálních pozic, ale i policie. Dopad stranictví se projevoval dokonce i u přidělování obecních bytů podle stranického

⁷⁹ Baxa 1. února 1932 při opětovném nástupu do funkce uvedl (rušen výkřiky komunistické frakce): Baxa: „Nesmíme dopustit, aby naše úřednictvo bylo zachváčeno stranickými proudy a aby tyto při různých rozhodováních spolupůsobily. Stůj co stůj musíme zabránit některým úkazům, které v posledních dobách se vloudily do některých veřejných úřadů.“
Komunisté: „Vy jste si udělali tady tmů!“
Baxa: „Pro nás musí platit zásada, že dobrá kvalifikace úřednictva jest nejlepším doporučením při jeho výběru a povýšení.“
Komunisté: „Jo, jo, protekce veliká a korupce, to je u Vás první – a politická legitimace u Vás panuje!“
[AMP, *Zápisy o schůzích Ústředního zastupitelstva z roku 1932*, kniha I, leden-březen, s. 174–175].

klíče, jak vyplývá ze zmínek při projevech zastupitelů [*Věstník HMP*, 1930, s. 14]. Politické strany pak získané byty přidělovaly svým členům.

Na závěr vzpomínka Josefa Krosnáře, podle něhož se o přijetí uchazečů rozhodovalo v úzkém kruhu podle protekce a politického klíče: „Velké ceremonie se odehrávaly i okolo posudků a doporučení na úřednická a podúřednická místa na Staroměstské radnici. Vzbuzuje-li dnes závist výhra v Sazce nebo Sportce, bylo tomu nejinak, měl-li kdo štěstí a usedl i za ten nejvíce zastrčený stůl v království dr. Baxy“ [Krosnář, 1966, s. 50]. V důsledku neexistence relevantních dat však propojení stranictví a byrokracie nelze přesně kvantifikovat a jeho význam zůstává jen naznačen.

Závěr

Volební systém se silně proporčními účinky byl důležitým determinantem, určujícím množství stran zastoupených na úrovni ústředního zastupitelstva a místních výborů. V jeho důsledku společně s existencí množství zájmů segmentů společnosti, plynoucích zejména ze štěpení, docházelo k silné fragmentaci stranického systému. Výsledky voleb vyjadřují poměrně silný vztah mezi sociálním složením obyvatelstva čtvrti a volbou stran. Volby jsou ve znamení nárůstu podpory národních socialistů a ústupu národní demokracie. Vztah mezi výsledky sociální demokracie a komunistů vyjadřuje nepřímou úměru.

Stěžejní část práce se zaměřila na analýzu přímých voleb v letech 1923–1938 a následné nepřímé volby obecních orgánů. Největší pozornost byla věnována spolupráci stran, které mohly kandidátní listiny sloučit do jedné (k čemuž téměř nedocházelo) či je navzájem sdružit. Právě volební koaliční vazby mnohé vypovídají o vzájemném vztahu politických stran. Částečně mohou přispět ke zjištění, zda místní stranické organizace vybíraly partnery všude podle stejných kritérií, či se aliance na úrovni obvodů lišily.

Pro zodpovězení první z dílčích otázek, položených v první kapitole, konstatují, že převažovalo utváření koalic obdobných ve všech obvodech, vyskytlo se však i množství výjimek. Národní socialisté a sociální demokraté uzavřeli koalice v 33 z 56 případů (v letech 1923 a 1938 ve všech obvodech, v roce 1927 v žádném a v roce 1931 v polovině obvodů). Koalice stran občanských v prvních volbách vznikaly jen ve čtyřech případech z čtrnácti a v odlišném složení; ve všech následujících volbách však

zpravidla národní demokraté, resp. Národní sjednocení, lidovci, živnostníci a majitelé domů vytvářeli volební koalice téměř ve všech obvodech.

Druhá otázka souvisela s první a kladla si za cíl zjistit, zda při koalování na komunální úrovni došlo k překonání tradičních ideových a historických bariér. Bylo zjištěno, že z 56 zkoumaných celopražských a místních volebních obvodů se až na pouhé dvě lokální výjimky (v roce 1938) nepodařilo překonat ideovou hranici mezi stranami socialistickými a stranami občanskými. Podobně bylo zachováno rozdělení mezi stranami českými a stranami národnostních menšin, s výjimkou koaliční spolupráce německé sociální demokracie s KSČ či ČSDSD; s posledně jmenovanou stranou koalovala jednou i strana židovská.

Do třetice je zodpovězeno, že z volební spolupráce po roce 1923 (kdy koalovala s německými sociálními demokraty a anarchokomunisty) byla vyloučena KSČ, s jedinou lokální výjimkou v roce 1938. Národní liga a fašisté byli odkázáni na vzájemné sdružení v roce 1931, v posledních volbách v některých obvodech uzavírali koalice i s blokem občanských stran.

Dále bylo zjištěno, že více udělování preferencí využívali voliči stran občanských (zejm. živnostenské), naopak téměř neudíleli preference voliči stran nerespektujících individualismus (sudetoněmecké a komunistické).

V sadě otázek týkajících se spolupráce v zastupitelstvu jsem stanovil otázku, zda sdružování volebních skupin respektovalo deklarované ideové zakotvení, nebo se spíše řídilo účelovostí. Volební sdružení pro volby náměstků, radních a členů sborů a komisí byla výsledkem stranických dohod; spojovala je snaha mírně vychýlit výsledku rozdělování křesel ve svůj prospěch, příp. omezit zastoupení komunistů. Z řady důvodů docházelo k utváření koalic stran, které k sobě měly ideově blízko, ale výjimečně docházelo i k značně ideově vzdáleným volebním koalicím, které procházely napříč pravolevým, národnostním i náboženským štěpením.

Odpověď na druhou otázku, které strany se nesdružovaly či jen minimálně, zní takto: nulový koaliční potenciál pro volby měla komunistická frakce, ale i ligistická; toto konstatování jistě není žádným překvapením a u stran na periferii stranického kontinua bylo lehce předvídatelné. Překvapivější je zjištění, že se nesdružovali ani národní socialisté.

Frakce na radnici vystupovaly jako unitární aktéři. Přispívalo k tomu institucionální nastavení, kdy s politickou frakcí bylo jaksi automaticky počítáno jako s celkem. Možné vnitrostranické neshody mohly být řešeny rezignacemi nespokojenců a

nástupem náhradníků. Zůstává, jakou roli hrály volební reversy či jiné tlaky. K rozpadu větší strany na radnici došlo v jediném případě (Národní ligy v druhé polovině 30. let).

Volební sdružování pro svoji účelovost může být jen jedním z aspektů, které vypovídají o vztazích stran. Proto byl na závěr stručně zachycen radniční blok, jehož strany byly alespoň teoreticky ve středu systému mezi komunistickým, nacionálně-autoritativním a německým pólem. *Polémos* dosahoval někdy značné intenzity, vzájemné vztahy však měly dynamiku zapříčiněnou množstvím faktorů, plynoucím z politiky komunální, státní i mezinárodní. Při řešení praktických otázek komunální problematiky se však ostatní strany většinou dohodly.

Resumé

Cílem práce je vysvětlit institucionální nastavení politického systému Velké Prahy (*polity*) – zejména volební systém a soustavu orgánů – a následně v tomto vytyčeném prostoru zachytit reálnou spolupráci a střetávání politických stran (*politics*). Práce se ve své první kapitole zabývá vymezením, případně zhodnocením zdrojů, z nichž vychází. Kapitola druhá stručně zachycuje vývoj veřejné správy v Praze a vytvoření Velké Prahy v roce 1922. Ve třetí kapitole jsou vymezeny orgány, ve kterých se pražské komunální dění zpravidla odehrávalo, a jejich kompetence. V kapitole čtvrté je vysvětleno fungování volebního systému, který byl důležitým determinantem podoby stranického systému. Volební systém se silně proporcními účinky umožňoval reprezentaci množství stran (vzniklých zejména z tehdejšího štěpení ve společnosti. Nejsilnější politické strany působící v ústředním zastupitelstvu jsou stručně představeny, včetně jejich nejvýznamnějších protagonistů na pražské radnici.

V obsáhlé šesté kapitole jsou výsledky komunálních voleb z let 1923–1938 porovnávány v čase a prostoru města. Zjištěné teritoriální rozdíly podpory elektorátu pomocí území volební podpory jsou kartograficky vyznačena a zařazena jako přílohy k práci. Práce se zaměřila na volební koalice stran, prováděné pomocí sdružování kandidátních listin, jak v rovině celopražské, tak na úrovni jednotlivých obvodů. Bylo zjištěno, že v naprosté většině případů bylo dodržováno oddělení socialistických, občanských a německých stran. Pozornost byla věnována nepřímým volbám místních orgánů v třinácti pražských obvodech.

Poslední kapitola pojednává o koaličním chování stran pro volby primátora, náměstků a kolektivních obecních orgánů. Konstatuje značnou variabilitu při využívání

možnosti sdružování volebních skupin, především za účelem zlepšit si postavení při rozdělování mandátů. Je vymezena neformální, ale reálně existující vládní koalice, obklopená více či méně zřetelnou multipolární opozicí, složenou z komunistů, radikálních nacionalistů a Němců.

Summary

The aim of this thesis is to explain the institutional setting of the political system of Greater Prague (*polity*) – especially the electoral system and institutional structures – and then in this located space realize real encounters and cooperation of political parties (*politics*). Working in its first chapter deals with the identification, evaluation or sources from which it is based. The second chapter briefly depicts the development of public administration in Prague and the creation of Greater Prague in 1922. In the third chapter, there are defined authorities, where the Prague municipal affairs usually took place, and their competence. The fourth chapter explains the functioning of the electoral system, which was an important determinant of the form of the party system. The electoral system with highly proportional effects allowed representation of number of parties (mainly arising from the cleavages in the society). The most powerful political parties, operating in the central council, are briefly introduced, including their prominent protagonists of the Prague City Hall.

In the extensive sixth chapter, the results of municipal elections from the years 1923-1938 are compared in time and space of the city. The observed territorial differences of electoral support are cartographic indicated, and included as attachments to the work. The working has focused on the electoral coalition of parties by means of an association of candidates, both in terms at the level of whole Prague and at the level of individual districts. Attention was paid to the indirect elections of local authorities in thirteen districts of Prague.

The last chapter deals with the behavior of the coalition parties for the election of mayor and collective municipal bodies. It finds considerable variation in the use of the possibility of pooling electoral groups, especially to improve its position in the distribution of seats. It is defined as informal, but really existing coalition, surrounded by more or less distinct multipolar opposition, composed of communist radical nationalists and the Germans.

Seznam zkratek politických stran

BdL – Bund der Landwirte (Svaz zemědělců)

ČND – Československá národní demokracie

ČSD – Česká státoprávní demokracie

ČSDSD – Československá sociálně demokratická strana dělnická

ČSK – Československá strana křesťansko-sociální

ČSNS – Československá strana národně socialistická

ČSS – Československá strana socialistická

ČŽOSS – Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská

DAWG – Deutsche Arbeits-und Wirtschaftsgemeinschaft (Německé pracovní a hospodářské společenství)

DDFP – Deutschdemokratische Freiheitspartei (Německá demokratická svobodomyšlná strana)

DSDAP – Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei (Německá sociálně-demokratická dělnická strana)

DWG – Deutsche Wahlgemeinschaft – Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei, Deutsche Christlichsoziale Volkspartei, Deutsche Nationalpartei (Německé volební společenství – Německá národněsocialistická dělnická strana, Německá křesťansko-sociální lidová strana, Německá národní strana)

HSG – Hospodářská skupina gážistů ve Velké Praze

KSČ – Komunistická strana Československa (sekce III. Internacionály)

NHSN – Nepolitická hospodářská skupina nájemníků a neodvislých voličů

NL – Národní liga

NOB – Národní občanský blok

NOF – Národní obec fašistická

NSK – Národní strana křesťanská

NSOSN – Národní sdružení občanských stran nesocialistických ve Velké Praze

NSP – Národní strana práce

NVS – Národní volební skupina

OJRZ – Odborová jednota republikánských zaměstnanců

OSOS – Občanský svaz na obranu státu (spojené vlastenecké organizace)

RSZML – Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu

SČD – Strana československého „Domova“, majitelů domů, domků a pozemků

SDP – Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana)

SKFK – Sjednocení proti kapitalismu, fašismu a korupci

SPS – Strana pokrokových socialistů

SSNS – Strana slovanských národních socialistů

SS – Socialistické sjednocení

ÚZS – Úřednicko-zřízenecká strana (Československá strana státních, veřejných a soukromých zaměstnanců a pensistů)

ŽS – Židovská strana v ČSR

Použité prameny a literatura

Prameny

Archivní materiál

Archív hlavního města Prahy

Fond: Magistrát hl. města Prahy I.

Pomůcky: Protokoly sborů městské správy

- Zápisy o schůzích ústředního zastupitelstva

Presidium magistrátu a městské rady hlavního města Prahy

Archív České strany sociálně demokratické

Fond: Československá sociálně demokratická strana dělnická (1920 – 1938)

Tištěné prameny

Almanach hlavního města Prahy. (1922). Praha: Hlavní město Praha.

Almanach hlavního města Prahy. (1924). Praha: Hlavní město Praha.

Almanach hlavního města Prahy. (1928). Praha: Hlavní město Praha.

Almanach hlavního města Prahy. (1932). Praha: Hlavní město Praha.

Almanach hlavního města Prahy. (1935). Praha: Hlavní město Praha.

BŘESKÝ, A. (1923). *Obecní volby: soustavné pojednání a výklad zákonných předpisů o stálých voličských seznamech a řádu volení v obcích se vzorci podání a zněním zákonů i s novelami k nim vydanými.* Vyd 1. Praha: Vilímek.

CAJTHAML, F. *Obecní volby a sociální demokracie. Materiál pro referenty strany k obecním volbám v roce 1931.* Vyd. 1. Praha.

HARNA, J. ed. (1998). *Politické programy českého národního socialismu 1897–1948.* Vyd. 1. Praha: Historický ústav AV ČR.

HLAVSA, V. ed. (1957). *Za novou a lepší Prahu: dokumenty o činnosti komunistického klubu na pražské radnici 1923–1938.* Vyd 1. Praha: Ministerstvo vnitra.

Na obranu samosprávy. Protokol IV. sjezdu komunálních pracovníků Československé sociálně demokratické strany dělnické (1928). Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství.

PLIML, J. (1932). *Jak obecní zastupitelstvo, rada a komise se scházejí, jednají a usnesení činí. Výklad všech příslušných zákonných ustanovení doplněný úplnými vzornými jednacími řády pro obecní zastupitelstvo, radu a finanční komise, jakož i text zákonů opatřený nálezy správního soudu a poznámkami a potřebnými vzorci*. Vyd. 1. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství.

PLIML, J. (1934). *Jak se volí do obcí a řád volení do obcí republiky Československé. Výklad i text řádu volení a zákonů i nařízení s ním souvisících se vzorci podání, lhůtami a příklady skrutinia, poznámkami a nálezy Nejvyššího správního soudu*. Vyd. 2. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství.

Pokyny k volbám do obcí. (1931) Vyd. 1. Praha: Výkonný výbor československé sociálně demokratické strany dělnické.

Pokyny k volbám do obcí. (1937) Vyd. 2. Praha: Výkonný výbor československé sociálně demokratické strany dělnické.

Praha v obnoveném státě Československém. (1937). Vyd 1. Praha: Hlavní město Praha.

PROKŠ, P. ed. (1999). *Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878–1948*. Vyd. 1. Praha: Historický ústav AV ČR.

Statistická zpráva hlavního města Prahy za rok 1922. (1926). Praha: Hlavní město Praha.

Statistická zpráva hlavního města Prahy za léta 1923 a 1924. (1929). Vyd. 1. Praha: Hlavní město Praha.

Statistická zpráva hlavního města Prahy za léta 1926–1929. (1933). Vyd. 1. Praha: Hlavní město Praha.

Statistická zpráva hlavního města Prahy za léta 1930–1933. (1937). Vyd. 1. Praha: Hlavní město Praha.

ŠTĚDRÝ, B. (1938). *Sbírka zákonů, nařízení a předpisů platných pro hlavní město Prahu.* Díl I. Vyd. 1. Praha: Hlavní město Praha.

Paměti

KROSNÁŘ, J. (1966). *Zlaté pražské časy.* Vyd. 1. Praha: Svoboda.

VACKOVÁ, M. (1964). Z mého života. In VACKOVÁ, M; VACEK, V. *Vzpomínky.* Vyd. 1. Praha: Mladá fronta.

Periodika

A-Zet.

České slovo. Ústřední orgán České strany národně sociální.

Národní listy.

Národní politika.

Právo lidu. Ústřední orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické.

Rudé právo. Ústřední orgán Komunistické strany Československa.

Večerní České slovo.

Večerník Práva lidu.

Věstník hlavního města Prahy.

Literatura

Knižní publikace

ARON, R. (1993). *Demokracie a totalitarismus.* Vyd 1. Brno: Atlantis.

BALÍK, S. (2009). *Komunální politika. Obce, aktéři a cíle místní politiky.* Vyd 1. Praha: Grada.

BROKLOVÁ, E. (1992). *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918–1938*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství.

BĚLINA, P. et al.(1998). *Dějiny Prahy. Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*. Díl II. Vyd. 1. Praha, Litomyšl: Paseka.

BORKOVSKÝ, I., et al. *Dějiny Prahy* (1964). Vyd. 1. Praha: Nakladatelství politické literatury.

ČECHUROVÁ, J. (1999). *Česká politická pravice. Mezi převratem a krizí*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

HOLUBEC, S. (2009). *Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeská univerzita.

HONZÍK, M. (1981). *Praha 1921. Vzpomínky, fakta, dokumenty*. Vyd. 1. Praha: Svoboda.

KÁRNÍK, Z. (2002). *České země v éře první republiky (1918–1938). Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*. Díl II. Vyd 1. Praha: Libri.

KÁRNÍK, Z. (2003a). *České země v éře první republiky (1918–1938). Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Díl I. Vyd 2. Praha: Libri.

KÁRNÍK, Z. (2003b). *České země v éře první republiky (1918–1938). O přežití a o život (1936–1938)*. Díl III. Vyd. 1. Praha: Libri.

KLÁTIL, F. (1992). *Republika nad stranami (1897–1948). O vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické*. Vyd. 1. Praha: Melantrich.

KLIMEK, A. (1996). *Boj o Hrad. Hrad a Pětka*. Díl I. Vyd. 1. Praha: Panevropa.

KLIMEK, A (1998a). *Boj o Hrad. Kdo po Masarykovi?* Díl II. Vyd. 1. Praha: Panevropa.

KRATOCHVÍL, M. (1936). *O vývoji městské správy pražské od roku 1848.* Vyd. 1. Praha: Rada hlavního města Prahy.

LEDVINKA, V.; PEŠEK, J. (2000). *Praha.* Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

MALÍŘ, J.; MAREK, P. a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. Období 1861–1938.* Díl I. Vyd 1. Brno: Doplněk.

NOVÁK, M. (1997). *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia.* Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství.

PEROUTKA, F. (1991a). *Budování státu.* Díl II. Vyd. 3. Praha: Lidové noviny.

PEROUTKA, F. (1991b). *Budování státu.* Díl IV. Vyd. 3. Praha: Lidové noviny.

SCHELLE, K. (1994). *Vývoj volebního práva do obecních orgánů.* Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita.

TAAGEPERA, R. SHUGART, M. S. (1989). *Seats and votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems.* Vyd. 1. New Haven, London: Yale University Press.

Části a stati ve sbornících a monografiích

ADAM, A. (2006). „Prag ist und bleibt ein slawisches Prag.“ Die deutschen Parteien in der Prager Kommunalwahlen der ersten Republik. In NEUTATZ, D., ZIMMERMANN, V. (eds.) *Die Deutschen und das östliche Europa. Aspekte einer vielfältigen Beziehungsgeschichte.* Vyd. 1. Essen: Klartext, s. 227–246.

BALÍK, S. (2005). Metodologie výzkumu komunální politiky. In FIALA, P.; STRMISKA, M. (eds). *Víceúrovňové vládnutí. Teorie, přístupy, metody*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, s. 163–175.

HARNA, J. (2005a). Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938. In MALÍŘ, J.; MAREK, P. a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. Období 1861–1938*. Díl I. Vyd 1. Brno: Doplněk, s. 535–552.

HARNA, J. (2005b). Český národní socialismus. In MALÍŘ, J.; MAREK, P. a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. Období 1861–1938*. Díl I. Vyd 1. Brno: Doplněk, s. 763–780.

HLOCHOVÁ, M. (1997). Hospodářská politika města Prahy v 1. polovině 20. století. In LEDVINKA, V.; PEŠEK, J. (eds.). *Documenta Pragensia. Mezi liberalismem a totalitou: komunální politika ve středoevropských zemích 1848–1948*, roč. 14. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, s. 119–126.

HOLEC, F. (1970). Zápas o Velkou Prahu. In *Pražský sborník historický*, roč. 5. Vyd. 1. Praha: Orbis, s. 117–136.

JEHLIČKA, P., SÝKORA, L. (1992). Stabilita regionální podpory tradičních politických stran v českých zemích (1920–1990). In *Sborník České geografické společnosti*, sv. 96, č. 2/91. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, s. 81–95.

JELÍNEK, T. (1996). Ženy v radě hlavního města Prahy v letech 1918–1938. In LEDVINKA, V.; PEŠEK, J. (eds.). *Documenta Pragensia. Žena v dějinách Prahy*, roč. 13. Vyd. 1. Praha: Archiv hlavního města Prahy; Scriptorium, s. 321–326.

JELÍNEK, T. (2002). Komunální volby v hlavním městě Praze mezi světovými válkami. In FEJTOVÁ, O.; LEDVINKA, V.; PEŠEK, J. (eds.). *Documenta Pragensia. Osm set let pražské samosprávy*, roč. 21. Vyd. 1. Praha: Archiv hlavního města Prahy; Scriptorium, s. 157–165.

JELÍNEK, T. (2007). Zástupci německých politických stran v orgánech pražské samosprávy v období mezi dvěma světovými válkami. In LEDVINKA, V. (eds.). *Pražský sborník historický*, roč. 35. Vyd.1. Praha: Archiv hlavního města Prahy; Scriptorium, s. 115–153.

JÜPTNER, P. (2003). Komunální politika v České republice a role politických aktérů na lokální úrovni. In: FIALA, V.; ŘÍCHOVÁ, B. (eds.): *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace evropských zemí. Sborník z konference konané v Olomouci 9. 12. 2002*. Vyd. 1. Olomouc: Moneta – FM, s. 103 – 112.

KLIMEK, A. (1998b). Pražská radnice a 28. říjen 1918. In BĚLINA, et al. *Dějiny Prahy. Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*. Díl II. Vyd. 1. Praha, Litomyšl: Paseka, s. 286–289.

KLIMEK, A. (1998c). Osoby či osobnosti prvních pražských primátorů. In BĚLINA, et al. *Dějiny Prahy. Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*. Díl II. Vyd. 1. Praha, Litomyšl: Paseka, s. 293–294.

KUKLÍK, J. (2005). Československá sociálně demokratická strana dělnická. In MALÍŘ, J.; MAREK, P. a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. Období 1861–1938*. Díl I. Vyd 1. Brno: Doplněk, s. 683–710.

LÁNÍK, J. (1998a). Pražská aglomerace. In BĚLINA, et al. *Dějiny Prahy. Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*. Díl II. Vyd. 1. Praha, Litomyšl: Paseka, s. 114–128.

LÁNÍK, J. (1998b). Správa města. In BĚLINA, et al. *Dějiny Prahy. Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*. Díl II. Vyd. 1. Praha, Litomyšl: Paseka, s. 141–148, s. 155–163.

LÁNÍK, J. (1998c). Politické dějiny. Vývoj správy města. In BĚLINA, et al. *Dějiny Prahy. Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*. Díl II. Vyd. 1. Praha, Litomyšl: Paseka, s. 278–285, s. 290–291, s. 294–302.

LÁNÍK, J. (1998d). Obyvatelstvo Prahy v meziválečném období. In *Dějiny Prahy. Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*. Díl II. Vyd. 1. Praha, Litomyšl: Paseka, s.303–309.

LEDVINKA, V. (1981). Zastoupení KSČ v obecní samosprávě hlavního města Prahy v období 1923–1939. In LEDVINKA, V.; PEŠEK, J. (eds.). *Documenta Pragensia*, roč. 2. Vyd. 1. Praha: Archiv hlavního města Prahy, s. 5–51.

LEDVINKA, V. (1985). Vznik Velké Prahy a politický profil správy města ve dvacátých letech 20. století. *Documenta Pragensia*, roč. 5. Vyd. 1. Praha: Archiv hlavního města Prahy, s. 91–111.

MAREK, P. (2005a). Komunistická strana Československa. In MALÍŘ, J.; MAREK, P. a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. Období 1861–1938*. Díl I. Vyd 1. Brno: Doplněk, s. 711–746.

MAREK, P. (2005b). Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská. In MALÍŘ, J.; MAREK, P. a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. Období 1861–1938*. Díl I. Vyd 1. Brno: Doplněk, s. 793–819.

MERTA, A. (1975). Vývoj pražské městské správy od roku 1922 do roku 1945. In *Pražský sborník historický*, roč. 9. Vyd. 1. Praha: Archiv hlavního města Prahy, s. 149–195.

PEŠEK, J. (1997). Výzkum komunálních dějin v Čechách a zahraničí. In LEDVINKA, V.; PEŠEK, J. (eds.). *Documenta Pragensia. Mezi liberalismem a totalitou: komunální politika ve střeoevropských zemích 1848–1948*, roč. 14. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, s. 21–38.

PEŠEK, J. (2002). Městská správa mezi „honorationes“ a „Leistungsverwaltung“. In FEJTOVÁ, O.; LEDVINKA, V.; PEŠEK, J. (eds.). *Documenta Pragensia. Osm set let pražské samosprávy. Sborník příspěvků z 18. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy*, roč. 21. Vyd. 1. Praha: Archiv hlavního města Prahy; Scriptorium, s. 141–148.

SLÁDEK, Z. (2005). Československá národní demokracie. In MALÍŘ, J.; MAREK, P. a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. Období 1861–1938. Díl I. Vyd 1. Brno: Doplněk*, s. 593–616.

SLÁMOVÁ, P. (2000). Městská správa v době budování moderní metropole (1922–1938). In LEDVINKA, V. (ed.) *Osm století pražské samosprávy*. Vyd 1. Praha: Archiv hlavního města, s. 75–79.

SVATOŠOVÁ, H. (1997). Zahraniční půjčka hlavního města Prahy z roku 1922 aneb jak okrást město. In LEDVINKA, V.; PEŠEK, J. (eds.). *Documenta Pragensia. Mezi liberalismem a totalitou: komunální politika ve středoevropských zemích 1848–1948*, roč. 14. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, s. 127–151.

SVATOŠOVÁ, H. (2010). Úloha osobnosti v dějinách města. Vídeň, Hradec Králové, Praha. In *Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost*, roč. 7. Vyd. 1. Hradec Králové, s. 395–409.

TRAPL, M. (2005). Československá strana lidová. In MALÍŘ, J.; MAREK, P. a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. Období 1861–1938. Díl I. Vyd 1. Brno: Doplněk*, s. 655–682.

VACKOVÁ, M; VACEK, V. *Vzpomínky*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta.

VYKOUPIIL, L. (2005). Národní liga. In MALÍŘ, J.; MAREK, P. a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. Období 1861–1938. Díl I. Vyd 1. Brno: Doplněk*, s. 781–792.

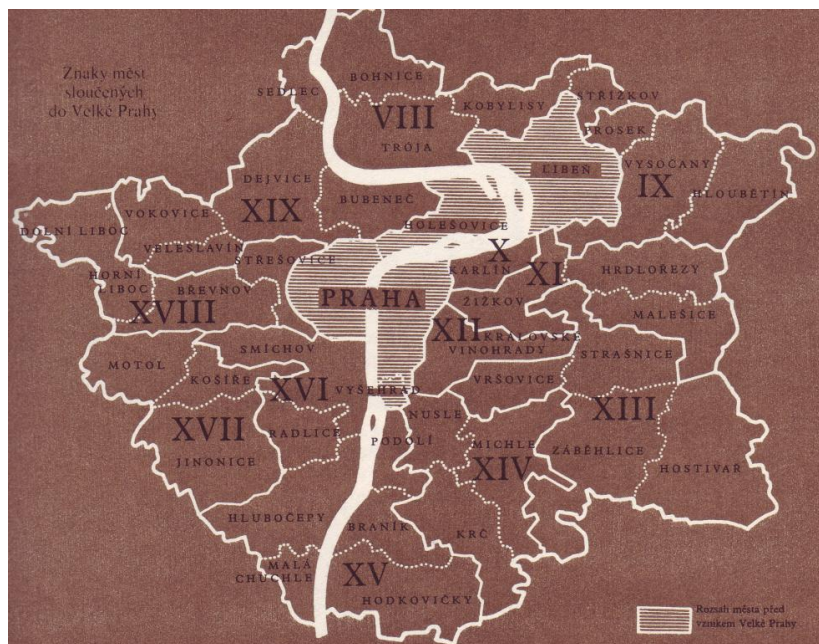
Diplomová práce

ŠTĚTINA, F. (2007). *JUDr. Karel Baxa – zapomenutý politik*. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Ústav politologie. Vedoucí diplomové práce Vratislav Doubek. 90 s., 5 s. příloh.

Seznam příloh

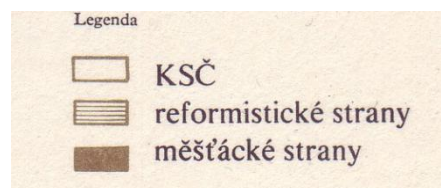
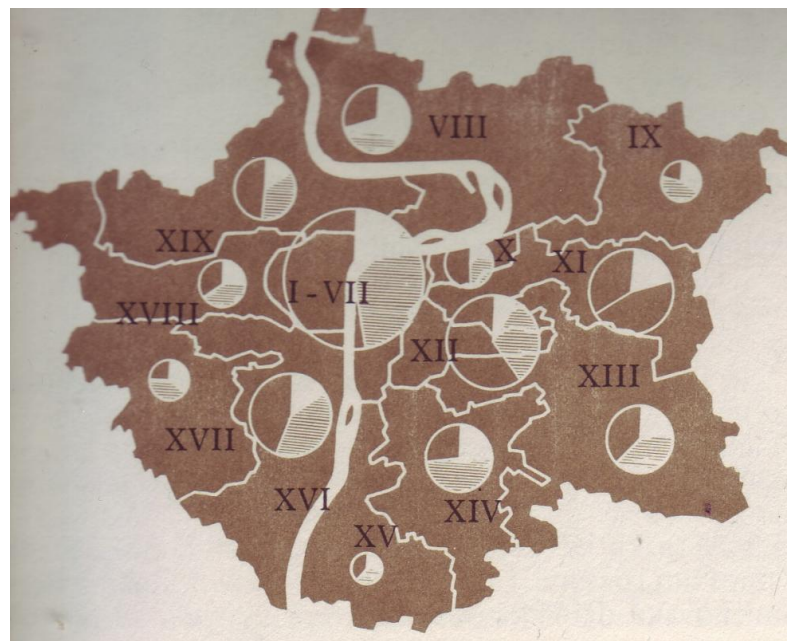
- Příloha č. 1:** Členění Velké Prahy na obvody (mapa)
- Příloha č. 2:** Výsledky voleb do ústředního zastupitelstva 16. září 1923 (mapa)
- Příloha č. 3:** Vítězné strany v obvodech ve volbách 16. září 1923 (mapa)
- Příloha č. 4:** Vítězné strany v obvodech ve volbách 16. října 1927 (mapa)
- Příloha č. 5:** Území volební podpory ČSNS 16. října 1927 (mapa)
- Příloha č. 6:** Území volební podpory ČND 16. října 1927 (mapa)
- Příloha č. 7:** Území volební podpory KSC 16. října 1927 (mapa)
- Příloha č. 8:** Území volební podpory ČSDSD 16. října 1927 (mapa)
- Příloha č. 9:** Území volební podpory ČŽOSS 16. října 1927 (mapa)
- Příloha č. 10:** Území volební podpory ČSL 16. října 1927 (mapa)
- Příloha č. 11:** Území volební podpory německých stran 16. října 1927 (mapa)
- Příloha č. 12:** Území volební podpory Židovské strany 16. října 1927 (mapa)
- Příloha č. 13:** Podíl dělníků a volba tzv. socialistických stran v roce 1931 (graf)

Příloha č. 1: Členění Velké Prahy na obvody (mapa)

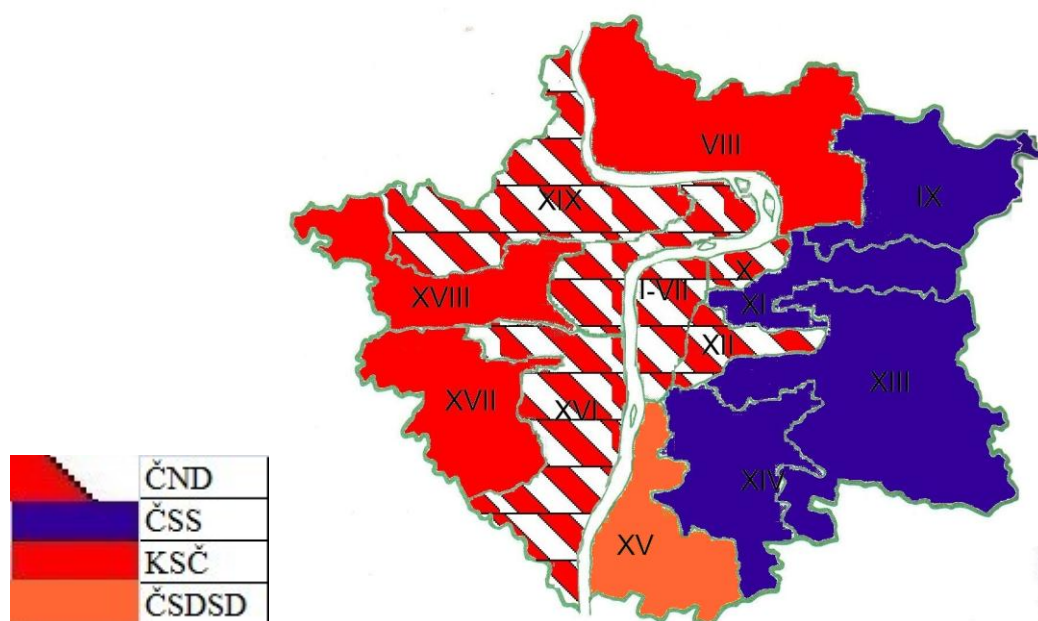
Zdroj: Honzík, 1981, s. 79

Příloha č. 2: Výsledky voleb do ústředního zastupitelstva 16. září 1923 (mapa)

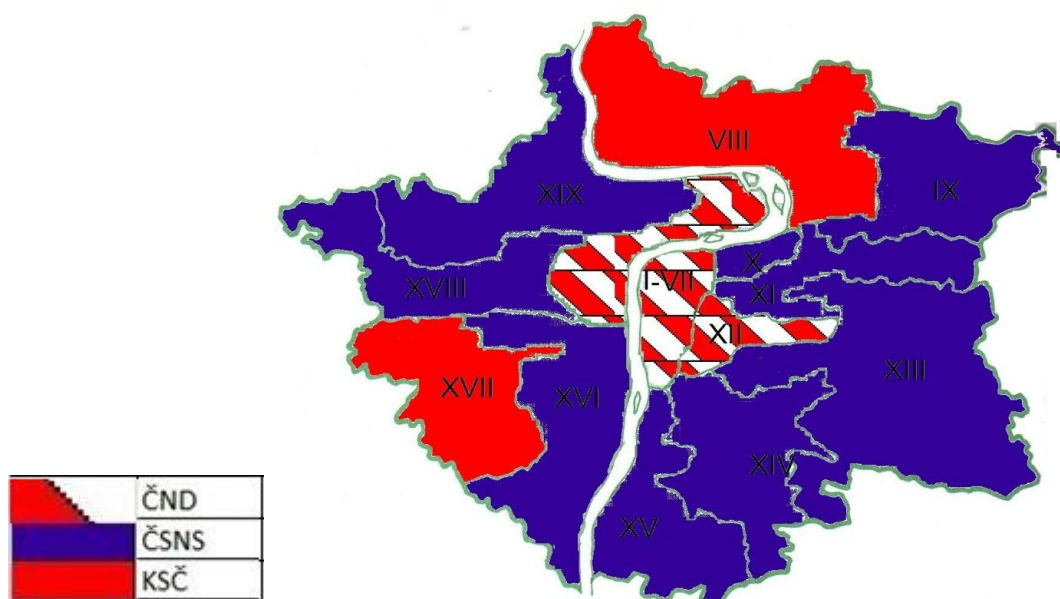
Zdroj: Honzík, 1981, s. 81

Příloha č. 3: Vítězné strany v obvodech ve volbách 16. září 1923 (mapa)

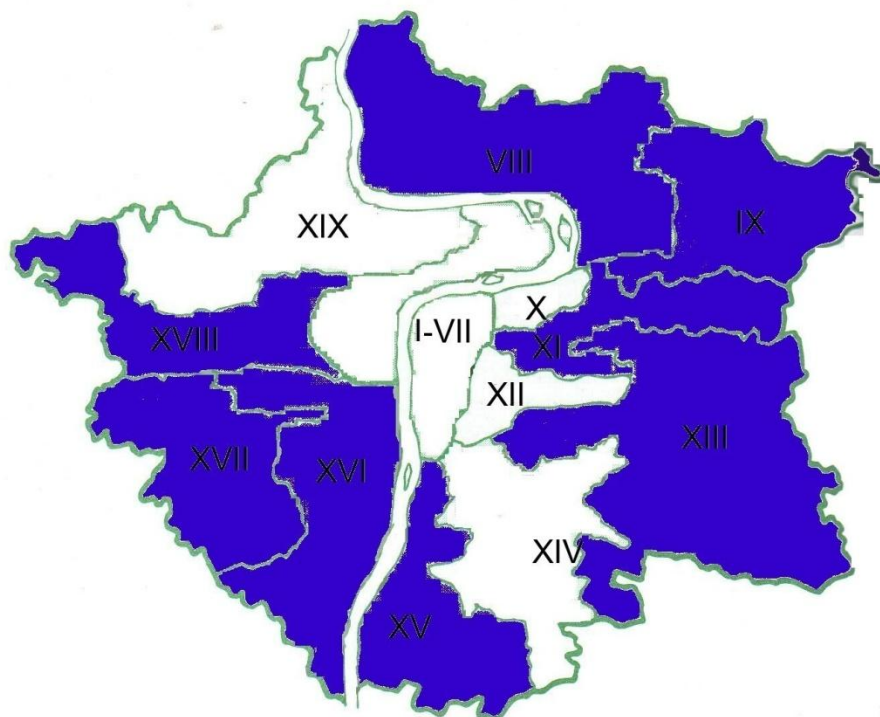
Zdroj: *Statistická zpráva HMP za léta 1923 a 1924, 1929*, s. 200–201

Příloha č. 4: Vítězné strany v obvodech ve volbách 16. října 1927 (mapa)

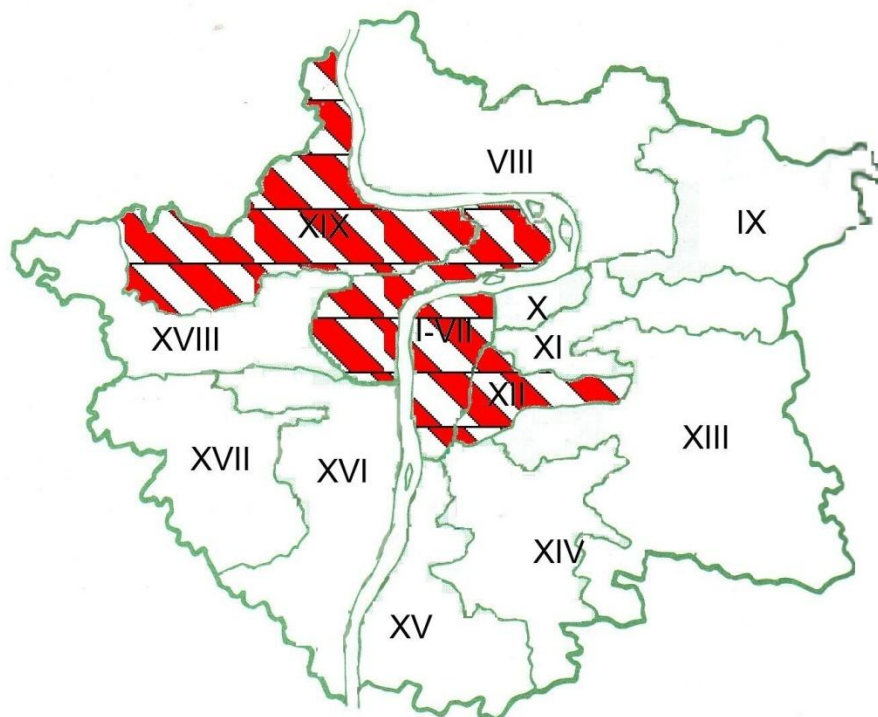
Zdroj: *Statistická zpráva HMP za léta 1926–1929, 1933*, s. 294–295

Příloha č. 5: Území volební podpory ČSNS 16. října 1927 (mapa)

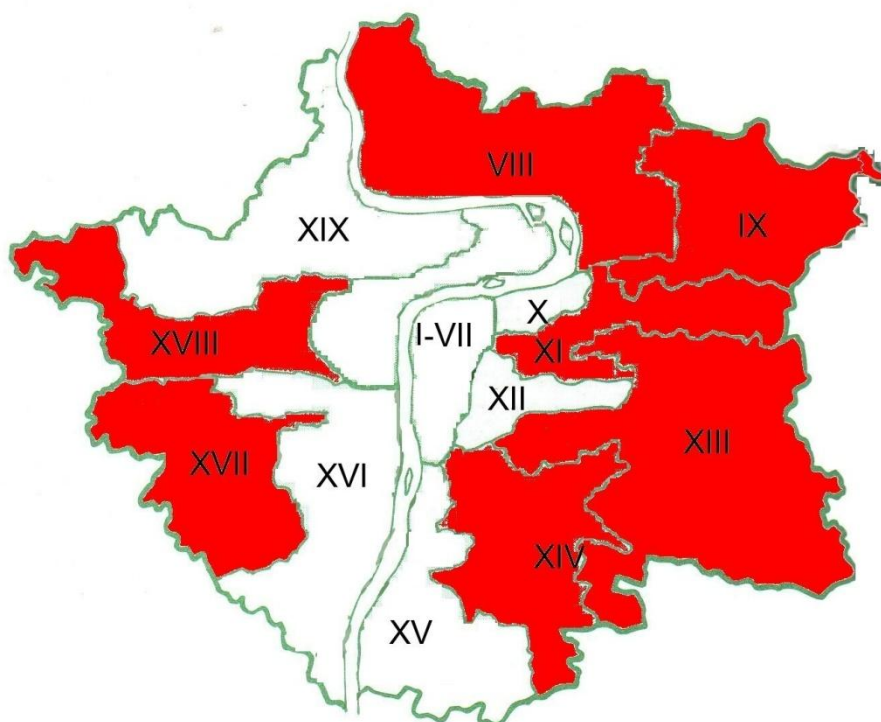
Zdroj: *Statistická zpráva HMP za léta 1926–1929, 1933, s. 294–295*

Příloha č. 6: Území volební podpory ČND 16. října 1927 (mapa)

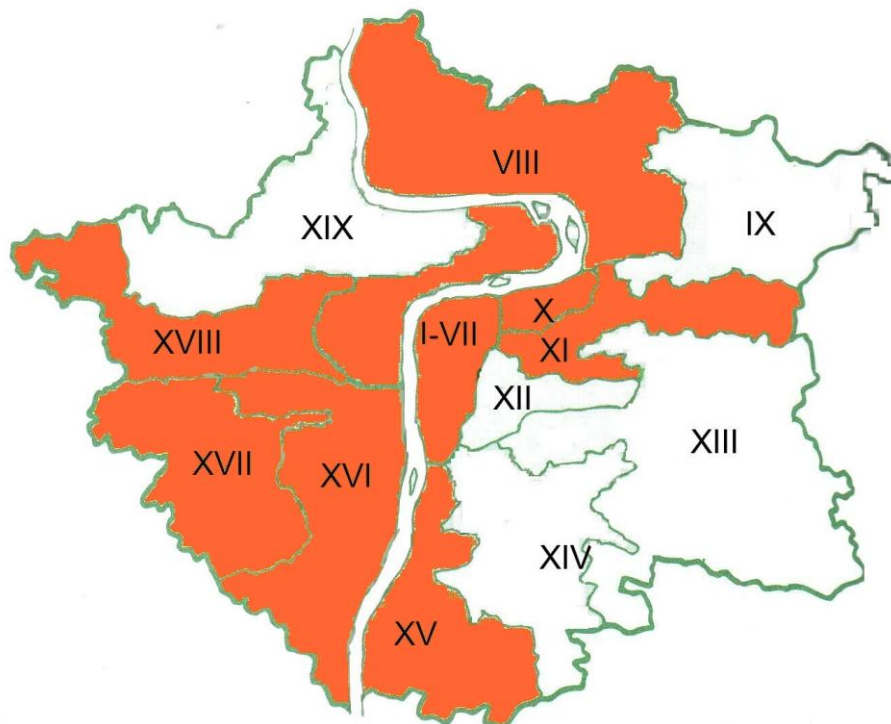
Zdroj: *Statistická zpráva HMP za léta 1926–1929, 1933, s. 294–295*

Příloha č. 7: Území volební podpory KSČ 16. října 1927 (mapa)

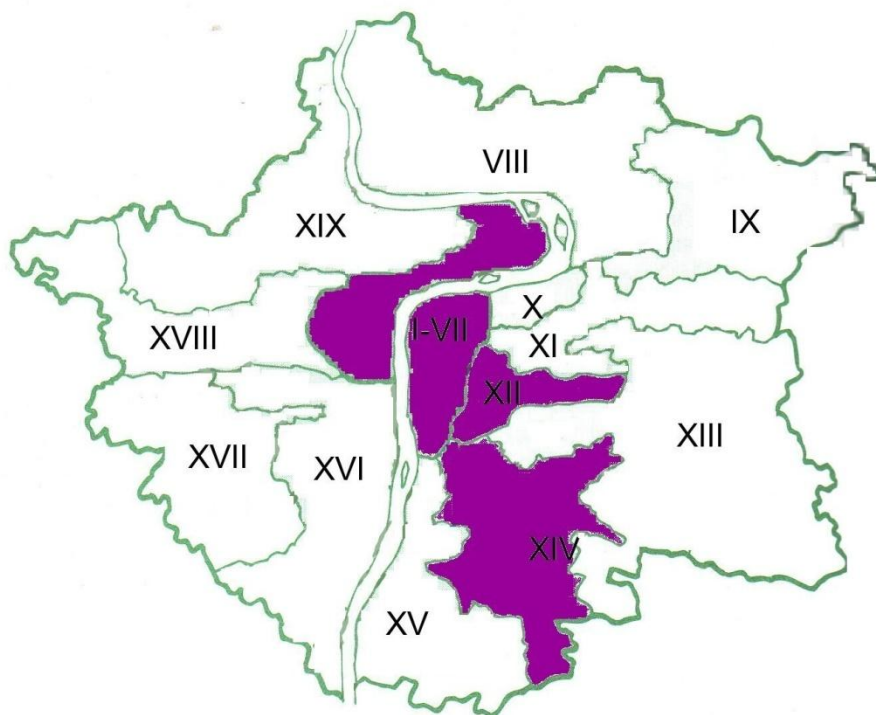
Zdroj: *Statistická zpráva HMP za léta 1926–1929*, 1933, s. 294–295

Příloha č. 8: Území volební podpory ČSDSD 16. října 1927 (mapa)

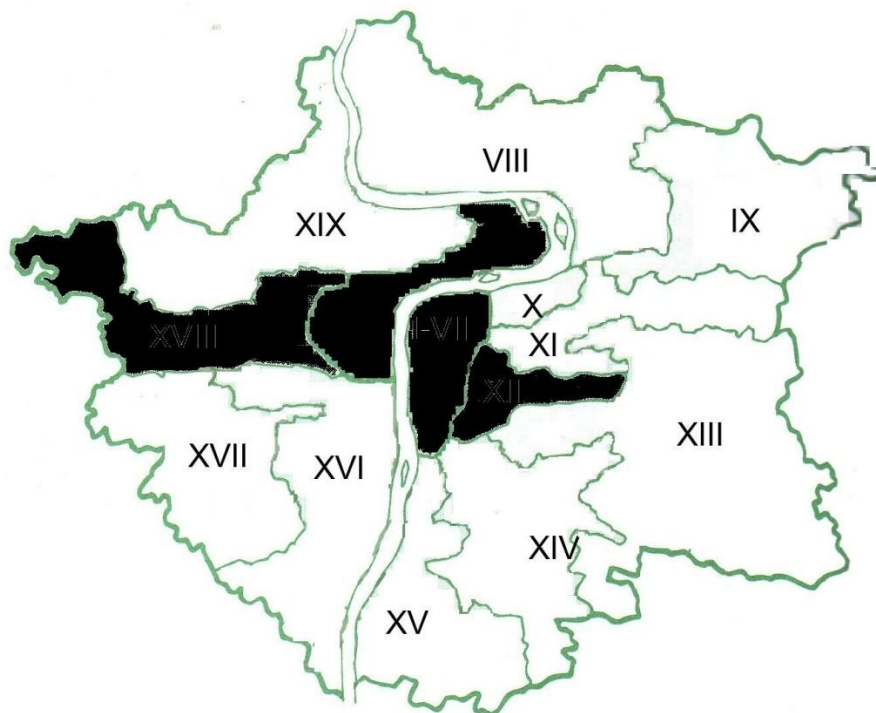
Zdroj: *Statistická zpráva HMP za léta 1926–1929*, 1933, s. 294–295

Příloha č. 9: Území volební podpory ČŽOSS 16. října 1927 (mapa)

Zdroj: *Statistická zpráva HMP za léta 1926–1929, 1933, s. 294–295*

Příloha č. 10: Území volební podpory ČSL 16. října 1927 (mapa)

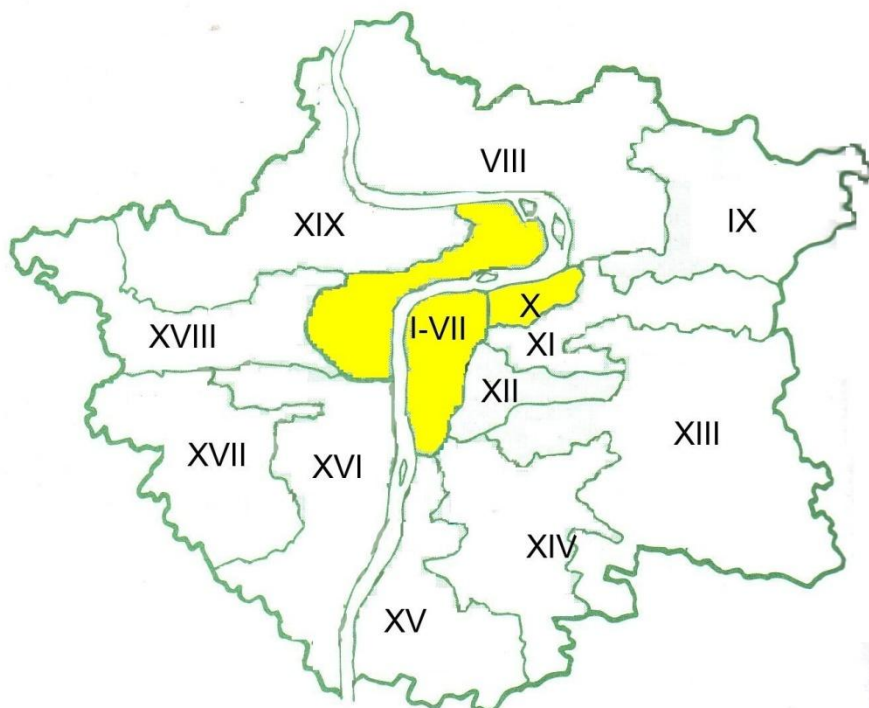
Zdroj: *Statistická zpráva HMP za léta 1926–1929, 1933, s. 294–295*

Příloha č. 11: Území volební podpory německých stran 16. října 1927 (mapa)

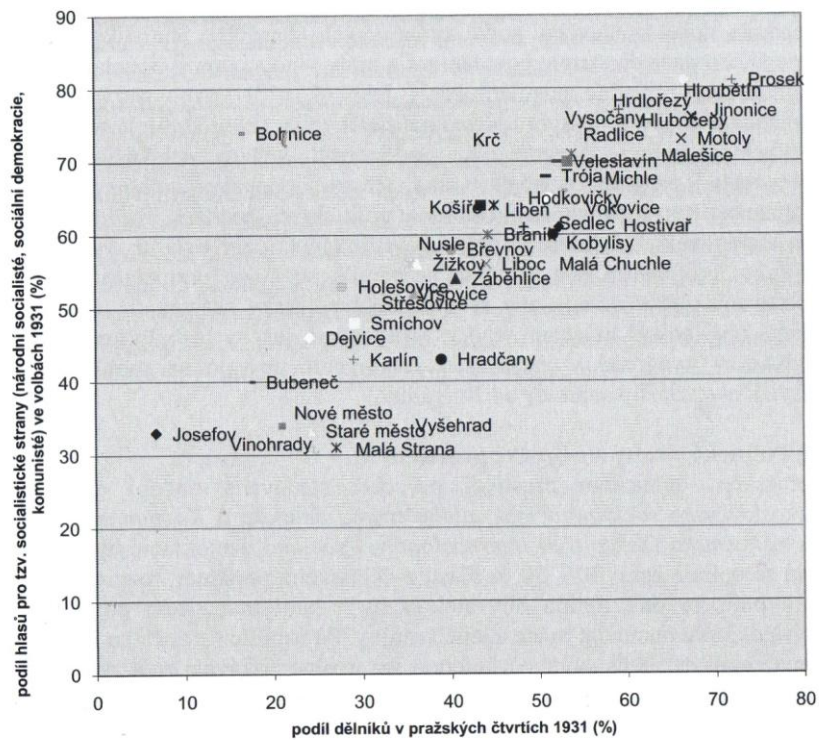
Zdroj: *Statistická zpráva HMP za léta 1926–1929, 1933, s. 294–295*

Příloha č. 12: Území volební podpory Židovské strany 16. října 1927 (mapa)

Zdroj: *Statistická zpráva HMP za léta 1926–1929, 1933, s. 294–295*

Příloha č. 13: Podíl dělníků a volba tzv. socialistických stran v roce 1931 (graf)

Zdroj: Statistická zpráva hlavního města Prahy za léta 1930 - 1933, str. 66, 67, 264.

Zdroj: Holubec, 2009, s. 183

**Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut politologických studií**

Projekt diplomové práce

Komunální politika ve Velké Praze

Obecní volby, politické strany a zvolené orgány

v letech 1923–1938

Autor: Michal Švec

Obor a ročník: 2. ročník magisterského programu Politologie

Akademický rok: 2009/2010

Předpokládaný termín dokončení: zimní semestr 2010/2011

Datum odevzdání projektu:

Konzultant: PhDr. Petr Jüptner, Ph.D.

Souhlasím s vedením diplomové práce:

Výzkum komunální politiky zaznamenal v České republice v posledních letech obdivuhodný rozmach. Politologické práce na dané téma se zcela pochopitelně téměř výhradně zaměřují na období po roce 1989 (či spíše po roce 1994). Pro svoji práci jsem však zvolil období první republiky, prostorově ji vymezil územím Velké Prahy, která vznikla 1. ledna 1922. Vedl mě zájem zjistit více o pozoruhodné politické minulosti důvěrně známé metropole. Politický vývoj v samosprávě meziválečné Prahy ovšem není díky řadě prací historiku *terra incognita* (blíže byly zkoumány především Komunistická strana Československa a německé strany), presto doufám, že alespoň trochu přispějí k dosavadnímu poznání tématu pražské komunální politiky.

V úvodu představím cíle své práce a použité metody, na což naváže reflexe dosavadního výzkumu pražské meziválečné komunální politiky. V následující kapitole stručně zachytím historický vývoj správy v Praze. Ve dvou dalších kapitolách se budu věnovat právnímu vytyčení prostoru a pravidel politického systému (*polity*) – organizaci města a jeho veřejné správy, jakož i volebnímu systému do ústředního zastupitelstva a městských obvodu. Pátá kapitola bude pojednávat o stranickém systému ve Velké Praze. Východiskem pro jeho etablování je štěpení obyvatelstva, vysvětlené klasickou teorií *cleavages* doplněnou o národnostní konfliktní linii. Vycházím z předpokladu, že štěpení v tehdejší společnosti hrála velice důležitou roli a příslušnost k určité sociální skupině silně ovlivňovala i politické chování občanů. Následovat bude stručné představení a charakteristika hlavních politických uskupení, která v Praze působila. Moc a vliv stran na parlamentní úrovni za první republiky jsou obecně známy, na komunální úrovni by si rovněž zasloužily pozornost.

V šesté kapitole se zachytím charakteristiku a výsledky přímých voleb jak do ústředního zastupitelstva hlavního města, tak i do zastupitelstev třinácti místních výborů. Pozornost bude věnována využívání institutu sdružení kandidátních listin a volební geografii, zejm. vymezení tzv. území volební podpory nejdůležitějších stran. Prvorepublikový volební systém téměř celé období neumožňoval preferenční hlasování pro jednotlivé kandidáty na listině, čímž nelze jejich voličskou podporu analyzovat; to bylo legislativně poněkud změněno teprve v posledních obecních volbách roku 1938.

Zastupitelé dále volili další orgány samosprávy (starosty, náměstky, radní), přičemž v jejich zastoupení měla být zachována proporcionalita dle stranické příslušnosti. Uvedený mechanismus tak značně komplikuje aplikaci modelu koalic, jak je známe ze současné

komunální politiky. Pro volbu primátora, starosty a náměstků se však mohly strany sdružovat do volebních koalic, čemuž bude věnována patřičná pozornost. Nabízí se hypotéza, že proporcionální systém kreace orgánu samosprávy podporoval konsenzuální tendence fungování samosprávných orgánů. Institucionálně neostré vymezení mezi vládní koalicí (radniční většinou) na jedné straně a opozicí na straně druhé ovšem hladký chod samosprávy nezaručovalo; v politické kultuře polarizovaného multipartismu nutně docházelo k ideovému pnutí. V sedmé kapitole se proto pokusím ze zkoumaných pramenů zachytit některé aspekty reálného fungování ústředního zastupitelstva a rady. Východiskem budou zejména záznamy rozpočtových debat. V závěru své práce zrekapituluji hlavní poznatky a posoudím, nakolik se podařilo naplnit cíle práce. Práci doplní mapy, grafy a tabulky.

Struktura práce

1. Úvod

- 1.1 Struktura práce
- 1.2 Rozbor pramenu a literatury

2. Správa a vývoj Prahy do roku 1922

3. Veřejná správa ve Velké Praze

- 3.1 Ústřední orgány
- 3.2 Místní orgány

4. Komunální volební systém

- 3.1. Volební právo
- 3.2. Volební mechanismus

5. Stranický systém ve Velké Praze

- 5.1 Štěpící linie ve Velké Praze
- 5.2 Relevantní politické strany

6. Volby

- 6.1. Volby 1923
- 6.2. Volby 1927
- 6.3. Volby 1931
- 6.4. Volby 1938

7. Fungování systému na pražské radnici

- 7.1 Volby primátora a náměstků
- 7.2 Kooperace a střetávání ve vybraných oblastech

8. Závěr

Seznam pramenu a literatury

1. Prameny

Almanach hlavního města Prahy. (1922–1938). Praha: Hlavní město Praha.

HARNA, J. (1998). *Politické programy českého národního socialismu 1897–1948.* Praha: Historický ústav.

HLAVSA, V. (1957). *Za novou a lepší Prahu: dokumenty o činnosti komunistického klubu na pražské radnici 1923–1938.* Vyd. 1. Praha: Ministerstvo vnitra.

Na obranu samosprávy. Protokol IV. sjezdu komunálních pracovníků Českoslov. sociál. demokratické strany dělnické... (1928). Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství.

PLIML, J. (1932). *Jak obecní zastupitelstvo, rada a komise se scházejí, jednají a usnesení činí: výklad všech příslušných zákonných ustanovení doplněný úplnými vzornými jednacími řády pro obecní zastupitelstvo, radu a finanční komise, jakož i text zákona opatřený nálezy správního soudu a poznámkami a potřebnými vzorci.* Vyd 2. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství.

PLIML, J. (1934). *Jak se volí do obcí a rád volení do obcí republiky Československé. Výklad i text rádu volení a zákonu i nařízení s ním souvisících se vzorci podání, lhůtami a příklady skrutinia, poznámkami a nálezy Nejvyššího správního soudu.* Vyd 1. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství.

Praha v obnoveném státě Československém. (1936). Vyd 1. Praha: Hlavní město Praha.

PROKŠ, P. (1999). *Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878–1948.* Praha: Historický ústav.

Statistická zpráva hlavního města Prahy (1922–1938) Praha: Statistický úřad hl. m. Prahy.

ŠTEDRÝ, B. (1938). *Sbírka zákonu, nařízení a předpisů platných pro hlavní město Prahu.* Díl 1. Vyd. 1. Praha: Hlavní město Praha.

Paměti

KROSNÁŘ, J. (1966). *Zlaté pražské časy*. Vyd. 1. Praha: Svoboda.

VACKOVÁ, M., VACEK, V. (1964). *Vzpomínky*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta.

Periodika

A-zet

České slovo

Národní listy

Národní politika

Právo lidu

Rudé právo

Večerní České slovo

Večerník Práva lidu

Věstník hlavního města Prahy

Věstník Unie úředníků, učitelů, podúředníků a zřízenců hlavního města Prahy.

2. Literatura

Knihy

BALÍK, S. (2009). *Komunální politika: obce, aktéři a cíle místní politiky*. Vyd 1. Praha: Grada.

ČECHUROVÁ, J. (1999). *Česká politická pravice. Mezi převratem a krizí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Dějiny Prahy (1964). Vyd. 1. Praha: Nakladatelství politické literatury.

Dějiny Prahy. Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti. (1998). 2. díl. Vyd. 1. Praha, Litomyšl: Paseka.

HOLUBEC, S. (2009). *Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeská univerzita.

KÁRNÍK, Z. (2003a). *České země v éře první republiky (1918–1938). Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Díl 1. Vyd 2. Praha: Libri.

KÁRNÍK, Z. (2002). *České země v éře první republiky (1918–1938). Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*. Díl 2. Vyd 1. Praha: Libri.

KÁRNÍK, Z. (2003b). *České země v éře první republiky (1918–1938). O přežití a o život (1936–1938)*. Díl 3. Vyd. 1. Praha: Libri.

KLÁTIL, F. (1992). *Republika nad stranami (1897–1948). O vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické*. Vyd. 1. Praha: Melantrich.

KLIMEK, A. (1996). *Boj o Hrad. Hrad a Pětka*. Díl 1. Vyd. 1. Praha: Panevropa.

KLIMEK, A. (1998). *Boj o Hrad. Kdo po Masarykovi?* Díl 2. Vyd. 1. Praha: Panevropa.

KOLÁŘ, F. et al. (1998). *Politická elita meziválečného Československa. 1918–1938. Kdo byl kdo za první republiky*. Vyd. 1. Praha: Pražská edice.

LEDVINKA, V.; PEŠEK, J. (2000). *Praha*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

MALÍŘ, J.; MAREK, P. et al. (2005). *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. Období 1861–1938*. Díl 1. Vyd 1. Brno: Doplněk.

NOVÁK, M. (1997). *Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství.

SCHELLE, K. (1994). *Vývoj volebního práva do obecních orgánů*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita.

Odborné články

ADAM, A. (2006). „Prag ist und bleibt ein slawisches Prag.“ Die deutschen Parteien in der Prager Kommunalwahlen der ersten Republik. In NEUTATZ, D., ZIMMERMANN, V. (eds.) *Die Deutschen und das östliche Europa. Aspekte einer vielfältigen Beziehungsgeschichte*. Vyd. 1. Essen: Klartext, s. 227–246.

BALÍK, S. (2005). Metodologie výzkumu komunální politiky. In FIALA, P.; STRMISKA, M. (eds.) *Víceúrovňové vládnutí. Teorie, přístupy, metody*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, s. 163–175.

HOLEC, F. (1970). Zápas o Velkou Prahu. In *Pražský sborník historický*, roč. 5. Vyd. 1. Praha: Orbis, s. 117–136.

JEHLIČKA, P., SÝKORA, L. (1992). Stabilita regionální podpory tradičních politických stran v českých zemích (1920–1990). In *Sborník České geografické společnosti*, sv. 96, č. 2/91, s. 81–95.

JELÍNEK, T. (1996). Ženy v radě hlavního města Prahy v letech 1918–1938. In LEDVINKA, V.; PEŠEK, J. (eds.) *Documenta Pragensia. Žena v dějinách Prahy*, roč. 13, Vyd. 1. Praha: Archiv hlavního města Prahy; Scriptorium, s. 321–326.

JELÍNEK, T. (2002). Komunální volby v hlavním městě Praze mezi světovými válkami. In FEJTOVÁ, O.; LEDVINKA, V.; PEŠEK, J. (eds.) *Documenta Pragensia. Osm set let pražské samosprávy*, roč. 21. Vyd. 1. Praha: Archiv hlavního města Prahy; Scriptorium, s.157–165.

JELÍNEK, T. (2007). Zástupci německých politických stran v orgánech pražské samosprávy v období mezi dvěma světovými válkami. In LEDVINKA, V. (eds.) *Pražský sborník historický*, roč. 35. Vyd. 1. Praha: Archiv hlavního města Prahy; Scriptorium, s. 115–153.

JÜPTNER, P. (2003). Komunální politika v České republice a role politických aktérů na lokální úrovni. In: FIALA, V.; ŘÍCHOVÁ, B. (eds.): *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace evropských zemí. Sborník z konference konané v Olomouci 9. 12. 2002*. Olomouc: Moneta – FM, s. 103 – 112.

LEDVINKA, V. (1981). Zastoupení KSC v obecní samosprávě hlavního města Prahy v období 1923–1939. In LEDVINKA, V.; PEŠEK, J. (eds.). *Documenta Pragensia*, roč. 2. Vyd. 1. Praha: Archiv hlavního města Prahy, s. 5–51.

LEDVINKA, V. (1985). Vznik Velké Prahy a politický profil správy města ve dvacátých letech 20. století. *Documenta Pragensia*, roč. 5. Vyd. 1. Praha: Archiv hlavního města Prahy, s. 91–111.

MERTA, A. (1975). Vývoj pražské městské správy od roku 1922 do roku 1945. In *Pražský sborník historický*, roč. 9. Vyd. 1. Praha: Archiv hlavního města Prahy, s. 149–195.

PEŠEK, J. (1997). Výzkum komunálních dějin v Cechách a zahraničí. In LEDVINKA, V.; PEŠEK, J. (eds.). *Documenta Pragensia. Mezi liberalismem a totalitou: komunální politika ve středoevropských zemích 1848–1948*, roč. 14. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, s. 21–38.

PEŠEK, J. (2002). Městská správa mezi „honorationes“ a „Leistungsverwaltung“. In FEJTOVÁ, O.; LEDVINKA, V.; PEŠEK, J. (eds.). *Documenta Pragensia. Osm set let pražské samosprávy. Sborník příspěvků z 18. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy...*, roč. 21. Vyd. 1. Praha: Archiv hlavního města Prahy; Scriptorium, s. 141–148.

SLÁMOVÁ, P. (2000). Městská správa v době budování moderní metropole (1922–1938). In *Osm století pražské samosprávy*. Vyd. 1. Praha: Archiv hlavního města. El. verze dostupná na WWW: <http://www.ahmp.cz/index.html?mid=46&wstyle=0&page>

SVATOŠOVÁ, H. (1997). Zahraniční půjčka hlavního města Prahy z roku 1922 aneb jak okrást město. In LEDVINKA, V.; PEŠEK, J. (eds.). *Documenta Pragensia. Mezi liberalismem a totalitou: komunální politika ve středoevropských zemích 1848–1948. Sborník příspěvků z konference Archivu hlavního města Prahy*, roč. 14. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, s. 127–151.

